

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**KOSOVA KOBİ'LERİNİN DEVLET TEŞVİKLERİ VE FİNANSAL
SORUNLARINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Dren DORAMBARI

Balıkesir, 2014

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**KOSOVA KOBİ'LERİNİN DEVLET TEŞVİKLERİ VE FİNANSAL
SORUNLARINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Dren DORAMBARI

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Bedriye TUNÇSİPER**

Balıkesir, 2014

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

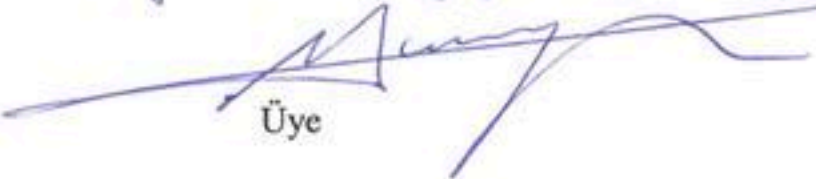
Enstitümüzün İktisat Anabilim Dalı'nda 201112505009 numaralı Dren DORAMBARI'nın hazırladığı "Kosova Kobi'lerinin Devlet Teşvikleri Ve Finansal Sorunlarına Yönelik Bir Araştırma" konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 06.06.2014 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Başkan

Prof. Dr. Bedriye TUĞSKER (Danışman)

Üye

Üye (Danışman)

Prof. Dr. Hüseyin ALIYI

Üye

Prof. Dr. Süreyya
YILDIRIM

Üye

Üye

Üye

Yukardaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylıyorum.

13.06.2014

ÖNSÖZ

Bu tezin hazırlanmasında değerli fikirleriyle yol göstererek bana yardımcı olan danışman hocam Prof. Dr. Bedriye TUNÇSİPER'e teşekkürlerimi sunuyorum.

Tez çalışmamda da bana büyük destek sağlayarak her zaman yanımda yer alan anneme ve kardeşlerime de teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Çalışmamı, bana her zaman örnek olan ve artık yanımda olmayan babama adıyorum.

Balıkesir, 2013

Dren DORAMBARI

ÖZET

KOSOVA KOBİ'LERİNİN DEVLET TEŞVİKLERİ VE FİNANSAL SORUNLARINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

DORAMBARI, Dren
Yüksek Lisans, İktisat Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Bedriye TUNÇSİPER
2013, 132 Sayfa

Son yıllarda KOBİ'lerin gelişmiş ülkelerde ve bilgi ekonomisinin gelişmesiyle dünya piyasasında önemli rol kazanması nedeniyle, dünya genelinde KOBİ'lere yönelik teşvikler ve yeni stratejiler uygulanmaya başlanmıştır.

Bu çalışmada Kosova'da değişik sektörlerde faaliyet gösteren KOBİ'lerin genel ve özellikle finansman sorunları ile KOBİ'lere yönelik devlet teşvikleri incelenmiş ve çözüm önerileri sunulmuştur.

Öncelikle genel olarak KOBİ'lerin tarihsel gelişimi, özellikleri ve tanımları teorik olarak ele alınmış olup, daha sonra KOBİ sektörünün Kosova ekonomisindeki yeri, dış ticareti, dünya ve AB ülkelerindeki durumu ve bu yıl ile geçen yıllardaki kıyaslaması ile KOBİ'lere ilişkin gelecek beklentileri ele alınmıştır.

Son olarak KOBİ sektörünün sorunlarını belirlemek amacıyla bir anket çalışması yapılmıştır. Anket çalışmasının sonucunda Kosova KOBİ'lerinin genelinde finansal sorunların yaşandığı ve bu finansal sorunların çözümünde yeterli çözüm yollarının bulunmadığı görülmüştür. Ayrıca kalifiye eleman konularında, altyapı, kredi alma, ihrac etme, rekabet edememe, hammadde girişlerinin yüksekliği, siyasi istikrarsızlık gibi sorunların KOBİ'lerin genel sorunları olduğu görülmüştür.

Çalışmanın son bölümünde anket çalışmasının sonuçlarına da dayanarak KOBİ'lerin genel ve finansal sorunlarının çözümüne yönelik önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: KOBİ'ler, Kosova Ekonomisi, Finansal Sorunlar, Araştırma.

ABSTRACT

RESEARCH ON THE GOVERNMENT GRANTS AND FINANCIAL PROBLEMS OF SMEs OF KOSOVO

DORAMBARI, Dren
Master, Department of Economics
Thesis Advisor: Prof. Dr. Bedriye TUNÇSİPER
2013, 132 Pages

Recent years in developed countries and (with help of knowledge economy) in world market Small and Medium Enterprises have become significant, for this reason across the world many incentives and new strategies for SME-Businesses have begun to be implemented.

In this study we have searched general problems, especially those of financial problems, state incentives and solutions for SMBs that have activity in different sectors of Kosovo market.

This study includes some of the following topics; history of SMBs, theoretical framework of SMBs, the role of SMBs in Kosovo's economy, export, the role of SMBs in the world and the EU countries and also the comprahasion of SMB in recent years with their expectations in the future.

The next part contains a survey, in order to indentify the major problems of SMB sector in Kosovo. The survey helped us to understand that approximately all SMBs of Kosovo have financial problems and that SMBs have no any ways to solve this problems. Also the results showed that SMBs in Kosovo generally have the same problems like: the lack of qualified staff, infrastructure, obtaining credit, export, inability of competitivenes, height cost of raw material inputs, political instability etc.

Finally the last part of this study includes some solution suggestions for SMBs general and financial problems depending on the results of the survey.

Key Words: SMEs, Economy of Kosovo, Financial Problems, Research.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	IV
ABSTRACT	V
İÇİNDEKİLER	VI
ŞEKİLLER LİSTESİ	IX
TABLolar LİSTESİ	XI
KISALTMALAR	XIV
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM – KOSOVA HAKKINDA GENEL BİLGİLER	5
1.1. Kosova'nın Genel Coğrafi ve Sosyo-Kültürel Bilgileri.....	5
1.2. Balkan Coğrafyasında Kosova'nın Önemi.....	8
İKİNCİ BÖLÜM – GENEL OLARAK KOBİ'LER	9
2.1. Dünyada Bazı Ülkelerde KOBİ Tanımları	9
2.2. KOBİ Kavramı Tanımında Kullanılan Kriterler.....	12
2.2.1. KOBİ'lerin Nitel ve Nicel Yapısı	12
2.3. KOBİ'lerin Faaliyet Alanı	14
2.4. KOBİ'lerin Güçlü Ve Zayıf Yönleri (Avantajları Ve Dezavantajları)	16
2.4.1. KOBİ'lerin Avantajları	16
2.4.2. KOBİ'lerin Dezavantajları	18
2.5. KOBİ'lerin Ekonomik Kalkınmaya Katkıları	21
2.6. Gelişmekte Olan Ülkelerde KOBİ'lerin Yeri	21
2.7. KOBİ'lerin Kosova Ekonomisindeki Rolü	23

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM – KOSOVA’DAKİ KOBİ GÖRÜNÜMÜ	25
3.1. Temel Ekonomik Göstergeler Ve Özel Sektörün Büyümesi.....	25
3.2. Hükümet Öncelikleri Ve Orta Vadeli Harcama Çerçevesi	30
3.3. KOBİ Ve Özel Sektörün Geliştirilmesi	31
3.4. Ticaret Ve KOBİ Ortamı	32
3.5. Kosova’daki Kayıtlı İşletmeler	33
3.6. KOBİ’lerin GSYİH’ya Katkısı	35
3.7. KOBİ’ler İçin Yasal Ve Düzenleyici Çerçeve	36
3.8. Dünya Bankasının Ticaret Yapma Göstergeleri	36
3.9. 2012-2016 Dönemi İçin Kosova’nın Kalkınma Stratejisi	38
3.9.1. KOBİ’lerin Kurulması Ve Kalkınması İçin Yasal Ve Düzenleyici Çerçevenin Güçlendirilmesi	38
3.9.2. KOBİ Stratejilerinin Uygulanması İçin Bakanlıklar Arası Desteğin Geliştirilmesi	38
3.9.3. KOBİ’lerin Finans Sektörüne Erişiminin Güçlendirilmesi	39
3.9.4. Girişimcilik Kültürünün Geliştirilmesi Ve Yaygınlaştırılması	40
3.9.5. Üniversiteler Ve İşletmeler Arası İşbirliğinin Yükseltilmesi ve Yaygınlaştırılması	41
3.9.6. Yaratıcılık Ve Yenilikçilik (İnovasyon) Teşvik Edilmesi	41
3.9.7. KOBİ’lere Uluslar arası Standartların Ve Kültür Bakanlığı (MK) Sisteminin Entegre Edilmesi	42
3.9.8. Özel Sektör, Kamu Sektörü Ve Sivil Toplum Arasındaki Diyalogun Geliştirilmesi	43

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM – KOSOVA’DA TİCARET, ÜRETİM VE HİZMET SEKTÖRÜNDE FAALİYET GÖSTEREN KOBİ’LERİN SORUNLARINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA	44
4.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı Ve Katıkları	44
4.2. Araştırmanın Yöntemi Ve Kısıtları	45
4.3. Anketin Geçerliliği Ve Güvenilirlik Analizi	46
4.4. Anakütle Ve Örneklem	48
4.5. İstatistiksel Yöntem Ve Hipotezler	49
4.6. Araştırmada Elde Edilen Bulgular Ve Analizler	51
4.6.1. İşletmeye İlişkin Özellikler	51
4.7. Analizler Ve Bulgular	57
4.8. Uygun Analiz Türünün Belirlenmesi	84
4.9. Değişkenler Arası İlişkilerin Analizi	85
4.9.1. Ki-Kare Bağımsızlık Testi	86
ÖNERİLER	106
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	109
EKLER	111
KAYNAKÇA	121

SEKİLLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 1. Reel GSYİH ve onun bileşenleri, 2009-2013.....	27
Şekil 2. 2013 Balkanın Batısının Ticaret Yapması – Toplanan Sıralama.....	37
Şekil 3. İşletmenizin temel faaliyet alanı belirtiniz.....	52
Şekil 4. İşletmeniz kaç yıldır faaliyet göstermektedir?.....	54
Şekil 5. İşletmenizde kaç kişi çalışıyor?.....	56
Şekil 6. Ülkemizde ekonomik ortamın sizi kendi işinizi kurmaya/geliştirmeye teşvik ettiğini düşünüyor musunuz?.....	59
Şekil 7. İşletmenizin kapasite kullanım oranı aşağıdakilerden hangisidir?.....	62
Şekil 8. İhracat yapılan ülkeler.....	64
Şekil 9. Uluslararası pazarlarda rakiplerinizi en çok hangi bölgedendir?.....	66
Şekil 10. Yabancı şirketlerle rekabet edebiliyor musunuz?.....	67
Şekil 11. Kosova’da KOBİ’lere sağlanan devlet destekleri konusunda yeterli bilginiz var mı?.....	74
Şekil 12. Ülkemizde devletin girişimcilere sağladığı destekler hakkında yeterli bilgilendirme yapıldığını düşünüyor musunuz?.....	75
Şekil 13. İşletmelerin ticari bir ürün elde edebilmeleri amacıyla yeni fikir, buluş ve teknolojik yenilikleri finansal açıdan destekleyen özel şirketlere ihtiyaç vardır.....	77
Şekil 14. Yeni buluş ve icatlar hiçbir teminat istenilmeden finansal ve yönetim açısından desteklenmelidir.....	78
Şekil 15. Kosova’da araştırma geliştirme çalışmalarını finansal açıdan destekleyecek finansal kurumların kurulması yararlı olacaktır.....	79

- Şekil 16.** AB'nin KOBİ'lere yönelik teşvik-destek programları hakkında yeterli bilginiz var mı?..... 80
- Şekil 17.** Devletin teşviklerinden-desteklerinden bugüne kadar hiç yararlandınız mı?..... 82
- Şekil 18.** (Evet ise) Yararlandığınız teşvikler-destekler işletmenizin karşı karşıya kaldığı sorunların giderilmesinde yardımcı oldu mu?..... 83

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Dünya Ülkelerinde Personel Sayısına Göre KOBİ Sınıflandırılması.....	10
Tablo 2. Avrupa Birliğinde KOBİ Tanımı.....	11
Tablo 3. Temel ekonomik göstergeler.....	29
Tablo 4. İşçi Sayısına Göre Kosova'daki Kayıtlı İşletmeler – 2013.....	34
Tablo 5. İşçi Sayısına Göre Kosova'daki Kayıtlı İşletmeler – 2013.....	35
Tablo 6. İşletmelerin Büyüklüğüne ve GSYİH Bölümüne Göre Yıllık Ciro Dolaşımı, 2013.....	36
Tablo 7. (2013 – 2014 e doğru) Dünya Bankası tarafından Kosova'da ‘‘Ticaret Yapmanın Sıralaması’’.....	37
Tablo 8. Araştırmanın Güvenilirliği Testi.....	47
Tablo 9. Anketin Gerçekleşme Oranı.....	48
Tablo 10. İşletmenizin temel faaliyet alanı belirtiniz.....	52
Tablo 11. İşletmenizin faaliyette bulunduğu <u>sektörü</u> belirtiniz.	53
Tablo 12. İşletmeniz kaç yıldır faaliyet göstermektedir?.....	54
Tablo 13. İşletmenin hukuki şekli nedir?.....	55
Tablo 14. İşinizi kurarken gerekli sermayenin en büyük bölümünü hangi kaynaktan karşıladınız?	55
Tablo 15. İşletmenizde kaç kişi çalışıyor?	56
Tablo 16. Sizce ülkemizde girişimciliğin önündeki <u>en büyük 3 engel</u> aşağıdakilerde hangisidir? (Lütfen, size göre önem sıralaması yaparak, en önemliye 1, ikinci önemliye 2 ve üçüncü önemliye 3 numara veriniz).....	57

Tablo 17. Yeterli sermayeye sahip olmayan bir kişinin ülkemizde iş kurabilmesini mümkün görüyor musunuz?	58
Tablo 18. Ülkemizde ekonomik ortamın sizi kendi işinizi kurmaya/geliştirmeye teşvik ettiğini düşünüyor musunuz?.....	59
Tablo 19. 2013 yılında işletmenizde 2012 yılına göre yaşanan değişimler neler olmuştur? 2014 yılı için söz konusu değişimler hakkında beklentiniz nelerdir?.....	60
Tablo 20. İşletmenizin kapasite kullanım oranı aşağıdakilerden hangisidir?.....	62
Tablo 21. Kârınızı çoğunlukla nasıl değerlendiriyorsunuz?.....	63
Tablo 22. a) İhracat yapıyor musunuz ya da hiç yaptınız mı? (Hangi ülke/ülkelere)?.....	63
Tablo 23. İhracat yapılan ülke.....	64
Tablo 24. (Hayır ise) İşletmeniz ihracat yapmıyorsa <u>en önemli</u> nedeni ne olabilir?	65
Tablo 25. Uluslararası pazarlarda rakiplerinizi en çok hangi bölgedendir?.....	66
Tablo 26. Yabancı şirketlerle rekabet edebiliyor musunuz?.....	67
Tablo 27. Sektörde yaşanan istikrarsızlıklar sizi ne yönde etkiliyor? (En önemli 3 tanesini işaretleyiniz).....	68
Tablo 28. İşletmenizin büyümesi ve gelişiminde karşılaşılan güçlüklerden en önemli 3 tanesini işaretleyiniz? (Lütfen, önem sıralaması yaparak, en önemliye 1, ikinci önemliye 2 ve üçüncü önemliye 3 numara veriniz).....	69
Tablo 29. Eğer finansman sorunuz varsa, bunun kaynaklarından en önemli 3 tanesini işaretleyiniz? (Lütfen, önem sıralaması yaparak, en önemliye 1, ikinci önemliye 2 ve üçüncü önemliye 3 numara veriniz).....	70
Tablo 30. Finansman problemlerinizi çoğunlukla nasıl çözüyorsunuz? (En önemli 3 tanesini belirtiniz).....	71
Tablo 31. Hangi modern finansman teknikleri hakkında yeterli bilgiye sahipsiniz?.....	72
Tablo 32. Kredi temininde karşılaştığınız <u>en önemli</u> problem aşağıdakilerden hangisidir?..	73

Tablo 33. Kosova’da KOBİ’lere sağlanan devlet destekleri konusunda yeterli bilginiz var mı?.....	73
Tablo 34. Ülkemizde devletin girişimcilere sağladığı destekler hakkında yeterli bilgilendirme yapıldığını düşünüyor musunuz?.....	75
Tablo 35. KOBİ’lere yönelik devlet yardımlarını nasıl değerlendiriyorsunuz?.....	76
Tablo 36. İşletmelerin ticari bir ürün elde edebilmeleri amacıyla yeni fikir, buluş ve teknolojik yenilikleri finansal açıdan destekleyen özel şirketlere ihtiyaç vardır.....	77
Tablo 37. Yeni buluş ve icatlar hiçbir teminat istenilmeden finansal ve yönetim açısından desteklenmelidir.....	78
Tablo 38. Kosova’da araştırma geliştirme çalışmalarını finansal açıdan destekleyecek finansal kurumların kurulması yararlı olacaktır.....	79
Tablo 39. a) AB’nin KOBİ’lere yönelik teşvik-destek programları hakkında yeterli bilginiz var mı?.....	80
Tablo 40. AB ile uyum sürecinde KOBİ’lerin rekabet gücünün artmasında devletten beklediğiniz destekler en çok hangi konudadır?.....	81
Tablo 41. Devletin teşviklerinden-desteklerinden bugüne kadar hiç yararlandınız mı?.....	82
Tablo 42. (Evet ise) Yararlandığımız teşvikler-destekler işletmenizin karşı karşıya kaldığı sorunların giderilmesinde yardımcı oldu mu?.....	83
Tablo 43. One-Sample Kolmogorov-Smirnov Testi.....	85
Tablo 44. Ülkedeki Ekonomik Ortamın İş Kurmaya Teşviki İle KOBİ’lerin Kapasite Kullanım Oranı Arasında İlişkiyi Gösteren Ki-Kare Tablosu.....	87
Tablo 45. Girişimcilik teşvikleri-desteklerinin ile Kosova’daki işletmelerce yeterince bilinen konulardan biri olup olmadığı arasındaki ilişkiyi gösteren Ki-Kare Tablosu....	89

Tablo 46. Kosova KOBİ'lerinin Yabancı KOBİ'lerle Rekabet Edebilirliği İle Devlet Destekleri Arasındaki İlişkiyi Gösteren Ki-Kare Tablosu.....	90
Tablo 47. Kredi Temini İle KOBİ'lerin İhracat Yapmama Nedeni Arasındaki İlişkiyi Gösteren Ki-Kare Tablosu.....	91
Tablo 48. KOBİ'lerin finansman sorunları ile sektörde yaşanan istikrarsızlıklar Arasındaki İlişkiyi Gösteren Ki-Kare Tablosu.....	93
Tablo 49. Kosova'daki Ekonomik Ortam İle İş Kurma Arasındaki İlişkiyi Gösteren Ki-Kare Tablosu.....	95
Tablo 50. Kredi Temininde Karşılansın Problemler İle KOBİ'lerin Kosova'daki Yatırım Ortamı Arasındaki İlişkiyi Gösteren Ki-Kare Tablosu.....	98
Tablo 51. Maliyetlerin yüksekliği-belirsizliği ile Kosova'daki KOBİ üretim düzeyi Arasındaki İlişkiyi Gösteren Ki-Kare Tablosu.....	100
Tablo 52. KOBİ'lerin Büyümesi Ve Gelişiminde Karşılaşılan Güçlükler İle KOBİ'lerin İhracat Yapmama Nedenleri Arasındaki İlişkiyi Gösteren Ki-Kare Tablosu...	102
Tablo 53. İşyeri Kurma Sermayesinin Kaynakları İle Finansman Sorunlarının Kaynakları Arasındaki İlişkiyi Gösteren Ki-Kare Tablosu.....	104

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	: Araştırma - Geliştirme
ARBK	: Kosova Ticari Sicil Ajansı (Agjencia per Regjistrimin e Bizneseve ne Kosove)
ATK	: Kosova Vergi İdaresi (Administrata Tatimore e Kosoves)
APNMV	: KOBİ Tanıtım Ajansı (Agjencioni. per Promovimin e NMV-ve)
ATP	: Özerk Ticaret Tercihleri (Autonomus Trade Preference)
ASK	: Kosova Standardizasyon Ajansı (Agjencioni per Standardizim ne Kosove)
DB	: Dünya Bankası
DPP	: Kamu-Özel Diyalogu (Dialogu Publik-Privat)
GDP	: GSYİH (Gross Domestik Product)
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IEE	: Avrupa Akıllı Enerji (Intelligent Energy Europe)
IMF	: Uluslar arası Para Fonu (International Monetary Found)
ISO	: Kalite Yönetim Standardı
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KDV	: Katma Değer vergisi
MF	: Finans Bakanlığı (Ministira e Financave)
NMV	: KOBİ (Ndermarrjet e Vogla dhe te Mesme)
OBT	: Dünya Ticaret Örgütü (Organizata Boterore e Tregtise)
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organization for Economic Co-operation and development)
QK	: Kosova Hükümeti (Qeveria e Kosoves)
QKB	: Belediye Ticaret Merkezi (Qendra Komunale e Biznesit)
SHBK	: Kosova Danışma Derneği (Shoqata e Konsulenteve te Kosoves)

TL	: Türk Lirası
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme)
YSFC	: Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti
ZHSP	: Özel Sektör Geliştirme (Zhvillimi i Sektorit Privat)

GİRİŞ

Kosova'nın yeni bir devlet olması göz önünde bulundurulursa bu ülkenin ekonomik durumu açısından çok verimli ve kaliteli bilgilerin kısıtlı olduğu gözükmektedir ve ayrıca ülkenin istatistiksel verileri zayıftır. Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyetinin bir parçası olarak, Kosova ekonomisi endüstri ve madencilğe dayalı tarım ekonomisi temelleri üzerine geliştirilmiştir.

1998 yılı Kosova-Sırbistan savaşı sonrası Kosova Sosyalist bir devletten kapitalist sisteme geçiş yaptı. Bu durum Kosova piyasasında hızlı değişimlere etki ederek Kosova halkının hemen KOBİ yatırımlarına yönelmelerine sebep olmuştur.

Finans Bakanlığı'nın (Ministria e Financave) açıklamalarına göre, Kosova'nın ortalama reel GSYİH'sı 2009-2013 yılları arasında %4.8 idi. Hükümetin aldığı kararlar sonucunda 2011 yılında kamu yatırımları %120 düzeyinde artırılması ekonomik kalkınma için en önemli etken olmaktadır. Buna ek olarak, bu kaynakların zamanında kamu yatırımları için harcanması 2013 yılının ekonomik stimülasyonu ve % 4'ün üzerinde büyümesine devam etme fırsatı vermiştir. Bu zamanda bölge ülkelerinin bir çoğu ekonomik düşüş ile karşı karşıya kalmıştır. Kosova'nın küresel ekonomiye düşük düzeyde entegre olması ve mali politikalarının yoksul olması Kosova ekonomisinin küresel ekonomik krizden yüksek düzeyde korunmasına neden olmuştur. 2012 yılında ekonomide büyüme görülmüştür ve bu büyüme 2013 yılında da devam etmiştir. Hükümet harcamaları ekonomik büyümenin teşvikinde önemli rol oynamaktadır, dış ticaret dengesi ise yüksek kalmıştır.¹

Dünya Bankası'nın raporlarını göz önünde bulundurursak son zamanlarda ekonomik ilerlemenin büyük bir kısmı bağışçılardan ve işçi dövizlerinden oluşmaktadır ki bu durum ekonomik istihdam stratejisinin temellerine karşıdır. Kosova önemli miktarda mali yardıma ihtiyaç duymaktadır.

---

¹ Avrupa Birliği Raporu "Komunikata nga Komisioni per Parlamentin dhe Keshillin Evropian" Bruksel SDW 2013 – 416.

Kriz yılları süresince (Arnavutluk dışındaki bu ülke %3.3 ekonomik büyüme göstermiştir) Avrupa'nın bütün Güneydoğu ülkelerinin ekonomilerinde düşüş görülmüştür, en yüksek düşüş %5.8 (Hırvatistan) en az düşüş (Makedonya) %0.8.

Ekonomik büyümeye rağmen, Kosova'nın mevcut GSYİH düzeyi 4.2 milyon euro'dur. Bu Arnavutluk ve Makedonya'dan 2, Bosna Hersek'ten de 3 defa daha düşüktür.²

GSYİH'nin başlangıcı olarak düşük olması nedeniyle Kosova'da da olumlu bir büyüme derecesi mevcut olmakta, bu derece yıllık %7 olup Makedonya'nın bugünkü GSYİH'sını yakalayabilmesi için 10 yıldan fazla süre gerekmektedir. (örnek, ekonomik yaşam standartları). Yılda %10'luk bir büyüme ile (muhtemelen ulaşılamaz) Sırbistan'ın GSYİH'sına eşit olması için Kosova'ya 13 yıldan daha fazla süre gerekmektedir.

Makroekonomik göstergeler Kosova ekonomisinin 2013 yılında pozitif bir ilerleme sarf ettiğini göstermektedir. Kosova ekonomisi 2013 yılı süresince 2012 yılına kıyasla %4.0 lük bir büyüme göstermiş ki bu durum iç ve dış taleplerin büyümesi sonucu ortaya çıkmıştır. İthalat ve finans sektörünün verilerine göre, özel yatırımlar %0.9 luk bir düşüş göstermiştir. Buna rağmen, toplam talepteki kamu finansmanının katkısı pozitif olmaya devam etmiştir. Geçen yıla kıyasla sermaye harcamalarının etkisi toplam yatırımların içinde daha önemli bir yer almakta, sonuç olarak %13.7'lik bir büyüme ortaya çıkmıştır ve bu durum toplam yatırımların 2012 yılına kıyasla %4.1'lik büyümesine etki etmiştir. Dünya gıda ve petrol fiyatlarının dalgalanması Tüketici Fiyat Endeksi'nin yükselmesinde en önemli etken olmuştur. 2013 yılı süresince, TÜFE'nin ortalama büyümesi %3.5 idi. Bu büyüme 2013 yılının ikinci yarısında daha çok göze çarpmıştır.

Kosova'nın 2011-2013 dönemi süresince ekonomik göstergeleri GSYİH'nin ortalama %1.5 lik bir büyüme göstermiştir. Bu büyüme genel olarak tüketim, ihracat ve yatırımların büyümesinden ekilenmiştir.

---

² Shkodra Nexhat, Badivuku Myrvete, Kastrati Naile (2013). **Impact of Globalization in Kosovo's Economy**. Iliria International Review, 2013/2, S. 136.

2011-2013 dönemi süresince GSYİH'nın büyümesinde en büyük katkının kamu ve özel yatırımlardan almıştır. Özel yatırımların %13.4'lük bir büyüme ile gerçekleşmiştir ki bu durum dönem sonunda açıklandığında ekonomik büyümeyi daha fazla motive etmiştir. Bu esnada, büyümeye katkıda bulunan başka önemli bir etken de kamu yatırımlarının büyümesidir ki bu GSYİH'nın %12 si kadar olmuştur.

Dış ticaret fazla büyümemiştir. İthalat yükselmiştir ve bu durum toplam talebin büyümesine yansımıştır, ithalat fiyatlarında ise 2013 yılına kıyasla 2014'te yükselme beklenmektedir.

Yoksulluk Kosova'da bir sorun olmaya devam etmektedir. UNDP'nin raporlarına bakılırsa, Kosova'daki işsizlik derecesi %43 civarındadır, insanların %34 ise günlük 1,41 eurodan daha az bir parayla yoksulluk içinde yaşamaktadır. İnsanların %18'i aşırı yoksulluk içinde günlük 0,94 Euro ile yaşamaktadır.

Kosova'daki işgücü piyasasına yeni işe girenler bölgenin diğer ülkelerine kıyasla daha yüksektir. Her yıl işgücü piyasasına giren gençlerin sayısı reel bir ekonomik büyümeyi gerektiren %7.0 oranındadır ve bu durum piyasadaki yeni işe girişleri giderip işsizliğin düşmesine katkıda bulunmak için yeterlidir. Avrupa komisyonunun Kosova için 2010 yılının İlerleme Raporuna göre, ekonomik büyümeye rağmen, ekonomide yeni girişlerin giderilmesi için ve işgücü piyasası üzerindeki baskıyı azaltmak için yeterli iş olanakları yaratılmamaktadır.

Yeni iş olanaklarının birçoğu KOBİ'ler tarafından oluşturulacağından dolayı, yeni iş yerlerinin açılması ile mevcut olanların büyütülmesi, KOBİ Stratejisinin başarılı bir şekilde uygulanmasını sağlar ve bu durum Kosova ekonomisinin kalkınmasına katkıda bulunur.

Bugün Kosova Hükümeti KOBİ'leri Kosova'nın iktisadi kalkınması açısından en önemli girişim araçları olarak kabul etmektedir. Kosova'daki işletmelerin %99'dan daha fazlası bu işletmelerden oluşur.

Bu kapsamda, yeterli seviyede araştırmanın yapılmadığı bir konu olan girişimcilik teşvikleri-desteklerinin ele alması açısından önemli olan bu araştırmayla Kosova'daki KOBİ'lerin sorunları ve özellikle de finansal sorunları, finansman teminleri, girişimcilik teşviklerinin yararlanma durumları ve devletten beklentileri ortaya konulup araştırılacak ve çözüm önerileri sunulacaktır.

Araştırmayı Kosova'nın ticaret bakımından en büyük üç şehri olan: Priştine, Prizren ve Ferizay Organize Sanayi Bölgesi ve şehir merkezi bünyesinde yer alan KOBİ'ler oluşturmuştur. Araştırmada genel sektörde faaliyet gösteren 10-249 arasında çalışana sahip olan işletmeler ele alınmıştır. Bu üç büyük şehirde yoğunluk taşıyan sektörler: gıda, tekstil, kuyumculuk, orman, basın, inşaat, kozmetik, otomotiv, sağlık, eğitim, turizm yan sanayi dallarıdır. Altyapısı tamamlanan bu şehirlerde yaklaşık 15.840 kişiye istihdam sağlanırken, faaliyet gösteren işletmelerin yaklaşık yüzde 30,5'i ihracat yapmaktadır.

Bu çalışmanın önemi çok iktisadi çalışma yapılmayan Kosova'da yapılmış olmasıdır. Bu kısıtlara rağmen araştırma ticaret, üretim ve hizmet sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin görüşlerini yansıtması açısından önemlidir.

Veri toplama aracı olarak "anket" uygulamasından yararlanılmıştır ve dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Kosova'nın genel ve coğrafi tanıtımı yapılmaktadır. İkinci bölümde, KOBİ'lerin genel tanımı, ülke ekonomisine katkıları ve önemi. Üçüncü bölümde KOBİ'lerin Kosova ekonomisindeki yeri, durumları, finansal sorunları ve uygulanan stratejiler açıklanmaktadır. Dördüncü bölümde ise Kosova'daki KOBİ'lerin genel sorunları özellikle finansal sorunları ve devlet teşviklerine ilişkin bir anket uygulaması yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM – KOSOVA HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.1. Kosova'nın Genel Coğrafi ve Sosyo-Kültürel Bilgileri

Kosova, 10.861 km²'lik alana sahip, nüfusu 1998 sayımlarına göre 2.025.000 olan, nüfusun %62.7'si kırsal alanda yaşayan, Yugoslavay'nın en az gelişmiş bölgesiydi. Başkenti Priştine'dir.³

Kosova'da 1. Yugoslavya döneminde ekonomik olarak fazla bir gelişme kaydedilememiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nde (YSFC) Tito Arnavut toplumunu kazanmak için Kosova'ya özel bir önem vermiştir. 1965'ten itibaren Kosova'ya ve Yugoslavya'nın diğer geri kalmış bölgeleri olan Bosna, Karadağ ve Makedonya'ya federal fonlardan yardım aktarılmaya başlanmıştır.⁴

Bugün Kosova Cumhuriyeti'nin güneyinde Makedonya, batısında ise Arnavutluk bulunmaktadır. Sırp zulmünden kaçan Kosovalılar genelde sınır komşusu olan Arnavutluk ve Makedonya'ya sığındılar.⁵

Kosova'nın %36,5'ini havzalar kaplamaktadır. Bu havzaları Lab, Kriva, Reka, İbar ve üst Marova'nın nehir vadileri çevrelemektedir. Dağlık araziler ise bölgenin %37'sini oluşturur.

Arnavutluk'un kuzeyinden itibaren Kosova'nın güney sınırını çepeçevre kuşatan Sharri dağları (2640 m), batı kesiminde yine Arnavutluk'tan gelip, Karadağ içlerine kadar ilerleyen Bjeshket ve Nemuna dağları (2656 m), kuzeyde Sırbistan'dan uzanan Kapaonik dağları (2000 m)

---

³ ONEN, Ahmet Meric. (2006). **Kosova'nın Nihai Statusu: Tarihi Surec ve Gunumuzdeki Gelismelerin Incelenmesi**. Yayimlanmis Yuksek Lisans Tezi. T.C. Atilim Universitesi Sosyal Bilimler Enstitusu, Uluslararası Iliskiler Anabilimdalı. Ankara S. 6

⁴ BAŞ, Numan. (2009). **Kosova Sorununun Ortaya Çıkışı ve Balkanlar Üzerine Etkileri**. Yayimlanmis Yuksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, s. 50-52

⁵ <http://www.vahdet.info.tr/isdunya/dosya3/0877.html> (06.05.2012) erişim tarihi

bulunur. Ayrıca güneydoğu kesiminde yine sıra ile ilerleyen tepeler bulunmaktadır. Kosova'nın iç kesimlerinde deniz seviyesinden yükseklik ortalama 500–600 m civarındır.⁶

Kosova'nın en büyük nehirleri İbar, Beyaz Drina, Lepenci, Sitnitza ve Binca Morava'dır. Bunlardan Beyaz Drina Adriyatik denizine, İbar ve Binca Morava Karadeniz'e, Lepenci de Ege denizine dökülmektedir.

Gazivoda, Batllava ve Badovc yapay gölleri; Obiliç, Pristina ve Mitrovica'daki içme suyu ve sulama ihtiyaçlarını karşılamının yanında termoelektrik enerji elde etmek için kurulmuştur. Ormanlar meşe, kayın, kozalaklı ağaç ve kestane ağaçlarından oluşmaktadır. Su kaynaklarına ek olarak Kosova, zengin madenlere sahiptir.

Kosova'nın çoğu Arnavutlardan oluşmaktadır ve yaşadıkları Balkan bölgesinde yerli haktırlar. Arnavutların menşeyini İliyalılara ve Traklara dayandıran iki görüş vardır. Kullandıkları lisan Hint-Avrupa dil ailesine mensuptur. Geg ve Tosk olmak üzere iki ana lehçesi vardır.⁷

Nüfusu, dini ve etnik yapısı: Bölgenin demografik yapısına baktığımızda, Kosova nüfusunun % 90-92'sini Arnavutlar, ortalama % 5'i ise Sırlar'ın oluşturduğu belirtilmektedir. Sırlar, Arnavutlar'dan sonra en büyük nüfusa sahip ikinci ulustur. Kosova'da yaşayan diğer etnik gruplar olarak Türkler, Boşnaklar, Makedonlar, Romlar, Aşkaliler, Goraniler ve Mısırlılar sayılabilir.⁸

Din açısından Kosova nüfusunun %90'ından fazlasını oluşturan Arnavutlar'ın %95'lik nüfusu müslümandır. Ülkedeki Sırlar, Karadağlılar ve Çingenler dışında kalan Boşnak, Türk ve diğer milletlerin büyük ölçüde müslüman olduğu ifade edilmektedir.

---

6 KADRİAJ, Shqipran. (2008). **Kosova Sorunu**. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 3

7 ÜNLÜ, Mucize. (2002). **Kosova Vilayeti'nin İdari ve Sosyal Yapısı**. Yayımlanmış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, s. 65

8 <http://www.vahdet.info.tr/isdunya/dosya3/0877.html> (06.05.2012) erişim tarihi

Arnavutlar'ın din ile olan ilişkilerine bakıldığında esnek bir yapı görülmektedir. Bunun en güzel kanıtı da değişik dönemlerden kalma ne yerleşik bir kilise örgüt yapısı ne de kendi dillerinde yazılmış bir İncil bulunmaması olarak gösterilebilir.⁹

Başkenti: Kosova eski Yugoslavya Federasyonu'nun dağılmasından kısa bir süre öncesine kadar özerk olduğundan resmen tanınmış bir başkenti bulunuyordu. Burası da Priştine'ydi. Priştine Kosova bölgesinin bir merkezi durumundadır. Halk bu şehri bir merkez olarak tanıdığı gibi, devletin bölgeyle ilgili önemli daireleri, askeri merkezleri ve eğitim kurumları bu şehirde bulunmaktadır. Priştine'nin nüfusu 600 bin civarındadır.¹⁰

Stratejik durumu: Dünyanın değişik yörelerine dağılmış durumdaki Arnavutlar'ın en yoğun olarak yaşadıkları bölge Balkanların güney kesimidir. Bu bölgede 6 milyona yakın Arnavutun yaşadığı tahmin edilmektedir.

Bu bölgede ise Arnavutlar'ın sayısı etnik oranlarla ilgili olarak verdiğimiz bilgilerden anlaşılacağı üzere yaklaşık 2 milyonu bulmaktadır. Arnavutlar ayrıca Makedonya'da da etnik ayırım politikasına ve haksızlığa maruz kalmaktadırlar. Bu yüzden bölgede yaşayan Arnavutlar arasında tüm Arnavutlar'ın tek bir devlet çatısı altında birleştirilmesi gerektiği düşüncesi etkilidir.¹¹ Bu düşüncenin en çok etkisini gösterdiği bölge ise Kosova'dır. Bu açıdan Kosova bölgede büyük bir Arnavut devletinin kurulması konusunda önemli bir stratejik konum arz etmektedir.¹²

---

9 KADRİAJ, Shqipran. (2008). **Kosova Sorunu**. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 5

10 <http://www.vahdet.info.tr/isdunya/dosya3/0877.html> (06.05.2012) erişim tarihi

11 <http://www.vahdet.info.tr/isdunya/dosya3/0877.html> (06.05.2012) erişim tarihi

12 <http://www.vahdet.info.tr/isdunya/dosya3/0877.html> (06.05.2012) erişim tarihi

1.2. Balkan coğrafyasında Kosova'nın önemi

Balkan Yarımadası'nın bulunduğu herhangi bir haritaya bakacak olursak, Balkanların hem geçmişte, hem de günümüzde göç, ulaşım ve ticaret yollarının geçiş güzergâhı üzerinde olduğu görülür. Bölge, Batı Orta Avrupa ile Orta Doğu arasında bir köprü durumundadır. Batı Asya ile Orta Avrupa, Kuzey Afrika ile Orta ve Kuzey Avrupa arasında, ulaşım ve taşımacılık açısından oldukça önemli bir bölgedir.¹³ Avrupa, Akdeniz ve Asya arasında stratejik önemi büyük bir bölgeyi oluşturan ve XIV. yüzyıldan itibaren uzun süre Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altında bulunan Balkanlar, çok uluslu, çok kültürlü bir etnik yapıya arz etmiş ve dinsel çeşitliliğin de etkisiyle diğer büyük devletlerin ilgi odağı olmuştur. Bu özellikleri nedeniyle, tarih boyunca bunalımlardan ve istikrarsızlıklardan kurtulamamıştır.¹⁴

Kosova'da Balkanlar'ın en önemli toprak parçalarından biridir ve uzun tarih boyunca hep bir geçiş noktası olagelmıştır.¹⁵

---

13 Erkonuk, CEMAL. (2010). *Tarihi Gelişim Sürecinde Avrupa Birliği – Kosova İlişkileri ve Nihai Statü*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, s. 4

14 GJEJLANI, Erleta. (2007). *Değişen Uluslararası Güvenlik Sistemi Bağlamında Yugoslavya'nın Dağılması ve Kosova'nın Nihai Statü Sorunu*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, s. 41-42

¹⁵ TUYSUZOGLU, Gokturk. (2008). *Kosova'nın Bağımsızlığı ve Dünya Politikasına Etkileri*. T.C. Kadir Has Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme Anabilimdalı, İstanbul S. 2

İKİNCİ BÖLÜM – GENEL OLARAK KOBİ'LER

2.1. Dünyada Bazı Ülkelerde KOBİ Tanımları

KOBİ tanımı için işletmenin ulusal hasılaya katkısı, yarattığı katma değer, yıllık ciro, değişik yönetim ve organizasyon yapıları, istihdam edilen kişi sayısı gibi çeşitli kriterler esas alınmakta hatta çoğu zaman aynı ülkedeki çeşitli kurumlar tarafından farklı kriterler kullanılarak değişik tanımlar yapılmaktadır. Bununla birlikte ülkemizde konuya ilişkin yapılan tanımlar göz önüne alındığında genel olarak istihdam edilen kişi sayısı kriterinin öncelikli olarak kullanıldığı gözlemlenmektedir.¹⁶ Dünyada birçok ülke ile birlikte, gelişmiş ülkeler olan ABD, AB ve Japonya gibi ülkelerde de ekonominin temel dinamiği durumundadırlar.¹⁷ Konuyla yapılan çalışmalarda, bilim adamları ve araştırmacıları tarafından evrensel ve kesin çizgilerle belirlenmiş bir tanıma ulaşılamamıştır.¹⁸ Yasal olarak; iki yüz elli kişiden az yıllık çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hasılatı veya mali bilançosundan herhangi biri kırk milyon Türk Lirasını aşmayan işletmeler Küçük ve Orta Büyüklükte İşletme veya kısaca KOBİ olarak adlandırılan ekonomik birimler biçiminde tanımlanmaktadır.¹⁹ Bu kavramının ifade ettiği büyüklük ülkeler arasında farklılık gösterebilmektedir.²⁰

Dünyada bu tanım yapılırken esas alınan ana kriterlerden biri işletmede çalışan işçi sayısıdır. Bazı ülkeler çok küçük (mikro), küçük ve orta diye sınıflarken bazı ülkelerde bu ayrım görülmemektedir.

---

¹⁶ ÇAK, Murat. Çak, Demet. (2003). Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Ekonomik Entegrasyon Sürecinde KOBİ'lerin Uyum Olanakları. İ.Ü. İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 43.-44. Seri, S. 115

¹⁷ TAŞ, H. Yunus. (2010). Avrupa Birliği ve Türkiye'de KOBİ'lerin İstihdam Artırıcı Etkileri. İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 2010-39, s. 29

¹⁸ ŞALVARCI, Nesrin. (1997). KOBİ'leri Yeniden Yapılandırma Stratejileri. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, s.4

¹⁹ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/11/20121104-11.htm>

²⁰ YÜKSEL, Ayçan. (2011). Türkiye'de KOBİ'lerin Banka Kredilerine Erişimi. Uzmanlık Tezi, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yayın NO: 2825, s.6

Brezilya’da 1-100 arası işçi istihdam eden işletmeler KOBİ kapsamına girerken, ABD ve Almanya’da üst sınır 500’e çıkmaktadır.²¹ Güney Kore’de çalışan sayısı ve ödenmiş sermaye ölçütleri kullanılarak yapılmış olup sektörler itibarıyla değişmektedir. İmalatta 50-300, inşaatta 50-300, ticarete 10-300 çalışan sayısına göre sınıflandırılmaktadır.²²

Çalışan sayısına ve sermaye miktarına göre yapılan tanıma göre Japonya’da imalat sanayinde çalışan sayısı 5-20 arasında olan işletmeler çok küçük işletme, 20-300 arasında olanlar ise orta işletmeler olarak kabul edilmektedir.²³ İtalya’da mikro işletme ağırlıklı bir işletme yapısı bulunmakta olup ortalama istihdam sayısı 3’tür. AB tanımı geçerli olup 250’den az çalışanı olan işletmeler olarak tanımlanmaktadır.²⁴

Tablo 1. Dünya Ülkelerinde Personel Sayısına Göre KOBİ Sınıflandırılması.²⁵

ÜLKE	Küçük Ölçekli İşletme	Orta Ölçekli İşletme	Büyük Ölçekli İşletme
ABD	100’ ün altı	101-1000	1000’den fazla
ALMANYA	50’nin altı	50-500	500’den fazla
FRANSA	120’nin altı	10-500	500’den fazla
JAPONYA	50’nin altı	50-300	300’den fazla
INGiltere	20’nin altı	20-250	250’den fazla
HOLLANDA	10’un altı	10-100	100’den fazla

Kaynak: GÜRLER, GÖKHAN. (2001). KOBİ’lerde İnsan Kaynakları Seçim Süreci. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, s. 5

²¹ ERDOĞAN, Zafer B. (2009). Girişimcilik ve KOBİ’ler: Teori ve Uygulama. (2. Baskı) Bursa, Ekin Basım Yayını, S. 127

²² YÜKSEL, Ayçan. (2011). Türkiye’de KOBİ’lerin Banka Kredilerine Erişimi. Uzmanlık Tezi, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yayın NO: 2825, s. 63

²³ TAŞ, H. Yunus. (2010). Avrupa Birliği ve Türkiye’de KOBİ’lerin İstihdam Artırıcı Etkileri. İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 2010-39, s. 38

²⁴ YÜKSEL, Ayçan. (2011). Türkiye’de KOBİ’lerin Banka Kredilerine Erişimi. Uzmanlık Tezi, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yayın NO: 2825, s.60

²⁵ GÜRLER, GÖKHAN. (2001). KOBİ’lerde İnsan Kaynakları Seçim Süreci. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, s. 5

Türkiye’de KOBİ’ler şu şekilde tanımlanmaktadır:²⁶

- a) Mikro İşletme: 10 kişiden az yıllık çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hasılatı ya da mali bilançosu 1 milyon TL’yi aşmayan çok küçük ölçekli işletmeler
- b) Küçük İşletme: 50 kişiden az yıllık çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hasılatı ya da mali bilançosu 5 milyon TL’yi aşmayan işletmeler
- c) Orta Büyüklükteki İşletme: 250 kişiden az yıllık çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hasılatı ya da mali bilançosu 25 milyon TL’yi aşmayan işletmeler.²⁷

Avrupa Birliği içerisinde yer alan KOBİ’lerin geniş bir yelpaze içerisinde yer alması ortak bir tanım yapılmasına engel olmaktadır.²⁸ İkiyüzelli kişiden az yıllık çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hasılatı ya da mali bilançosu yirmibeş milyon TL’yi aşmayan mikro işletme, küçük işletme ve orta büyüklükteki işletme olarak sınıflandırılan ekonomik birimler olarak tanımlanmaktadır.²⁹

Tablo 2. Avrupa Birliğinde KOBİ Tanımı³⁰

KOBİ TANIMI	CALISAN SAYISI	YILLIK CIRO	BILANCO
Mikro ölçekli işletme	10'dan az	2 milyon Euro'ya kadar	2 milyon Euro'ya kadar
Küçük ölçekli işletme	50'den az	10 milyon Euro'ya kadar	10 milyon Euro'ya kadar
Orta ölçekli işletme	250'den az	50 milyon Euro'ya kadar	43 milyon Euro'ya kadar

Kaynak: <http://www.usak.org.tr>

²⁶ (29 Aralık 2005 tarih ve 26038 Sayılı Resmi Gazete).

²⁷ Mikail, EROL. (2010). **EKONOMİK KRİZ VE KOBİ-LER**. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İİBF, İşletme Bölümü *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi (5:1) 2010 Journal of Entrepreneurship and Development S.171*

²⁸ ŞALVARCI, Nesrin. (1997). **KOBİ’leri Yeniden Yapılandırma Stratejileri**. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, s.15

²⁹ DOĞAN, Süleyman. (2010). **Avrupa Birliği’nin Girişimcilik Politikası - KOBİ Yaklaşımı ve Türkiye -**. İstanbul, Altınoluk Yayını, Yayın No: 2010-80 S. 87

³⁰ <http://www.usak.org.tr/myazdir.asp?id=257>

Tanımlama açısından değerlendirme yapıldığında, OECD'nin küçük ve orta ölçekli sanayi konusunda kabul ettiği sınıflandırma, sadece işletmelerde çalışan işçi sayısı esas alınmaktadır.³¹ Çalıştırdığı işçi sayısı 20'ye kadar olan işletmeler çok küçük işletme, işçi sayısı (21-99) arasında olan işletmeler küçük sanayi işletmesi, (100-499) olan işletmeler ise orta ölçekli sanayi işletmesi, 500'den fazla olan işletmeler de büyük sanayi işletmesi olarak kabul edilmektedir.³²

2.2. KOBİ Kavramı Tanımında Kullanılan Kriterler

Özellikle işletme literatüründe çok sık kullanılan nicel (teknik) ölçütlerin yanı sıra, nitel (sosyolojik) ölçütlerin de kullanılması gerekliliği yönünde bir yaklaşım mevcuttur. Bu yaklaşımın temel dayanağı ise küçük işletmelerin salt, işletme iktisadının dar kapıları içinde ele alınmayacağı, konunun ekonomik, sosyal ve politik yönlerinin de dikkate alınması gerektiğidir.³³

2.2.1 KOBİ'lerin Nitel ve Nicel Yapısı

İşletmelerin büyüklüğünün belirlenmesinde kullanılan niteliksel kriterler farklı şekillerde belirlenebilir.³⁴ Sahibi olduğu işletmenin aynı zamanda yöneticisi de olan girişimci sadece yöneticilik ilişkisi olan başka bir yöneticiden daha farklı bir konuma sahiptir.³⁵

---

³¹ GÖZBAŞI, Onur. (2003). **KOBİ'lerin Finansman Sorunlarının Çözümüne Yönelik Finansal Destekler ve Finansman Teknikleri ile İlgili Bir Araştırma**. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, s.6

³² DENİZ, Akif M. (2001). **Türkiye'de KOBİ'lerin Avrupa Topluluğuna Uyumlaştırılması Aşamasında Finansman Sorunları ve Çözüm Önerileri**. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, s. 9

³³ KARAKOÇ, Fatma A. (2003). **İmalat Sanayiindeki KOBİ'lerde çalışma İlişkileri ve Sosyal Politila Sorunları**. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 6

³⁴ ŞENEL, Said A. (1997). **Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Kullanabilecekleri Sermaye Piyasası araçları ve Modern Finansman Yöntemleri**. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, s. 6

³⁵ KÜÇÜK, Orhan. (2010). **Girişimcilik ve Küçük İşletme Yönetimi**. Ankara, Seçkin Yayın Evi, 4. Baskı, s. 135-136

İşletmelerin büyüklüklerini belirlemede çeşitli niteliksel (Kalitatif) kriterler kullanılmaktadır. Bunların başlıcaları şunlardır:³⁶

- Girişimcinin işletmede fiilen çalışma durumu,
- İş bölümü ve uzmanlaşma derecesi,
- Sermayenin sınırlı oluşu ve finansal yetersizlik,
- Yönetim tekniklerinin uygulanmaması veya yetersizliği.

KOBİ'lerin birer ekonomik birim olarak yerine getirdikleri işlevleri (işletme fonksiyonlarını) dikkate alarak, örgütsel yapısına ilişkin nitel özellikleri; yönetim, finansman, pazarlama, tedarik ve üretim işlevine ve çalışan personele ilişkin nitel özelliklerdir.³⁷

Nitel özelliklere dayandırılarak belirlenmesi, işletme iktisadının, işletme büyüklüğünün ölçülmesi konusundaki genel yaklaşımdan başka bir şey değildir. Nicel özellikler işletme büyüklüğünü en iyi temsil eden özellikler olmalıdır. Esas alınacak özellikler mümkün olduğunca fiziki değerlere dayanmalı, parasal değerlerin etkisinden uzak tutulmalıdır. Zira ölçek büyüklüğü fiziki bir ölçüdür. İşletmelerin ölçek büyüklüklerine göre sınıflandırılmasında ve özellikle de tanımında gerek ifade gücü gerek sıhhatli bir ölçüt olması ve gerekse uygulanabilirlik (rakamsal ifade ve veri sağlama kolaylığı) açısından anlamlı nicel özellikler ise şunlardır:³⁸

- Personel sayısı,
- Makine sayısı,

---

³⁶ ŞENEL, Said A. (1997). **Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Kullanabilecekleri Sermaye Piyasası Araçları ve Modern Finansman Yöntemleri**. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, s. 5

³⁷ KÜÇÜK, Orhan. (2010). **Girişimcilik ve Küçük İşletme Yönetimi**. Ankara, Seçkin Yayın Evi, 4. Baskı, s. 136

³⁸ AYDEMİR, Ali R. (2000). **Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Taşımacılığın Tedarik Zinciri Yönetimindeki Rolü ve Gebze ve Civarında Bir Uygulama**. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Gebze İleri teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze, s.15

- Üretim kapasitesi,
- Sabit varlıkların ve makine parkının değeri,
- Satış tutarı ve katma değer.³⁹

2.3. KOBİ'lerin Faaliyet Alanları

Üretim, ticaret ve hizmet sektöründe faaliyet gösteren işletmeler KOBİ olarak ifade edilir. Üretim sektöründe kriterlere göre yapılan sınıflandırma, dayanıklı-dayanıksız ve yarı dayanıklı mallar üreten sanayiler veya doğrudan stoğa mal üreten sanayiler ve doğrudan siparişe mal üreten sanayiler gibi değişik şekillerde olabilmektedir.⁴⁰

Bu durumu da dikkate alarak ekonomik sistem içerisinde KOBİ'lerin faaliyet gösterdikleri iş alanları aşağıdaki şekilde sınıflandırılabilir:⁴¹

- Üretim sektörü,
- Ticaret sektörü,
- Hizmet sektörü.

Üretim işletmeleri küçük çapta hammadde alarak işlerler veya tüketilir hale dönüştürürler. Küçük ölçekte imalat yapan birçok işletme vardır.⁴²

---

³⁹ KÜÇÜK, Orhan. (2010). **Girişimcilik ve Küçük İşletme Yönetimi**. Ankara, Seçkin Yayın Evi, 4. Baskı.

⁴⁰ AKYÜZ, Gökhan. (2001). **İmalat Sanayinde KOBİ'lerin Yeri ve Bölgesel Bir Değerlendirme**. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, s. 29

⁴¹ KÜÇÜK, Orhan. (2010). **Girişimcilik ve Küçük İşletme Yönetimi**. Ankara, Seçkin Yayın Evi, 4. Baskı, s. 138

⁴² ASAL, Ömer. (2001). **Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde (KOBİ) Üretim Stratejilerini Etkileyen Etkenler ve KOBİ'lerin Sorunları: Bir Alan Araştırması**. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 16

Piyasalarda yer alan malların pek çoğu küçük ve orta ölçekli işletmeler tarafından üretilmekte veya yarı mamul olarak katkıda bulunmaktadır. Yan sanayi olarak tanımlanabilecek bu ilişkide maalesef küçük ölçekli işletmeler genelde edilgen bir ortak konumdadırlar.⁴³

Ticaret işletmeleri genelde doğrudan müşteriye satış yapmak yerine; perakendecilere mal vermektedirler. Uygulamada toptancı ve perakendeci olarak bulunabilmektedirler.⁴⁴

Bu işletmeler de toptancılar ve perakendeciler olmak üzere iki gruba ayrılır.⁴⁵ Ekonomik malların mülkiyeti değişiminin gerçekleştirildiği bu sektörde faaliyet gösteren KOBİ'ler ticaret sektöründe yer almaktadırlar.⁴⁶ Tüketim mallarının ticareti kadar olmasa da endüstriyel malların toptan ve perakende satışı işletmelerin bir başka çalışma alanıdır.⁴⁷

İnsanların satın alma gücü arttıkça bazı hizmetleri kendisi yapmaktansa, satın almayı tercih eder hale gelmiştir. Bunu sonucu olarak, günümüzde bu tür işletmeler hızla artmıştır.⁴⁸ Hizmet işlemlerinin bir bölümü formel eğitimi bulunan profesyonel kişilerin (mühendis, mimar, avukat gibi) yada eğitilmiş teknik elemanları çalıştırır ve tüketiciler bu kişilerin hizmetlerini satın alırlar. Birçok profesyonel teknik eleman küçük ve orta boyutlu işletmenin sahibi olarak bu sektörde hizmet sunmaktadır.⁴⁹

---

⁴³ ERDEM, A. Hükümrhan. (1998) **Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Tedarik v Üretim Sorunları ve Gebze Civarındaki Otomotiv Yan Sanayinde Bir Uygulama.** Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Gebze İleri teknoloji Enstitüsü Mühendislik Ve Fen Bilimleri Enstitüsü, Gebze, s. 40,

⁴⁴ ASAL, Ömer. (2001). **Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde (KOBİ) Üretim Stratejilerini Etkileyen Etkenler ve KOBİ'lerin Sorunları: Bir Alan Araştırması.** Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 16

⁴⁵ ERDOĞAN, Zafer B. (2009). **Girişimcilik ve KOBİ'ler: Teori ve Uygulama.** (2. Baskı) Bursa, Ekin Basım Yayını, S. 151

⁴⁶ KÜÇÜK, Orhan. (2010). **Girişimcilik ve Küçük İşletme Yönetimi.** Ankara, Seçkin Yayın Evi, 4. Baskı, s. 140

⁴⁷ ERDOĞAN, Zafer B. (2009). **Girişimcilik ve KOBİ'ler: Teori ve Uygulama.** (2. Baskı) Bursa, Ekin Basım Yayını, S. 130

⁴⁸ ASAL, Ömer. (2001). **Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde (KOBİ) Üretim Stratejilerini Etkileyen Etkenler ve KOBİ'lerin Sorunları: Bir Alan Araştırması.** Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 16

⁴⁹ ERDOĞAN, Zafer B. (2009). **Girişimcilik ve KOBİ'ler: Teori ve Uygulama.** (2. Baskı) Bursa, Ekin Basım Yayını, S. 131

Çoğu kişisel hizmetler tarzında faaliyet gösteren KOBİ'ler bankacılık ve eğitim alanındaki hizmetlerin önemli bir bölümünü karşılarlar. Bunlar: kişisel (kuru temizleme, berber gibi), ticari (muhasabe, finans gibi), eğlence, hukuk, ulaşım gibi hizmetlerdir.⁵⁰

2.4. KOBİ'lerin Güçlü Ve Zayıf Yönleri (Avantajları Ve Dezavantajları)

Ülke ekonomisinin ilerlemesinde ve gelişmesinde bir dinamo görevi gören KOBİ'lerin çeşitli avantajları olduğu gibi bazı dezavantajları bulunmaktadır. Bu kısımda söz konusu avantaj ve dezavantajlar incelenmiştir.

2.4.1. KOBİ'lerin Avantajları

Girişimciler, faaliyette buldukları yerel pazarı daha iyi tanıyan, pazarın özelliklerini ve gereksinimlerini daha iyi görebilen, pazardaki alıcı ve satıcılarla daha yakın ilişkiler içerisinde olabilen kişilerdir. Özellikle, müşteriyle olan yakın ilişkileri, bu işletmelere büyük işletmelerin sahip olamayacakları bir üstünlük sağlamaktadır ve ayrıca birçok olumsuzluğu daha az bir zararla geçiştirebilmektedirler.

KOBİ'ler talebe göre uygun maliyette ve kalitede ürün üretebilir ve bu ürünleri ihraç edebilir, yarattıkları katma değer ile hem bölgesel gelişmeye hem de istihdama önemli bir katkıda bulunabilirler.⁵¹ Yani bütün dünya ekonomilerinde talep değişikliği ve çeşitlerine kolay uyum sağlayan kuruluşlar olduğunu söyleyebiliriz.⁵² Bir kişi istihdam edebilmek için gerekli olan yatırım harcaması büyük ölçekli işletmelere nazaran daha az olduğundan bu işletmelerin istihdama olan katkıları büyüktür.⁵³

---

⁵⁰ KÜÇÜK, Orhan. (2010). **Girişimcilik ve Küçük İşletme Yönetimi**. Ankara, Seçkin Yayın Evi, 4. Baskı, s. 141

⁵¹ KESKİN, Gülümser, A. KOŞAN Kadir, AYIK, Y. Ziya. (2009). **Bölgesel Gelişme Aracı Olarak KOBİ'ler ve İhracat Sorunları (Erzurum'da Bir Araştırma)**. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 13 (2) S. 283

⁵² ÇATAL, A. Faruk. (2009). **Bölgesel Kalkınmada Küçük ve Orta Boy İşletmelerin (KOBİ) Rolü**. Okt.Dr., Atatürk Üniversitesi, Erzurum MYO., İktisadi ve İdari Programlar ABD. S. 338

⁵³ ERDOĞAN, Zafer B. (2009). **Girişimcilik ve KOBİ'ler: Teori ve Uygulama**. (2. Baskı) Bursa, Ekin Basım Yayını, S. 149

KOBİ'lerin verimlilik kazançlarının çalışanlara katkıları oranında dağıtılması durumunda, verimlilik artışı, yaşam standartlarında doğrudan artış sağlar. Günümüzde verimliliğin, gerçek ekonomik kalkınmanın, sosyal ilerlemenin ve hayat standardı artışının tüm dünyadaki tek kaynağı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.⁵⁴

Ayrıca büyük işletmelere oranla sahip oldukları esnek yapıları ile krizler sonucu oluşan durumlara ve küreselleşme sonucu ortaya çıkan gelişmelere çok çabuk uyum sağlayabilmektedirler. Bu uyum becerisi sayesinde ekonominin vazgeçilmez unsuru haline gelmektedirler.⁵⁵

Teknik gelişmelere kısa sürede ayak uydurabilme yeteneğine sahip olunmasında, büyük avantajlar elde edebilmektedirler. Ayrıca verimlilik artışına neden olmaları, ekonomik krizlerden daha az etkilenmeleri de küçük olmanın getirdiği avantajlardandır.⁵⁶

KOBİ'ler ayrıca rekabet açısından da avantajlı sayılmaktadırlar. 21. yüzyılın küreselleşen dünya ekonomisinin gerektirdiği rekabet ortamını oluşturmanın en önemli unsuru haline gelmişlerdir. Çünkü bilindiği gibi ekonomilerin rekabet gücü, o ekonomi içerisinde yer alan işletme sayısı ile doğru orantılıdır.⁵⁷

Piyasaya giren her yeni firma diğerlerinin piyasa payını azaltması nedeniyle daha fazla rekabetçi bir yapının oluşmasına neden olmaktadır. Böyle bir durum ise verimlilik ve kalitede artış, fiyatlarda ise düşüş sağlamaktadır.⁵⁸

---

⁵⁴ BOZKURT Ridvan, SONMEZ Gülnur. **KOBİ'LERİN VERİMLİLİK SORUNLARI VE ÇÖZÜM**

ÖNERİLERİ. Makine Muhendisler Odası Makalesi

www.mmo.org.tr/resimler/dosya_ekler/12caa42776b0cc6_ek.pdf S. 4

⁵⁵ ÖZTÜRK Özkan. (2007). **İstihdam Konusunda Kobi'lerin Önemi Ve Kobi Alanında Eğitim İstihdam İlişkisi Açısından Kamu İstihdam Kurumunun Rolü.** Uzmanlık Tezi. T.C. Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü. Ankara, S.17

⁵⁶ EKER Serhan. (2011). **Kobi'lerde Teknolojik Ar-Ge Çalışmalarının İstihdam Üzerine Etkileri: Tekmer'lerde Bir Uygulama.** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Çalışma Ekonomisi Ve Endüstriyel İlişkiler Anabilim Dalı, Isparta S. 21

⁵⁷ COŞKUN Aykan. (2008). **Leasing'in Kobi'lere Getirdiği Kolaylıklar Ve Sincan-Etimesgut Yenikent Sanayici Ve İşadamları Derneği'ne (Sisiad) Üye Kobi'lerin İncelenmesi.** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. T.C. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Finans Ana Bilim Dalı. S. 67

⁵⁸ ÖZTÜRK Özkan. (2007). **İstihdam Konusunda Kobi'lerin Önemi Ve Kobi Alanında Eğitim İstihdam İlişkisi Açısından Kamu İstihdam Kurumunun Rolü.** Uzmanlık Tezi. T.C. Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü. Ankara, S. 20

Temelde, esnek ve müşteri tercihleri doğrultusunda üretim yapabilme olanaklarına sahip olabilmeleri, yeni rekabet ortamında faaliyet gösterebilme şanslarını artırmaktadır.⁵⁹

Günümüz ekonomilerinde KOBİ'ler ve büyük ölçekli işletmeler birbirleri ile bağımlı ilişkiler içerisindedirler ve rakip olmaktan çok birbirlerini tamamlamaktadırlar. Genelde küçük işletmelerin büyük işletmelerin yan sanayi veya taşeronu durumunda oldukları görülmektedir.⁶⁰ Bu nedenle bu işletmelerin ihtiyaç duyduğu girdileri, istenilen kalite ve işletme maliyetinden de kurtararak sağlamaktadırlar.⁶¹ Büyük ölçekli işletmelerin ürettiği aynı mal ve hizmetleri üretip, onları rekabetçi ortama çekerek ekonomiye canlılık kazandırır.⁶²

2.4.2. KOBİ'lerin Dezavantajları

KOBİ'lerin önemi ülkemizde epey geç anlaşılmıştır. Genellikle mevcutların kurulması üzerine geliştirilen politika, yeni işletmelerin kurulmasını ve geliştirilmesini engellemiştir. Gelişmekte olan tüm ülkelerde bu tarz bir yol takip edilmiştir. Yatırım programlarının devlet tarafından yapılması, kredilerinde faiz oranlarının devlet tarafından organize edilmesi, dış ticaretin dahi devlet eliyle yapılması, küçük ve orta işletmelerin aleyhine olup ihracat ve ithalat izinlerinin büyük işletmeler tarafından daha kolay alınmasına gümrük vergilerinin ödeme kolaylıklarından ve teşviklerden büyük işletmelerin kazançlı çıkmasına sebep olmuştur.⁶³

---

⁵⁹ AYKAC Mustafa, PARLAK Zeki, OZDEMİR Süleyman. (2009). **Küreselleşme Sürecinde Rekabet Gücünün Arttırılması Ve Türkiye'de Kobi'ler**. İstanbul Ticaret Odası Yayınları, yayın no: 2008-24. İnkılap Kitabevi Yayın San. Ve Tic A.Ş. Baskısı İstanbul. S. 3

⁶⁰ TURKOGLU, Musa. (2003). **Küçük Ve Orta Ölçekli İşletmelerin (Kobi'lerin) Büyük İşletmelerle Rekabetinde Stratejik İşbirlikleri Yaklaşımı: Göller Bölgesi Uygulaması**. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt: 13, Sayı: 1, 273-290, Elazığ S. 279

⁶¹ ERDOĞAN, Zafer B. (2009). **Girişimcilik ve KOBİ'ler: Teori ve Uygulama**. (2. Baskı) Bursa, Ekin Basım Yayını, S. 144

⁶² TURKOZ Perihan. (2008). **Kobi'lerin Finansman Sorunları Ve Bankaların Kobi'lere Yaklaşımı: Isparta Alan Araştırması**. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Türkiye Cumhuriyeti Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı. Isparta. S. 18

⁶³ DENİZ, Akif M. (2001). **Türkiye'de KOBİ'lerin Avrupa Topluluğuna Uyumlaştırılması Aşamasında Finansman Sorunları ve Çözüm Önerileri**. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, s. 22

Yukarıda açıklanan avantajların yanında KOBİ'lerin bazı dezavantajları da vardır.
Bunlar:

- Olumsuz rekabet ve genel yönetim yetersizliği,
- Özellikle stratejik kararların işletme sahip veya ortaklarınca alınıp orta veya alt düzey görevlilerin tam katılımının sağlanmaması,
- İşletme bünyesinde mali danışman veya uzman istihdam edememeleri,
- Uzman bir finansman ekibi veya departmandan yoksun olmaları,
- Sermaye yetersizliği,
- Finansal planlama yetersizliği,
- Banka ve diğer finansal kurumlardan yeterli destek görememe,
- Sermaye piyasasından yeterince yararlanamama,
- Ürün geliştirme eksikliği,
- Üretim ve satış arasındaki koordinasyon yetersizliği,
- Modern pazarlama etkinlikleri sergileyememe,
- İşletmelerin küçük ve orta ölçekli olması sonucu ihale vb. etkinlikleri izleyememesi,
- İşyerinin veya yerleşim alanının küçüklüğü,
- Bağımsızlığını kaybetme batma riski,

- Yetenekli eleman sağlayamamak,
- Mevcut bürokrasi,⁶⁴
- Pazarlama konusunda sıkıntıların yaşanması,⁶⁵
- Küçük olmanın getirdiği dezavantaj,⁶⁶
- Finansmana ulaşmada karşılaşılan engeller.⁶⁷

Yukarıda sayılan olumsuz taraflar genelde hemen her ülkede faaliyet gösteren KOBİ'ler için söz konusudur. Ancak bu noktada kamu otoritelerine büyük görevler düşmektedir. Bu kapsamda, düzenli bir maliye ve para politikası yatırım finansman mekanizmasının iyi çalışması ve bürokratik işlemlerin kolaylaştırılması kamu otoritesinin yapabileceği uygulamalardan bazılarıdır.⁶⁸

---

⁶⁴ Mikail, EROL. (2010). **Ekonomik Kriz Ve Kobi'ler**. Doç. Dr., Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Biga İİBF, İşletme Bölümü Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi (5:1) 2010 Journal of Entrepreneurship and Development S.174-175

⁶⁵ KOÇAK, İsmail. SEY, Yıldız. (2008). **İnşaat sektöründe faaliyet gösteren KOBİ'lerin proje sürecindeki tutum ve davranışları**. *İTÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Taksim, İstanbul* itüdergisi/a mimarlık, planlama,S. 36

⁶⁶ ARAS Güler, MÜSLÜMOV Alövsat. (2008). **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisinde Kobi'lerin Yeri: Finansman, Ekonomik Sorunları Ve Çözüm Önerileri**. Eastern Meditteriane University, SME Conference Publication, KOBİ Konferansı Yayını. http://www.emu.edu.tr/smeconf/turkcepdf/Bildiri_33.PDF S. 10

⁶⁷ ASAL, Ömer. (2001). **Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde (KOBİ) Üretim Stratejilerini Etkileyen Etkenler ve KOBİ'lerin Sorunları: Bir Alan Araştırması**. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Ankara, s.68-69

⁶⁸ EKŞİ, H. İbrahim. (2007). **Finansal Krizlerin KOBİ'ler üzerindeki etkileri başarılı-başarısız KOBİ'lerin Kriz Dönemi Stratejileri**. Yayımlanmış Doktora Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı. Isparta S. 37

2.5. KOBİ'lerin Ekonomik Kalkınmaya Katkıları

KOBİ'lerin ekonomik ve toplumsal kalkınmada oynadıkları rol, farklı ülkelerin kültürel yapısını yansıtacak şekilde farklılık göstermektedir. ABD'de serbest piyasa ekonomisinin temel taşları olarak kabul edilmekte ve ekonomik dinamizmin temel güçleri olarak görülmektedir. Böyle olunca da bu işletmelere sosyo-politik ve ekonomik desteği önceden olduğu gibi şimdi de normal karşılanmaktadır. Bağımsız olarak ayakta kalma ve başarıya güdüsü ile yönlendirilen ve yönetilen KOBİ'ler bir ekonominin canlılığının barometresidirler ve o ekonomiyi kemikleşmekten ve çökmeden korurlar. Çünkü ekonomide yarattıkları katma değer, sağladıkları istihdam ve gerçekleştirdikleri ihracat gibi genelde bilinen ve doğrudan ölçülebilen ekonomik yararların yanında bir ekonomiye sağladıkları en önemli katkı, o ekonominin tümüne kazandırdıkları “dinamizm”dir.⁶⁹

Neo-klasiklerden itibaren iktisatçılar girişimcilerin ve küçük işletmelerin ekonomik büyümeye önemli katkıda olduğunu savunmaktadırlar. Piyasa girişleri-çıkışları büyük işletmelere göre daha kolay ve çok sayıda olan küçük işletmeler yine büyük işletmelere oranla daha hızlı büyümektedirler. Bireylerin refah düzeyinin yükselmesi, istihdamın artması, gelir dağılımının düzelmesi, teknolojik gelişme modernleşme kısaca kalkınma iktisadı alanında KOBİ'lerin bir lokomotif güç olduğu kabul edilmektedir.⁷⁰

2.6. Gelişmekte Olan Ülkelerde KOBİ'lerin Yeri

KOBİ'lerin genellikle ülke ekonomisinde işletme sayısı bakımından neredeyse tamamını, sağladıkları istihdam bakımından ise 2/3'ünü kapsadıkları söylenebilir. Ülkenin gelişmişlik düzeyine göre bu oranlar değişebilmektedir.⁷¹

---

⁶⁹ YILMAZ, Beytullah. (2002). **Avrupa Birliği sürecinde Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Ekonomideki Yeri İle Finansman Sorunları ve Denizli Örneği**. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, s. 155-156.

⁷⁰ ÖZDEMİR, S. ERSÖZ, Y.H.,SARIOĞLU, İ. (2006) **İşsizlik Sorununun Çözümünde KOBİ'lerin Desteklenmesi**. İstanbul Ticaret Odası, İstanbul Yayın No: 2006-45 s.

⁷¹ BOZKURT Ridvan, SONMEZ Gulnur. (2004). **KOBİ'LERİN VERİMLİLİK SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ**. III. ENDÜSTRİ MÜHENDİSLİĞİ BAHAR KONFERANSLARI Yayını s. 8.

Nüfusu hızla artan az gelişmiş ülkelerde iktisadi büyümenin temel amacı fertleri gittikçe yükselen bir refaha kavuşturmak üzere kişi başına üretimi (reel geliri) arttırmaktır.⁷² Bu ise yatırımların artırılması ile mümkündür. Kosova gelişmekte olan bir ülkedir. Gelişmekte olan ülkelerin ilgisine bakılınca bu ülkelerde çok yakın zamanlara kadar KOBİ'lere gereken önemi verilmediği açık bir şekilde gözlenmektedir.

Ancak bu kuruluşların ekonomide oynadıkları rol, bu ülkelerde de artık ekonomik politikalarda ağırlıklı olarak kendisini göstermeye başlamıştır. Gelişmekte olan ülkelere oluşmaya başlayan bilinç ile önümüzdeki yıllara ilişkin ilginin ve politikaların daha da önemli hale geleceği bunun sonucunda toplam istihdam, yatırım, katma değer, ihracat ve krediler içindeki paylarının artacağı bu yolla ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanacağı öngörülebilmektedir.⁷³

Bu ülkelerin planlı bir şekilde KOBİ'lere yönelik strateji ve politikalar belirlemesi, kendi yararlarına olacaktır. Nitekim ülkemizde yakın zamanda uygulamaya sokulan "istihdamı teşvik" düzenlemesine bu açıdan bakılabilir.⁷⁴ Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinde KOBİ'lerin sosyo-ekonomik hayattaki önemleri gelişmiş ülke ekonomilerinden daha fazladır. Bunun temel nedeni toplam işletme sayısının dolayısıyla da büyük ölçekli işletme sayısının gelişmiş ülkelere göre az olmasıdır. Ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan gücün kaynağı ise küçük ve orta ölçekteki işletmelerdir. Bu gücün etkin kullanımı ise ekonomik yapının ve gelişmişlik düzeyinin kademeli olarak arzu edilen seviyeler ulaşması ile nihayete erecektir.⁷⁵

---

⁷² ACAR, Yalçın. (2002). **İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri**. (4. Baskı) Bursa. Vipaş A.Ş. Yayını s. 49

⁷³ ÖZDEMİR, S. ERSÖZ, Y.H.,SARIOĞLU, İ. (2006) **İşsizlik Sorununun Çözümünde KOBİ'lerin Desteklenmesi**. İstanbul Ticaret Odası, İstanbul Yayın No: 2006-45 s. 157-158.

⁷⁴ ÖZTÜRK, Yusuf K. (1998). **Türk İhracat Sektöründe KOBİ'lerin Finansman Sorunları ve Çözüm Önerileri**. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, s. 88.

⁷⁵ AKIN, Eyup. (2004). **KOBİ'lerin Pazarlama Sorunlarına Yönelik Olarak İnternet Aracılığıyla İhracat Açılımı ve Sivas İlinde Bir Uygulama**. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, s. 60.

2.7. KOBİ'lerin Kosova Ekonomisindeki Rolü

Kosova'da KOBİ'lere verilen önem ve destek diğer ülkelere oranla oldukça düşüktür. Ekonominin sürükleyici unsurları oldukları kabul edilse bile geliştirilmeleri için yeterli çaba gösterilmemektedir.⁷⁶

Kosova ekonomisi 1999 yılından bugüne kadar uluslararası yardımlarla, kamu sektörü ve dövizlerle ayakta durmaktaydı.⁷⁷ Kalkınmanın ikinci ayağı kamu kuruluşlarıdır. Piyasa ekonomisinde katma değer özel kesim tarafından yaratılmakta ve işletmeler içinde yaşadığı ülke kuruluşları ile yakın temas içinde bulunmaktadır. Kamu kuruluşlarının uygunsuz davranışlar içinde bulunması işletmelerde verim düşmesi ve maliyet artışlarına yol açmaktadır.⁷⁸ Özel sektörün rolü, özelliklede KOBİ'lerin rolü çok zayıf kalmaktaydı. Bundan ziyade, halen bir geçiş dönemi yaşanmakta ki girişimcilik ve yeni küçük işletmelerin açılması modern, tam rekabet içinde ve açık piyasası olan bir ekonominin oluşmasında önemli rol oynamakta ve bu durum sonucunda ekonomik büyüme amaçlanmaktadır.

Gelişmiş Batı ekonomisinde yeni iş yerlerinin açılmasına önemli katkıda bulunan hızlı büyüme ivmesine sahip inovatif işletmeler ülkemizin piyasasında bulunmadığından ve yaratıcı girişimcilik kültürü kıt olduğundan dolayı işletmeler için ticaret koşulları elverişli olmamaktadır.⁷⁹ Oysa ki toplumun ekonomik gelişimi bireysel girişimciliğe bağlıdır. Ekonomik dinamiğin ve bu yüzden büyümenin merkezinde yer alır.⁸⁰

---

⁷⁶ MANAV Canan. (2003). **Subat 2001 Krizinin KOBİ'ler Uzerindeki Etkileri: Isparta Ornegi**. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Suleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Isparta. s.23.

⁷⁷ Kosova'nın 2012-2016 KOBİ Kalkınma Stratejisi, Avrupa Birliği'nin Ticaret ve Endüstri Bakanlığı Aracılığıyla Yardımı.

⁷⁸ ŞENGEZER, ŞEN. (2004). Türkiye'de Ekonomik Gelişmede Öncelikli Sektörler. İstanbul, İ.T.O. Yayın No: 2004-70, s. 119.

⁷⁹ Kosova'nın 2012-2016 KOBİ Kalkınma Stratejisi. (2011). Avrupa Birliği'nin Ticaret ve Endüstri Bakanlığı Aracılığıyla Yardımı. KOBİ Destek Ajansının Yayımı.

⁸⁰ DOĞAN, Süleyman. (2010). Avrupa Birliği'nin Girişimcilik Politikası - KOBİ Yaklaşımı ve Türkiye -. İstanbul, Altınoluk Yayını, Yayın No: 2010-80 s. 25.

Piyasanın genişlemesi ile ticaret emeğin iş bölümü ve ihtisaslaşmasını ayrıca ölçek ekonomilerinin gelişmesini mümkün kılar.⁸¹ Ticari sektörde faaliyet gösteren işletmelerin %50'sinden fazlası küçük yatırımları olan ve üretkenliği olmayan özelliklere sahiptirler.

Küçük işletmelerin çoğu büyük işletmelerin yerine getiremedikleri birtakım fonksiyonları yerine getirdikleri içinde sisteme olumlu katkıda bulunmaktadır ayrıca tüm dünyada önem verilmesinin iki temel nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; kuvvetli bir ekonominin büyük işletmeler kadar küçük işletmelere de ihtiyaç göstereceğidir. İkincisi ise küçük işletmelerin optimum büyüklüğüne erişmeleri için resmi ve özel kuruluşların çabalarının zorunlu olduğudur.⁸² KOBİ'lerin sahip olduğu bu önem tüm ülkelerde şu yaklaşımı benimsemiştir; sağlam ve sağlıklı bir ekonomik gelişmenin, politik istikrarın ve sosyal barışın vazgeçilmez şartı, en önemli güvencesi ve temel taşlarından biridirler.⁸³

Bu yüzden, ülkemizde yatırımları ve ihracatı artırmak, istihdamı yükseltmek ve işsizliği azaltmak, ekonomik krizlere karşı dayanıklı bir ekonomiye sahip olmak isteniyorsa, küçük girişimciliği teşvik edecek politikaların izlenmesi gereklidir.⁸⁴

---

⁸¹DÜLGEROĞLU, Ercan. (2000). Kalkınma Ekonomisi. (5. Basım) Bursa. Uludağ Üniversitesini Güçlendirme Vakfı Yayını No:148 ,s. 122.

⁸² ÖZTÜRK, Zeynep. (2002). Gümrük **Birliği'nin Türkiye'deki Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Üzerine Etkileri**. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, s. 34-35.

⁸³ ÇATAL, A. Faruk. (2009). **Bölgesel Kalkınmada Küçük ve Orta Boy İşletmelerin (KOBİ) Rolü**. Okt. Dr., Atatürk Üniversitesi, Erzurum MYO., İktisadi ve İdari Programlar ABD. s. 335.

⁸⁴ Süleyman ÖZDEMİR, Halis Yunus ERSÖZ Halil, İbrahim SARIOĞLU. (2005). **KÜÇÜK GİRİŞİMCİLERİN ARTAN ÖNERİ ve KOBİ'LERİN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ**. İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri ilişkileri Bölümü. s.227.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM – KOSOVA'DAKİ KOBİ GÖRÜNÜMÜ

3.1. Temel Ekonomik Göstergeler Ve Özel Sektörün Büyümesi

İktisadi büyüme makro bir olgudur. Sadece bazı bölgeleri ve sektörleri değil ekonominin bütününe kapsar.⁸⁵ Makroekonomik göstergeler Kosova ekonomisinin 2013 yılında pozitif bir ilerleme sarf ettiğini göstermektedir. Ekonomi 2013 yılı süresince 2012 yılına kıyasla %4.0 lük bir büyüme göstermiş ki bu durum iç ve dış taleplerinin büyümesi sonucu ortaya çıkmıştır.⁸⁶

İthalat ve finans sektörünün verilerine göre, özel yatırımlar %0.9'luk bir düşüş göstermiştir. Buna rağmen, toplam talepteki kamu finansmanının katkısı pozitif olmaya devam etmiştir. Geçen yıla kıyasla sermaye harcamalarının etkisi toplam yatırımların içinde daha önemli bir yer almakta, sonuç olarak %13.7'lik bir büyüme ortaya çıkmıştır ve bu durum toplam yatırımların 2012 yılına kıyasla %4.1'lik büyümesine etki etmiştir.

Dünya gıda ve petrol fiyatlarının dalgalanması Tüketici Fiyat Endeksi'nin yükselmesinde en önemli etken olmuştur. 2013 yılı süresince, TÜFE'nin ortalama büyümesi %3.5 idi. Bu büyüme 2013 yılının ikinci yarısında daha çok göze çarpmıştır.

İktisadi büyümenin ilk etkisi GSYİH'nın dağılımı üzerinde görülmektedir. Yani büyümeyle birlikte GSYİH içinde tarım sektörünün payı azalırken sanayi sektörünün payı artmaktadır.⁸⁷

IMF'ye dayalı verilere göre 2012 yılının global GSYİH'sı %4.1'lik bir büyüme göstermiştir, 2013 yılının göstergeleri ise %4.6 lik bir büyüme olduğunu göstermektedir.

---

⁸⁵ACAR, Yalçın. (2002). **İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri**. (4. Baskı) Bursa. Vıpaş A.Ş. Yayını s. 36

⁸⁶Kosova'nın “**2012-2016 KOBİ Kalkınma Stratejisi**”, Avrupa Birliği'nin Ticaret ve Endüstri Bakanlığı Aracılığıyla Yardımı.

⁸⁷ACAR, Yalçın. (2002). **İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri**. (4. Baskı) Bursa. Vıpaş A.Ş. Yayını s. 36

⁸⁷Kosova'nın “**2012-2016 KOBİ Kalkınma Stratejisi**”, Avrupa Birliği'nin Ticaret ve Endüstri Bakanlığı Aracılığıyla Yardımı.

2013 yılının göstergeleride 2012 yılına kıyasla çok bir farklılık göstermemekte ki bu büyüme GSYİH'nın %4.5 gibi büyümesini öngörmektedir.

Gelişmiş ülkelerin %2.5 büyüyeceği beklenmektedir, gelişmekte olan ülkelerde ise GSYİH'nın %6.9 büyümesi beklenmektedir. Global ekonominin 2010 yılının ikinci yarısında büyümesinde en büyük katkıyı sağlayan %7.2 lik büyüme ile gelişmekte olan ülkelerdi, gelişmiş ülkeler %2.9'luk bir büyüme göstermiştir.

Kosova'nın 2011-2013 dönemi süresince ekonomik göstergeleri GSYİH'nın ortalama %1.5 lik bir büyüme göstermiştir. Bu büyüme genel olarak tüketim, ihracat ve yatırımların büyümesinden ekilenmiştir.⁸⁸

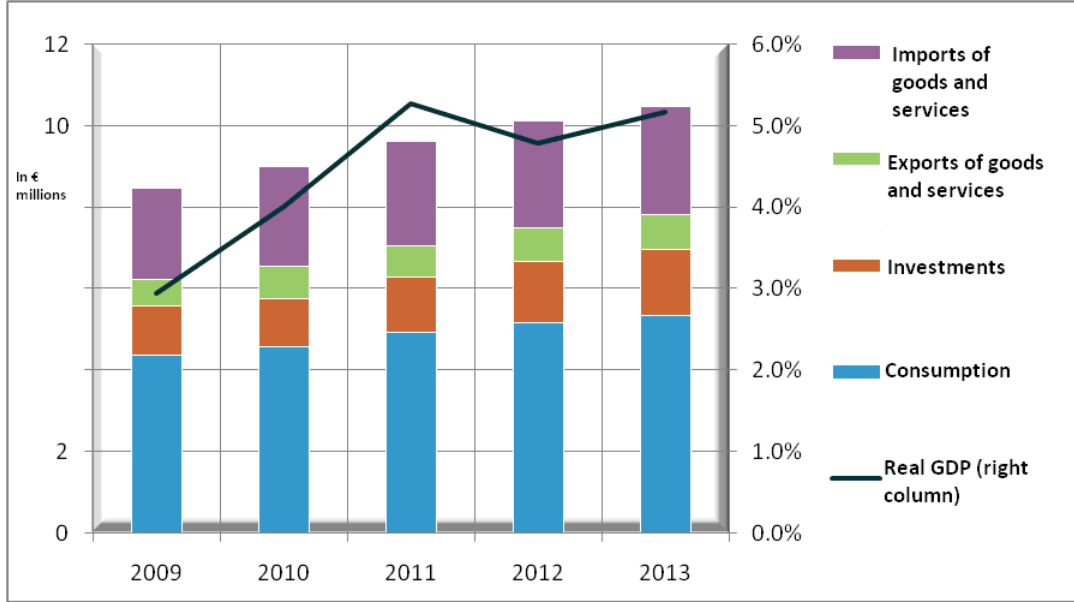
Dış ticaret politikası, ödemeler bilançosunun cari işlemler hesabındaki ihracat ve ithalat kalemleri üzerindeki tüm hükümet faaliyetlerini kapsayan bir çeşit dış ekonomi politikasıdır. Dış ticaret politikalarını dışa açık ve içe dönük olarak ikiye ayırmak mümkündür. Fark sübvansyon ile ve teşviklerle ilgilidir. Bir ekonomide üretim iç pazar veya dış pazar için yapılır. İçe dönük dış ticaret politikası, iç pazara yönelik üretimi ile dış pazara yönelik (ihracat) üretim arasında ayırım yaparak ülke içi üretimi teşvik eder. Dışa açık ticaret politikasında ise ülke içi pazar ile ülke dışı pazar arasında bir ayırım yapılamaz.⁸⁹ Dış ticaretin daha fazla büyümesi gereklidir. İthalatın yükselmesi beklenmektedir ve bu durum toplam talebin büyümesine yansiyacaktır, ithalat fiyatlarında ise 2013 yılına kıyasla yükselme beklenmektedir. Bu durumun düzelmesi ve dengelenmesi global piyasanın gıda ve petrol fiyatlarının istikrarı sonucu ortaya çıkacaktır.⁹⁰

---

⁸⁹ KARLUK, Rıdvan S. (1995). **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi-Yapısal Değişim**. (3. Baskı) İstanbul, Beta Yayını, s. 282

⁹⁰ Kosova'nın "**2012-2016 KOBİ Kalkınma Stratejisi**", Avrupa Birliği'nin Ticaret ve Endüstri Bakanlığı Aracılığıyla Yardımı.

Şekil 1. Reel GSYİH ve onun bileşenleri, 2009-2013

Kaynak: ZSK dhe llogaritjet e departamentit të makroekonomisë në MF (Finans Bakanlığı - 2012)

Bir ürünün işletme düzeyindeki maliyet yapısı ara mallara ücret, faiz, rant ve kar ile doğal, kaynaklardan oluşan ana üretim faktörü gelirlerin ilavesi ile bulunur. Faktör gelirleri katma değer veya sektörde yaratılan gelir olarak da adlandırılır. Bir sektörün başka bir ülkenin ürünleri ile rekabet edebilmesi için faktör piyasalarında ve fiyatlarında işletmeye maliyet açısından diğer piyasaya kıyasla dezavantajının olmaması gerekir. Bu açıdan maliyet artırıcı kamu politikarında etkinliklerin gözden geçirilmesi gerekir.⁹¹ İhracatta ise kademeli olarak bir büyüme beklenirken ithalattaki büyümeyi kısmen karşılayacaktır. Sonuç olarak, şekilde de görüldüğü gibi ticaret dengesinin 2010 yılında olan GSYİH'nın %40.7'den 2013 yılında %39.6'ya düşmüştür.

İlk gelişmelerden ve beklentilerden farklı olarak, 2013 yılının Tüketici Fiyat Endeksi %5.3'e ulaşmıştır ki bu durum ithalat fiyatlarının yükselmesinin bir yansıması olmaktadır. Bu dalgalanmaların ise 2014 döneminde istikrar kazandığı beklenmekte.

⁹¹ ŞENGEZER, ŞEN. (2004). **Türkiye'de Ekonomik Gelişimde öncelikli Sektörler**. İstanbul, İ.T.O. Yayın No: 2004-70, s. 172

Makroekonomik göstergelerin analizleride gösteriyor ki Kosova ekonomisi 2011-2013 döneminde ortalama %5.1 oranında büyümüştür. Öngörülen dönem süresince özel yatırımlar ve ihracat istikrarlı ve orantılı bir şekilde devam edecektir ve büyümenin pozitif yönünde ilerlemesi için genişletilmiş maliye politikalarının etkisi yüksek olacaktır.

Daha kesin bir ifade ile 2014 yılında daha fazla bir ekonomik büyümeye ulaşılacağı öngörülmektedir ki bu durum ihracatın, yatırımların ve tüketimin büyümesinden kaynaklanacaktır. Sonuç olarak ekonomide çarpan etkisi ve kamu sektörünün ücretlerinin artışı sağlanacaktır.⁹²

---

⁹² Kosova'nın "2012-2016 KOBİ Kalkınma Stratejisi", Avrupa Birliği'nin Ticaret ve Endüstri Bakanlığı Aracılığıyla Yardımı.

Tablo 3. Temel ekonomik göstergeler

Tanım	2010	2011	2012	2013
Reel büyüme oranları (yüzdeler)				
GSYİH	4.0%	5.3%	4.8%	5.2%
Özel sektör Arzı	3.7%	6.2%	6.3%	3.7%
Kişi Başı GSYİH	7.3%	7.0%	4.2%	2.9%
Kişi Başı Özel Harcama	2.1%	4.6%	4.8%	2.1%
Fiyat Değişiklikleri (yüzdeler)				
TÜFE	3.5%	5.3%	2.5%	2.5%
Genel Hükümet Hazinesi (GSYİH yüzdesi ile)				
Gelirler	26%	27%	27%	26%
Öncelikli Harcamalar	28%	31%	30%	29%
Sermaye ve Net Boçlar	11%	12%	12%	12%
Mevcut Bilanço	9%	9%	9%	10%
Öncelikli Bilanço	-2%	-4%	-3%	-3%
Toplam Bilanço (Milli faiz ödemeleri kapsar)	-3%	-5%	-3%	-3%
Tasarruflar/Yatırım Bilançosu (GSYİH yüzdesi ile)				
Yurt İçi Tasarruflar	-13.6%	-11.3%	-8.5%	-7.0%
Dövizler	9.6%	9.0%	8.8%	8.8%
Yurt Dışı Gelirler (net)	2.7%	2.9%	2.9%	2.8%
Milli Tasarruflar	-1.4%	0.5%	3.3%	4.6%
Yatırım	29%	30%	32%	33%
Mevcut Hesap	-18%	-18%	-18%	-18%
Genel Toplam (Milyon Euro bazında)				
GSYİH	4,259	4,625	4,894	5,112
Kişi Başı GSYİH (euro)	1,982	2,121	2,211	2,275
Kişi Başı Gayri Safi Harcanabilir Gelir (euro)	2,225	2,372	2,471	2,540
Çalışanların Dövizleri	409	415	433	452
Nüfus (binli basamak)	2,149	2,181	2,214	2,247

Kaynak: Analizat dhe parashikimet e fundit nga Ministria e Financave (Finans Bakanlığı - 2012)

3.2. Hükümet Öncelikleri Ve Orta Vadeli Harcama Çerçevesi

Devletin kamu hizmetleri için topladığı vergiler ve sağladığı diğer kaynaklardan bütçe ile ayırdığı bütün ödenekler kamu harcamasına girer. Kamu harcamalarını ekonomide ancak kamu sektörü yapar.⁹³

Bölgedeki ekonomik büyüme derecesine ulaşması açısından Kosova Hükümeti (QK) yerel ve uluslararası uzmanların belirlemiş olduğu sınırlamaları oratadan kaldırması gerekmektedir. Birçok reform ve uyum politikaları yapılması gerekmektedir.

Elektrik enerjisinin istikrarsız olması özel ticaretin kalkınmasında temel engel olarak kabul edilmektedir özellikle de üretim yapan işletmeler için. Ayrıca bölge ile bağlantılarını geliştirmek için ulaşım ve taşıma yollarını geliştirmelidir, buna VIII Pan-Avrupa koridorunu (Merdare – Morina yolu) ve X koridorunu (Priştine – Üsküp yolu) da dahil edebiliriz. Bu kara yollarının dışında iç yol ağının bakımına ve gelişmesine ayrıca özen göstermiştir.

İş gücü gençlerden oluşmaktadır, bu gençlerin ülke piyasa ekonomisinin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla daha kaliteli bir eğitim ve öğretime ihtiyaçları vardır. Toplumunun %50'den fazlası 25 yaşın altını oluşturmaktadır, toplumun %70'i 35 yaş gençlerden oluşmaktadır.

Hukuk sisteminin temeli çeşitli sistemlerden oluşturulmuş ve devralınmıştır. Çok sayıdaki yasaların tam olarak uygulanması yapılmamaktadır ve mahkemeler yükünü kaldıramayacak kadar çok sayıda vaka ile sorumludur. İşletmeler ve yatırımcıların kolayca işletmelerini çalıştırabilecekleri istikrarlı ve öngörülebilir hukuk çevresine ihtiyaçları vardır. Kamu sektörü, özel sektör ve sivil toplum arasındaki diyalog, KOBİ'ler ve kamu kurumları arasındaki güveni güçlendirip ticari çevrenin iyileştirilmesine ve geliştirilmesine yardımcı olacaktır. Kosova Hükümeti yasa hakimiyetinin güçlendirilmesini Avrupa'ya entegrasyon anahtarlarında biri olarak kabul etmektedir.

---

⁹³ KARLUK, Rıdvan S. (1995). Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi-Yapısal Değişim. (3. Baskı) İstanbul, Beta Yayını, s. 49

Hükümet ayrıca yatırımları büyütme amacı olan yeni yatırım çevreleri kurma planına özen göstermekte ve mali politikaları yeniden gözden geçirerek bölgesel rekabette daha avantajlı olmasına katkıda bulunur. Dükkanlardaki gıda ürünlerinin çoğu ithal edilmekte, tarım toprakları %50'nin üzerinde çalışılmamaktadır, aile tüketimi için bile topraklar çalışmıyor durumdadır.⁹⁴

Ticari bankaların likiditesi olmasına rağmen kendi mevcut iç sermayesini eksiksiz yönetme fonksiyonuna sahip değildir. Krediler çok pahalı olmakta, alternatif finans araçları ise sınırlıdır. Hükümet finans sektörü için politika seçeneklerini göz önünde bulundurmaya devam etmektedir. Ekonomik büyüme hedeflerinin geliştirilmesi değişik maliye politikaları ile gerçekleşmelidir.

3.3. KOBİ Ve Özel Sektörün Geliştirilmesi

Yakın gelecekte kamu veya büyük boyutlu işlemlerin istihdam artışına önemli bir katkı sağlamaları beklenmediğinden yeni iş sahalarının küçük ve orta boyutlu işletmeler ile yapılacağı beklenmektedir.

Bu nedenle özellikle sanayi sektöründeki işletmelerin geliştirilmesi ve desteklenmesi kalkınmanın temel hedeflerinde bir haline gelmiştir.⁹⁵ 2008 yılında Kosova'da Özel Sektörün Geliştirilmesi (ZHSP) için bir Strateji tamamlandı ama Kosova Hükümeti (QK) tarafından kabul görmedi ve bunun sonucu olarak uygulamaya konulmadı.

Özel Sektörün Geliştirilmesi Stratejisindeki iki en önemli temel stratejiden biri KOBİ sektörünün büyümesi ve geliştirilmesiydi. Diğer strateji ise vergisel ve yasal çerçevenin iyileştirilmesiydi.

---

⁹⁴ Enti i statistikes se Kosoves. **Bruto Produkti Vendor ne qasjen e shpenzimeve** (2004-2013). Sayfa 9.

⁹⁵ ERDOĞAN, Zafer B. (2009). **Girişimcilik ve KOBİ'ler: Teori ve Uygulama**. (2. Baskı) Bursa, Ekin Basım Yayını, S. 149

3.4. Ticaret ve KOBİ Ortamı

Avrupa Komisyonunun Kosova için yaptığı 2012 yılının Geliştirme Raporu'na göre Kosova'daki işletmelerin yüzleştiği üç tane temel engel tespit edilmiştir. Birinci engel ile ilgili olarak üretim yapan KOBİ'lerin temel ihtiyacı olan elektrik enerjisi ve su bileşeninin istikrarlı bir şekilde sağlanamaması olarak tespit edilmiştir. Ayrıca hızlı gelişmede önemli olan diğer önemli engellerden biride finansmana sınırlı erişim olarak tespit edilmiştir. Üçüncü engel de bütün Kosova vatandaşlarını da etkileyen, yasal üstünlüklerin yetersiz olması olarak tespit edilmiştir.

2008 yılından beri Kosova'daki KOBİ'lerin ticaret çevresini iyileştiren ve geliştiren az sayıda temel değişiklikler yapılmıştır. Son dört yılda (Kosova'nın şubat ayının 2008 yılında bağımsızlığını ilan etmesinden beri) büyük bir vergi reformu olmuştur ve KDV'nin mali kasalar ile tahsili yeniden yapılandırılmıştır, bu duruma karşı çıkan bazı ticaret dernekleri göz önünde bulundurulmamıştır. Atılan bu üç önemli adım aslında KOBİ sektöründe kayıt dışılığın seviyesini düşürmek ve ayrıca ticari topluluk ile devlet arasındaki ilişkinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Vergi gelirleri yüksek düzeyde yükselmişti çünkü vergi oranı %20'den %16'ya düşürülmüştü ayrıca vergi temeli daha da genişletilip mali kasalar ile yeniden vergilendirilmesi daha da etkili bir süreç oluşturmuştur.⁹⁶

Yasal ve idari konularda da birkaç iyileştirme yapılmıştır ve şimdi artık KOBİ'lerin kayıtları Belediye İş Merkezleri'nde (Qendra Komunale e Biznesit - QKB) yapılmaktadır. Kosova Ticari Sicil Ajansı (Agjencia për Regjistrimin e Bizneseve në Kosovë – ARBK) online kayıt yapma yönünde çalışmalı ve sicil kayıt bürokrasi adımlarının hepsi tek bir noktada toplanmalıdır.

Bu noktalar işletmelerin devlet kurumlarına başvurmaları ile gerçekleşmektedir. Bunlar: ticaret sicili, vergi dairesi ve emeklilik fonudur. Bu noktaların bir kurumda toplanması

---

⁹⁶ Memorandumi Shpjegues per Projektligjin per Ndryshimin dhe Plotesimin e Ligjit nr.2004/48 per Administraten Tatimore dhe Procedurat.

işletmelerin kayıtları için yapılması gereken idari adımların azalması ve basitleştirilmesi ile kolaylaştırılması öngörülmelidir.⁹⁷

2010 yılının sonunda Kosova ve AB arasındaki yapılan öncelikli ticaret anlaşmasının süresi doldu. Kosova ekonomisi için hayati önem taşıyan yeni bir strateji oluşturulması gerekmektedir, bu strateji Kosova Hükümeti ve uluslararası ortakların beraberce Kosova mallarının ve hizmetlerinin uluslararası piyasalara entegre etmesine çabalamalıdır ve Dünya Ticaret Örgütü (Organizata Botërore e Tregtisë) üyeliğine doğru gitmelidir. Dünya Ticaret Örgütü'ne üyelik hayati önem taşımaktadır ayrıca KOBİ'lerin bu durumda önemli bir rolü bulunmaktadır. Bölge ülkelerinin piyasalarına entegre olmaya odaklanmalıdırlar. Bu Bölge ülkeleri Kosova'nın bağımsızlığını kabul eden ülkeler olmalıdır. Bunlar; Arnavutluk, Makedonya, Bulgaristan ve Karadağdır. Bu dört ülke Kosova'yı devlet olarak kabul etmekte ve ticari ilişkileri geliştirme yönünde ilerlemektedir, buna örnek olarak en son yapılan Makedonya ile sınır emniyeti anlaşması örnek verilebilir.

Bölgedeki ticari ilişkileri geliştirmek için öncelikli olarak altyapının geliştirilmesi gerekir. Bu konudaki çalışmalar devam etmektedir, örnek olarak 2010 yılında bitirilen Arnavutluk Otoban yolu yapılmıştır ayrıca devam eden Üsküp Otoban yolu planlamasında Bölgesel işbirliğini büyütecektir. Buna 2013 yılının aralık ayında bitmesi planlanan ENKA Türk firmasının çalışmalarını üstlendiği Kosova-Sırbistan Otoban yolunu da dahil edebiliriz.

3.5. Kosova'daki Kayıtlı İşletmeler

Endüstri ve Ticaret Bakanlığındaki Kosova Ticari Sicil Ajansı'na göre (Agjencia për Regjistrimin e Bizneseve në Kosovë – ARBK), 31 Kasım 2013'te kayıtlı olan KOBİ'lerin sayısı 100.000'den fazladır. Bu tanıma uyan işletmelerde 216.799 işçi çalıştırmakta olup, bu işçi sayısı özel sektörde genel toplam çalışanların %79.59'unu oluşturmaktadır ve toplam çalışanların %62.24'ünü oluşturmaktadır.

---

⁹⁷ Kosova'nın 2012-2016 KOBİ Kalkınma Stratejisi, Avrupa Birliği'nin Ticaret ve Endüstri Bakanlığı Aracılığıyla Yardımı.

Kosova'daki KOBİ'lerin büyüklüğü Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Desteklenmesi Yasasıyla düzenlenmektedir, KOBİ büyüklüğü 2005/02-L5 no.lu yasa ve 03/L-031 no.lu yasa ile tespit edilmektedir. İşletmelerin büyüklüğünü sınıflandırmada kullanılan tek kriter çalışanların sayısıdır. Bu durum AB ülkeleriyle Kosova'nın arasındaki farkı göstermektedir çünkü AB ülkelerinde çalışanların sayısı kriterinden ziyade yıllık ciro'da kriter olarak alınmaktadır. Verilen tabloda Kosova'daki kayıtlı işletmelerin dağılımı, çalışanların sayısı bazında gösterilmektedir.

Tablo 4. İşçi Sayısına Göre Kosova'daki Kayıtlı İşletmeler – 2013

Büyüklüğe göre sınıflandırma	Çalışanların Sayısı	İşletmelerin Sayısı	Toplam Yüzde Oranı
Mikro	1 – 9	102.070	98,37
Küçük	10 – 49	1.406	1,35
Orta	50 – 249	221	0,22
Büyük	250 ve üzeri	58	0,06
Toplam		103.755	100,00

Kaynak: Endüstri ve Ticaret Bakanlığı Kosova Ticari Sicil Ajansı (Eylül 2013)

Toplam 103.755 işletmeden, 102.070'i (veya %98,37) mikro-işletmedir. Bunların 1.406'sı (%1,35) küçük işletme; 221'i (%0,22) orta işletme ve sadece 58'i (%0,06) büyük işletme olarak sınıflandırılmaktadır. Mikro işletmelerin büyük üstünlüğü KOBİ Stratejisine etkileri vardır.

Sektörel dağılım açısından, KOBİ'ler genel olarak bu sektörlerde yoğunlaşmaktadır: perakende satış (yaklaşık %50), taşıma (transport), depolama ve dağıtım (%14), gıda ürünleri, içki ve tütün (%9), ayrıca hotel ve restoranlar (%9). 2013 yılının KOBİ Endeks Politikaları'na göre, sektörel dağılım zaman içinde sabit kalmıştır.

Tablo 5. İşçi Sayısına Göre Kosova'daki Kayıtlı İşletmeler – 2013

Türü No.	İşletme Türleri	İşletme Sayısı	Toplam Yüzde Oranı
1	Bireysel İşletme	93.129	90,00
2	Genel Ortaklık	3.383	3,20
3	Sınırlı Ortaklık	90	0,08
4	Limited Şirket	6.170	5,80
5	Anonim Şirket	368	0,35
6	Yabancı Sermayeli Şirketler	486	0,46
7	Sosyal İşletme	16	0,01
8	Kamusal İşletme	12	0,01
9	Tarım Kooperatifi	68	0,06
10	Diğerleri - (AKP) Kosova Özelleştirme Ajansının (KÖA) yetkisi altında	33	0,03
Gjithsej		103.755	100,00

Kaynak: Endüstri ve Ticaret Bakanlığı Kosova Ticari Sicil Ajansı (Eylül 2013)

Kosova Ticari Sicil Ajansının üst tablodaki verilerine göre (Agjencia për Regjistrimin e Bizneseve në Kosovë – ARBK), Kosova'da kayıtlı olan işletmelerin yönetim yapısını anlamamıza yardımcı olan bilgiler sunulmaktadır. Yönetim yapısı bireysel işletmelerin %90 oranında açık bir şekilde hakimiyetini göstermektedir. İşletmelerin diğer bölümü ise genel ortaklık (%3,2) ve limited ortaklıktan (%5,8) oluşmaktadır.

Yukarıda sunulan bu işletme türleri tabii bir şekilde Kosova'daki KOBİ'lerin eksikliklerini göstermektedir, çünkü işletme sahipleri finansal sermayelerini ve insan kaynaklarının birliğini kullanarak daha gelişmiş ticari işletmeler kurmakta tereddüt etmektedirler.

3.6. KOBİ'lerin GSYİH'ya Katkısı

Kosova Vergi İdaresi'nin (Administratës Tatimore në Kosovë - ATK) aşağı tablodaki verilerini baz alarak, 2013 yılında KOBİlerin toplam cirosu 1.693.926.734,31 euro veya GSYİH'nın %43,30 kadardı. Bütün işletmelerin toplam dolaşımda olan cirosu ise 2.222.485.094,15 euro (GSYİH'nın %56,81'si idi).

Tablo 6. İşletmelerin Büyüklüğüne ve GSYİH Bölümüne Göre Yıllık Ciro Dolaşımı, 2013

İşletmenin Büyüklüğü	İşletmenin Sayısı	Ciro (€)	GSYİH Bölümü (%)
Mikro	14.968	656.885.164,33	16,79
Küçük	1.210	667.585.914,82	17,07
Orta	185	369.455.655,16	9,44
Büyük	?	528.558.359,84	13,51
Toplam	16.363	2.222.485.094,15	56,81

Kaynak: Ticaret ve Endüstri Bakanlığı KOBİ Destek Ajansının Yayımı (2013)

3.7. KOBİ'ler İçin Yasal Ve Düzenleyici Çerçeve

Kosova hükümeti idarenin basitleştirilmesi KOBİ sektörünün gelişmesi ve teşviki için anahtar rolünü oynamaktadır. Bu durum özellikle yasal ve düzenleyici engellerin, diğer işletmelerle kıyasla daha fazla etkilediği için KOBİ'ler açısından büyük önem teşkil etmektedir. Bu çabalar ayrıca Geliştirme Stratejilerinde yeni bir konsept oluşturmak için önemli rol oynamaktadır.

Stratejilerdeki amaç yeniden bir yapılandırma yapılırken düzenleyici reform bileşenlerinin çeşitli girişimler ile Avrupalı çalışmalarla entegrasyonu, yatırım ve yasal reformlar ve rekabet çerçevesi altında yapılanmasıdır.

3.8. Dünya Bankasının Ticaret Yapma Göstergeleri

Bir ülkenin ticari çevresinin birkaç alanını ölçmek için Dünya Bankası tarafından kullanılan on Ticaret Yapma Göstergesi vardır. Dünya bankası tarafından hazırlanan “2013 Ticaret Yapma” raporuna göre, Kosova, Orta ve Doğu Avrupa Bölgesinde bir işletmenin açılması ve sözleşmelerin yürürlüğe girmesi açısından en son sırada yer almaktadır. Toplam 183 ülkeden, Kosova genel olarak ticaret yapma açısından 113. sırada yer almaktadır.

KOBİ Stratejileri'nin uygulanması sonucuyla Kosova'nın Dünya Bankası'nın Ticaret Yapma Göstergeleri'ndeki sıralanması daha olumlu olacaktır.

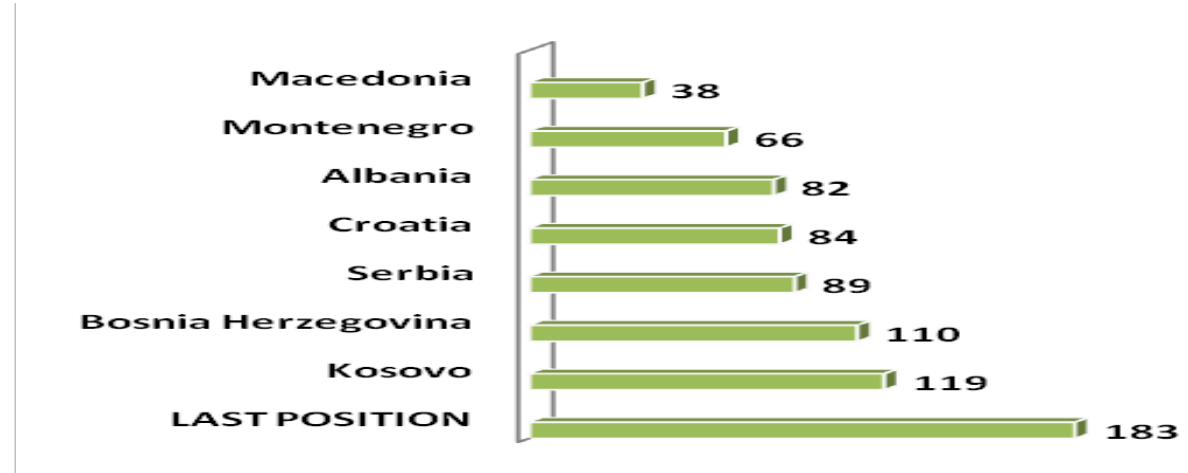
Tablo 7. (2013 – 2014 e doğru) Dünya Bankası tarafından Kosova'da "Ticaret Yapmanın Sıralaması".

Kosovo World Bank "Doing Business Rankings" (2011 vs. 2012)						
<i>Note: (1) ranking is out of total 183 countries; (2) higher percentile is the aim</i>						
#	Area	2013 Rank	percentile out of total	2014 Rank	percentile out of total	Change in rank from 2013 to 2014
0	Overall Doing Business	113	38%	119	35%	-6
1	starting a business	164	10%	163	11%	1
2	Dealing with construction permits	176	4%	173	5%	3
3	Registering Property	68	63%	65	64%	3
4	Getting credit	43	77%	32	83%	11
5	Protecting Investors	172	6%	173	5%	-1
6	Paying taxes	50	73%	41	78%	9
7	Trading across borders	132	28%	130	29%	2
8	Enforcing Contracts	157	14%	155	15%	2
9	Closing a business	28	85%	31	83%	-3

Kaynak: Dünya Bankası. Daha fazla bilgiye ulaşmak için Dünya Bankasının web sayfasına bakılabilir. www.doingbusiness.org (2013)

Aşağıdaki şekilde Dünya Bankası'nın Endeksi'nden alınan Ticaret Yapmaya yönelik Kosova ve diğer Balkan ülkeleri arasında hazırladığı kısa bir kıyaslama sunumu yapılmıştır.

Şekil 2. 2013 Balkanın Batısının Ticaret Yapması – Toplanan Sıralama.

Kaynak: Dünya Bankası. (Figure: Western Balkans Doing Bussines 2013 – Aggregate Ranking. Source: World Bank).

3.9. 2012-2016 Dönemi İçin Kosova'nın Kalkınma Stratejisi

3.9.1. KOBİ'lerin Kurulması Ve Kalkınması İçin Yasal Ve Düzenleyici Çerçevenin Güçlendirilmesi.

Yeni yasal gelişmelerin envanteri (durum değerlendirilmesi) ve AB Müktesebatı ile uyum içinde kalan boşlukların tespit edilmesinden oluşmaktadır. Yeni yasal düzenlemelerin uygulanması konusunda bir değerlendirmeye ihtiyacı olacaktır. Kalkınma stratejisi için önemli bileşenlerden biride özel sektör KOBİ'lerinin iyi bir yasal ve düzenleyici çerçevenin yaratılması ve konsolidasyonudur. Buna kanun ve yönetmelikler hakkında bilgi erişimin iyileştirilmesinin de dahil olması gerekmektedir. Bu yasal ve düzenleyici reformların amacı giriş engellerini kaldırmak, idari düzenleme maliyetlerinin düşürülmesi ve yasal boşlukların tamamlanması olarak düşünülebilir.

Bu durum bakanlıklar ve diğer kamu organları tarafından işletmeler için (yasalar, kanunlar, kararnameler, lisanslar, izinler vb.) geliştirilen geniş bir düzenleyici araçlar yelpazesini kapsamalıdır. Bu fonksiyon ile KOBİ Stratejileri'nin işletme açısından uygulanması ve işletmelerin piyasaya giriş ve çıkışları daha kolay hale gelmesi açısından daha fazla sayıda işletmenin kayıtlı sektöre girmesinde teşvik edici bir rol oynamaktadır. AB'ye potansiyel bir üye olara; Kosova Küçük İşletmeler İçin Avrupa Şartı kabul etmiştir. Bu şartın hükümleri uygulanmalı ve yıllık raporlar halinde bildirilmelidir. Kosova ayrıca AB'nin Rekabetçi ve Yenilikçi Programına göre üyelik yolunda ilerleme kaydetmektedir.

3.9.2. KOBİ Stratejilerinin Uygulanması İçin Bakanlıklar Arası Desteğin Geliştirilmesi

KOBİ sektöründeki dinamik büyümeyi sağlamak amacıyla öngörülen Stratejilerin politikalarını geliştirmek ve uygulamak için Destek Ajansının (Agjencia për Përkrahjen e NVM-ve) kapasitesini artırmak ve mevcut çabaları güçlendirmek kaçınılmazdır. Bu politikaların arasındaki en önemli rolü işletme faaliyetlerini düzenleyen kanun ve yasal bilgilere erişme önlemlerine karşın alınan tedbirler olacaktır.

3.9.3. KOBİ'lerin Finans Sektörüne Erişiminin Güçlendirilmesi

KOBİ'ler kuruluş aşamasında dahi bir fizibilite etüdüne dayandırılmadan karar verdiklerinden dolayı pazar payı, üretim kapasitesi ve ilk yatırım tutarları hesaplamalarında sürekli yanlışlıklar yapılmaktadır. Kosova'da ilk yatırım tutarları yani başlangıç sermayeleri genellikle kişisel tasarruf ve öz kaynaklardan oluşmaktadır. Çünkü para piyasasının kurumlan, kredilendirme için büyük oranda ipotek ve kefalet biçiminde teminat istemektedirler. Her şeye rağmen kredi talebinde bulunan işletmeler ise kredi talep hacimlerinin küçük olmasının kredi işlem maliyetlerindeki meydana getirdiği artış ve işletme riskinin yüksek oluşu aynı zamanda kredi faizlerindeki yükselmeyi de beraberinde getirmiştir.⁹⁸

Finansman sorunu KOBİ'ler için çoğu kez kuruluş aşamasında başlamakta ve yaşamları boyunca faaliyetlerini ve gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu sorunların bir bölümü yöneticilerinin yönetsel yeteneklerinin özellikle finansal yönetim konusundaki bilgi ve deneyimlerinin eksikliğinden veya izlenen ekonomik politikalarından kaynaklanmaktadır.⁹⁹

Kosova'daki banka sektörü dikkate değer bir büyüme ve kalite bakımından yükselme göstererek ülkedeki başarı öykülerinden biri olarak kabul edilmektedir. Kosova'nın Merkez Bankası'na¹⁰⁰ göre 2013 yılının aralık ayında Kosova bankacılık sektörünün varlıkları 2,5 milyar euro'ydu, bu sonuç %11,4 yıllık büyüme göstermektedir. Banka sektörünün toplam kredi değeri 1,5 milyar euro olup, %13,2 yıllık büyüme göstermektedir. Ayrıca ticari kredilerin faiz oranları, banka kredilerine oranla daha yüksek düzeydedir.¹⁰¹

---

⁹⁸ DENİZ, Akif M. (2001). **Türkiye'de KOBİ'lerin Avrupa Topluluğuna Uyumlaştırılması Aşamasında Finansman Sorunları ve Çözüm Önerileri**. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, s. 23

⁹⁹ ERDOĞAN, Zafer B. (2009). **Girişimcilik ve KOBİ'ler: Teori ve Uygulama**. (2. Baskı) Bursa, Ekin Basım Yayını, S. 153

¹⁰⁰ Banka Qenrore e Kosoves: <http://www.bqk-kos.org/?cid=1.25> (01.12.2013)

¹⁰¹ KISAKÜREK, Mustafa M. (1998). **Orta ve uzun Finansman Kaynağı Olarak Risk Sermayesi Finansman Yönteminin Türkiye'de Uygulama İmkanları ve Kahramanmaraş ilinde bir araştırma**. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, s.14-15

Toplam işletme kredileri içinde, ticari sektörün kredileri pazarlama kredilerine kıyasla %50,8 daha baskındır, üretim yapan işletmelerin kredileri ise %12,3'ü ve inşaat sektörünün kredileri ise %10,6'sını oluşturmaktadır. Bankalar açısından başarı öyküsü anlatılırken, bu durum yüksek faiz oranı uygulanan Kosova işletmeleri için geçerli değildir.¹⁰²

Diğer yandan banka sektörünün bağımsız olarak kredi değerleri yükselirken hala önemli derecede likiditesi vardır. Kosova bankalarının kazancının çoğu mevduatlardan oluşmaktadır. Kredi vermek için bankaların çok az teşviki vardır. KOBİ'lerin finansmana erişimini artırmak için tedbirler alınmalıdır.

3.9.4. Girişimcilik Kültürünün Geliştirilmesi Ve Yaygınlaştırılması

Girişimci ekonomik gelişmenin temel dinamiği olarak görülmektedir. Kar elde etmek amacıyla işi organize eden işin riskini üstlenen kişisidir. Ekonomik faaliyetler ile girişimcinin rolü, risk alma, belirsizlik durumunu yönetme becerisi açısından ele alınmıştır.¹⁰³ Yeni piyasalar ve finansman kaynakları ortaya çıkararak iktisadi kalkınmada lider rolünü oynar.¹⁰⁴ Sosyal yaşam, iktisadi ilişkiler, politik iklim ve yeni bir toplum inşası içinde operasyonel bir değer taşır. Anlayışı ve felsefesi, toplumda özgür teşebbüs ve bireyci kültürü ikame edici bir durum oluşturur.¹⁰⁵ Küçük ve orta ölçekte işletmelerin sayılarının ve öneminin hızla artması Kosova'daki girişimcilik kavramını ve rolünü tekrar ekonomik gündemin ilk sıralarına yerleştirmiştir.¹⁰⁶

---

¹⁰² Kosova'nın "2012-2016 KOBİ Kalkınma Stratejisi". (2012). Avrupa Birliği'nin Ticaret ve Endüstri Bakanlığı Aracılığıyla Yardımı. KOBİ Destek Ajansının Yayımı.

¹⁰³ DÖM, Serpil. (2008). (2. Baskı). Ankara, Detay Yayıncılık, S. 1-2

¹⁰⁴ GÜNEY, Ayhan. (1999). **Venture Capital Financing Model and Turkish Application** (Tercüme). Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s.8

¹⁰⁵ AYTAC Ömer. (2006). **Girişimcilik: Sosyo-Kültürel Bir Perspektif**. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yayını sayı: 15. Ağustos. S. 158

¹⁰⁶ AYKAC Mustafa, PARLAK Zeki, OZDEMİR Suleyman. (2009). **Küreselleşme Sürecinde Rekabet Gücünün Arttırılması Ve Türkiye'de Kobi'ler**. İstanbul Ticaret Odası Yayinlari, yayın no: 2008-24. İNKILAP KİTABEVİ YAYIN SAN. VE TİC A.Ş. Baskisi İstanbul. S. 85

Ticaretin kalkınması için en önemli ön koşullardan biri bu kültürünün geliştirilmesidir. Kosova'daki mevcut duruma dayanarak, girişimcilik kültürünü geliştirme şu şekilde elde edilebilir; ilkokullarda, ATP (Autonomous Trade Preference) Özerk Ticaret Tercihlerde, liselerde ve yüksek öğrenim kurumlarında girişimcilik müfredatını genişletme; gençlere, kadınlara ve azınlıklara girişimcilik programları uygulayan şirketlerin başarı öykülerini tanıtmak; başarılı işletmeleri tanımak ve tanıtmak; ve ticari ağı teşvik edip genişletmek.¹⁰⁷

3.9.5. Üniversiteler Ve İşletmeler Arası İşbirliğinin Yükseltilmesi Ve Yaygınlaştırılması

KOBİ'ler için, vergi, zorunlu istihdam ve sosyal güvenlik harcamalarının getirdiği yük, önemli bir maliyet unsurunu oluşturmaktadır. Yüksek nitelikli personel istihdamı durumunda, mali yük daha da artmaktadır. Bununla birlikte imalat sanayinin gereksinim duyduğu nitelikli eleman ve ara eleman sayısının yetersiz olduğu ülkemizde mesleki eğitim ve yüksek eğitim sanayinin ihtiyaç duyduğu hazır personeli sağlamakta yeterli olmazken üniversitelerdeki araştırmacı potansiyeli de sanayiye kanalize edilememektedir.¹⁰⁸

3.9.6. Yaratıcılığın ve Yenilikçiliğin (İnovasyonun) Teşvik Edilmesi

İnovasyonun sözlük anlamı, “rakipler üzerinde avantaj sağlamak veya yenilikçi olmak için tasarımda, üretimde veya ürün pazarlamada yeni yaklaşımlar geliştirmek” olarak tanımlanmaktadır. Kavram olarak hem “yenilenme” sürecini hem de bu süreç sonunda ortaya çıkan bir sonucu anlatmaktadır.¹⁰⁹

---

¹⁰⁷ Kosova'nın “2012-2016 KOBİ Kalkınma Stratejisi”, Avrupa Birliği'nin Ticaret ve Endüstri Bakanlığı Aracılığıyla Yardımı.

¹⁰⁸ DOĞAN, Süleyman. (2010). Avrupa Birliği'nin Girişimcilik Politikası - KOBİ Yaklaşımı ve Türkiye. İstanbul, Altınoluk Yayını, Yayın No: 2010-80 S. 97

¹⁰⁹ Edip ÖRÜCÜ Recep KILIÇ Abdullah SAVAŞ.(2011). KOBİ'LERDE İNOVASYON STRATEJİLERİ VE İNOVASYON YAPMAYI ETKİLEYEN FAKTÖRLER: BİR UYGULAMA *Balıkesir Üniversitesi, Bandırma İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü. Doğu Üniversitesi Dergisi*, 12 (1) 2011, 58-73 S.62

Büyük işletmelerin genellikle belirli bir ürünü geliştirmek için küçük bir işletmeden 3 ila 10 kat daha fazla harcama yapmak zorunda kalmaları, buna karşılık küçük işletmelerin yenilik yapmak için, yaptıkları her harcama birimi karşılığında daha fazla sonuç elde etmeleri KOBİ'lerin inovasyon açısından önemini arttırmaktadır. Örneğin, küçük işletmeler çalışan başına büyük işletmelerden 2,5 kat daha fazla yenilik üretebilmektedirler.¹¹⁰

KOBİ'ler müşterileriyle daha yakın ilişkileri sayesinde gereksinimleri daha kolay belirlemekte, kişilere, işletmelere özel ürünler tasarlayarak yeni mal ve hizmet tasarımında büyük işletmelerin bir hatta birkaç adım önüne geçmektedirler.¹¹¹

3.9.7. KOBİ'lere Uluslararası Standartların ve Kültür Bakanlığı Sisteminin Entegre Edilmesi

Rekabetçi piyasada yer alan KOBİ'lerin uluslararası standartları uygulamaları gerekmektedir. Kalite Yönetimi Standardı ISO 9000 uygulama grubunun atacağı ilk adım olacaktır. Kosova Standardizasyon Ajansı (Agjencia për Standardizim në Kosovë) KOBİ'leri standart kalitesinin rekabet açısından çok önemli bir rol oynadığını biliçlendirmek amaçlı KOBİ'lere yönelik olarak daha odaklı faaliyetler göstermelidirler.

Enerji ve yenilenebilir enerji kaynaklarının etkin kullanımı tanıtılmalı ve “Intelligent Energy Europe Programme (IEE)” programına uyum içerisinde desteklenmelidir.¹¹²

---

¹¹⁰ ÖRÜCÜ Edip, Recep KILIÇ Abdullah SAVAŞ.(2011). **KOBİ'LERDE İNOVASYON STRATEJİLERİ VE İNOVASYON YAPMAYI ETKİLEYEN FAKTÖRLER: BİR UYGULAMA** *Balıkesir Üniversitesi, Bandırma İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü. Doğu Üniversitesi Dergisi*, 12 (1) 2011, 58-73 S.64

¹¹¹ TAŞ, H. Yunus. (2010). **Avrupa Birliği ve Türkiye'de KOBİ'lerin İstihdam Artırıcı Etkileri**. İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 2010-39, s. 54

¹¹² Kosova'nın “**2012-2016 KOBİ Kalkınma Stratejisi**”, Avrupa Birliği'nin Ticaret ve Endüstri Bakanlığı Aracılığıyla Yardımı.

3.9.8. Özel Sektör, Kamu Sektörü ve Sivil Toplum Arasındaki Diyalogun Geliştirilmesi

Kosova'da diğer yeni oluşmaya başlayan pazarlarda olduğu gibi kamu ve özel sektörde ve sivil toplumlardaki güvensizlik ve yanlış anlama, reformların yapılmasına gereksiz yere müdahale olmaktadır. Kamu-özel diyalogu (DPP – Dialogu Publik Privat) bir sonuca varıp, güven ve anlam kazanabilir ama bir tek bu yeterli olmayacaktır. Çünkü diyalog, kolaylaştırma, hızlandırma ve KOBİ Kalkınma Stratejisi gibi istikrarlı inisiyatifler aracılığıyla çalışmaktadır. Diyalog Kosova firmalarının aralarında güzel bir ticaret çevresi kurmaları açısından tek yöntemdir.

Kosova Hükümeti tasarlayacağı kamu politikalarında kendi şeffaflığını, kalitesini ve verimliliğini kanıtlamak istiyorsa bu durumda vatandaşların, işçilerin, sivil toplumların ve girişimcilerin katılımları kritik önem taşımaktadır. Bu nedenle meşruiyetini pekiştirecektir.¹¹³ Kamu-özel diyalogun ana potansiyel faydalarından bazıları şunlardır: reformu destekleyen kişiler tarafından yatırım ortamı ve reformları kolaylaştırılması, mevcut durumun oluşturulması ve reform sürecinin hızlandırılması.

---

¹¹³ www.publicprivatedialogue.org, Dialogu Publik-Privat (DFID, BB, KFN, OBZHE (20.12.2012) erişim tarihi.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM - KOSOVA'DA TİCARET, ÜRETİM VE HİZMET SEKTÖRÜNDE FAALİYET GÖSTEREN KOBİ'LERİN SORUNLARINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

4.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı Ve Katkıları

Girişimci ekonomiler büyük oranda küçük işletmeler vasıtasıyla sağlanmakta ve bu durum, ekonomik kalkınmanın da temelini oluşturmaktadır. KOBİ'lerin, özellikle piyasa ekonomisine kolay uyum sağlamaları, ferdi tasarrufları teşvik etmeleri, yenilikleri teşvik etmeleri, kalkınmanın tüm bölgelere dengeli yayılmasında rol oynamaları, ucuz üretim yapmaları, gelir bölüşümü çarpıklığını azaltmaları, endüstriyel esneklik sağlamaları, rekabeti teşvik etmeleri, üretimi ve sanayileşmeyi yaygınlaştırmaları, istihdam yaratmaları ve işsizliği önlemeleri, büyük sanayi işletmelerini destekleyici ve tamamlayıcı niteliğe sahip olmaları vb. yönleriyle sanayileşmede ve ekonomik kalkınmadaki etkin ve etkili rol oynamaları dolayısıyla, girişimcilik teşvik ve destekleri çok önemli kılmaktadır.

KOBİ'lerin sanayileşmede ve ekonomik kalkınmada oynadığı bu çok yönlü rolün, girişimcilik teşvik ve destekleriyle ne ölçüde etkinleştiği sorunsalı, araştırmanın da amacını oluşturmaktadır. Bu kapsamda, Kosova'da yeterli seviyede araştırmanın yapılmadığı bir konu olan bu araştırmayla, KOBİ'lerin sorunları ve özellikle de finansal sorunları, finansman teminleri, girişimcilik teşviklerinin yararlanma durumları ve devletten beklentileri ortaya konulacak ve çözüm önerileri sunulacaktır.

Araştırmanın kapsamını, Kosova'nın ticaret bakımından en büyük üç şehri olan: Priştine, Prizren ve Ferizay Organize Sanayi Bölgesi ve şehir merkezi bünyesinde yer alan KOBİ'ler oluşturmuştur.

Araştırmada sektöründe faaliyet gösteren 10-249 arasında çalışana sahip olan işletmeler ele alınmıştır.

Kosova'nın bu üç büyük şehrinde yoğunluk taşıyan sektörler: gıda, tekstil, kuyumculuk, orman, basın, inşaat, kozmetik, otomotiv, sağlık, eğitim, turizm yan sanayi dallarıdır. Altyapısı tamamlanan bu şehirlerde yaklaşık 15.840 kişiye istihdam sağlanırken, faaliyet gösteren işletmelerin yaklaşık yüzde 30,5'i ihracat yapmaktadır.¹¹⁴¹¹⁵

Anket soruları bu yüksek lisans tezinin teorik kısmından ve konu ile ilgili daha önce yapılmış olan çalışmalardan yararlanılarak, hazırlanmıştır.¹¹⁶

Kosova'da üç sektörde (ticaret, üretim, hizmet) faaliyet gösteren KOBİ'lere yönelik yapılan bu araştırma, farklı sektörlerde finansman sorunlarını ortaya koymada önemli bir katkı sağlayacaktır. Kısıtlara rağmen araştırma Kosova'da ticaret, üretim, hizmet sektöründe faaliyet gösteren KOBİ'lerin görüşlerini yansıtması açısından önemlidir. Araştırma bulguları, uyarı ile, diğer sektörlerde de uygulamacılara yardımlarda bulunabilir.

4.2. Araştırmanın Yöntemi ve Kısıtları

Araştırmada veri toplama aracı olarak “anket” uygulamasından yararlanılmıştır. Araştırma amaçlarına uygun olarak hazırlanan anket formu ek sayfalarda verilmiştir. Genelde KOBİ yönetimlerinin işletme sahipleri tarafından üstlenilmesi dolayısıyla, anketin hedef kitlesini işletme sahipleri, eğer sahiplik ile yöneticilik ayrımına gidilmiş ise tepe yöneticileri oluşturmuştur.

Anket formunda açık uçlu, kapalı uçlu ve sıralama soruları kullanılmıştır. Anket formu iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde, işletmenin özelliklerini (işletmenin temel faaliyet alanı, faaliyette bulunduğu sektör, faaliyet süresi, hukuki statüsü, ortaklık yapısı, yönetim yapısı, çalışan sayısı, sermaye kaynağı vb.) belirlemek için düzenlenmiş sorular bulunmaktadır.

---

114 4. Tablodan yararlanılarak bulunmuştur.

115 23. Tablodan yararlanılarak bulunmuştur.

116 İstanbul Ticaret Odası yayını, AB'nin girişimcilik politikası – kobi yaklaşımı ve türkiye.

Yapılandırılmış anketin ikinci bölümünde ise, Kosova KOBİ'lerinin sorunlarını girişimcilik teşviklerinden yararlanma durumlarını ve devletten beklentilerini ortaya koyan çoktan seçmeli (tercihleri belirleme) ve bir seçenek listesindeki maddeleri farklı ölçütlere (önem derecesi) göre sıralama şeklinde cevap seçenekleri bulunmaktadır.

Araştırmanın verilerine Nisan-Mayıs-Haziran 2012 tarihleri arasında anketin söz konusu hedef kitleyle yüz yüze uygulanması sonucunda ulaşılmıştır. Araştırmanın yapıldığı dönemde, çeşitli nedenlerle araştırmaya katılmayı kabul etmeyenler kapsam dışı tutulmuşlardır.

Araştırma sürecinde işletme sahiplerinin anket verilerinin Maliye gibi resmi makamlara ulaşabileceği düşüncesiyle tedirgin olmaları dolayısıyla bazı anket sorularına tüm işletmelerden yanıt alınamamıştır. Bu da kayıt dışı ekonominin bir göstergesi olarak algılanabilir.

4.3. Anketin Geçerliliği ve Güvenilirlik Analizi

Geçerlilik; araştırma anketinde, ölçmek istenilenlerin ölçülüp ölçülendirilmediği anlamına gelir. Güvenilirlik; bir teste bütün soruların birbirleriyle tutarlılığını, ele alınan oluşumu ölçmede türdeşliğini ortaya koyan bir kavramdır.¹¹⁷

Anketin hazırlanması aşamasında, anketin geçerliliğinin denenmesi amacıyla çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bunlar; anketin hazırlanması aşamasında finansal sorunlar, devlet teşvikleri ve KOBİ'ler konusunda yapılan çalışmalar incelenmiş ve bu doğrultuda sorular hazırlanmıştır.

---

¹¹⁷ EROĞLU, Elif. (2003). **Elektronik Ticaret ve Eskişehir'de Metal Eşya, Makine Teçhizat ve Elektrikli Aletler Sektöründeki Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelere Yönelik Bir Araştırma**. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir. s. 70

Güvenilirlik değeri bir ölçme aracının tekrarlanan ölçümlerde aynı sonucu verme derecesinin göstergesidir. Anketin aynı düşüncede olan kişilerin görüşlerini tartı gibi eşit göstermesi beklenir. Bunun için soruların ifade ediliş şekli çok önemlidir. Farklı kişiler tarafından farklı şekillerde yorumlanabilecek ifadeler ölçüm sonuçlarının güvenilirliğini düşürür. Bu yüzden öncelikle soruları herkes tarafından aynı anlam yüklenecek şekilde tasarlanmıştır. Bu da soruların kısa ve öz ifadeler içermesini gerekli kılar. Sorular insanların kafasını karıştırmamalıdır.¹¹⁸

Araştırmanın Güvenilirliği ise Cronbach's Alpha değeri ölçülerek yapılmıştır.

Tablo 8. Araştırmanın Güvenilirliği Testi.

Analiz İşlem Özeti

	N	%
Analiz Geçerli	200	100,0
Hariç ^a	0	,0
Toplam	200	100,0

a. Prosedürde tüm değişkenlere dayalı bilgi listesi.

Güvenilirlik İstatistikleri

Cronbach's Alpha	Madde no.
,693	3

¹¹⁸ EYMEN, U. Erman. (2007). **SPSS 15.0 Veri Analiz Yöntemleri**. SPSS Kullanma Kılavuzu. İstatistik Merkezi Yayın NO:1. s. 74-75

Madde-Toplam istatistikler

	Madde silinmiş ise Ölçek Orta.	Madde silinmiş ise Varyans Ort.	Düzeltilen madde- Toplam Kore.	Cronbach's Alpha eğer Madde Silinmiş
LİKERTB18	3,5800	1,833	,420	,465
LİKERTB19	3,7000	2,070	,350	,564
LİKERTB20	3,7600	1,741	,437	,437

Cronbach's Alpha değeri 0,693 çıkmıştır. Bu değer 0,6 ile 0,8 arasında olduğu için araştırmadaki inovasyon, teknolojik yenilikler, finansal yönetim ve araştırma geliştirme için finansal desteklerin etkisini ölçmek için oldukça güvenilir olduğu söylenebilir.

4.4. Anakütle ve Örneklem

Kosova'nın bu üç en büyük şehrinde toplam 1627 işletme faaliyet göstermektedir. Söz konusu işletmelerden 200'ü ankete katılmayı kabul etmiştir. Ankete katılmayı kabul eden 200 işletmeyle (hedef kitlenin yüzde 60'ı) görüşme yapılarak, anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Böylece Priştine'deki işletmelerde 80, Prizren'deki işletmelerde 60 ve Ferizaj'daki işletmelerde 60, toplamda da 200 işletme sahibi/tepe yöneticisi, araştırmanın örneklemini oluşturmuştur.

Tablo 9. Anketin Gerçekleşme Oranı

Anket Uygulanan Kosova Şehirleri	İşletme Sayısı ¹¹⁹	Gerçekleşen Anket Sayısı	Gerçekleşme Oranı %
Priştine	769	80	47,26
Prizren	457	60	28,10
Ferizaj	401	60	24,64
TOPLAM	1627 ¹²⁰	200	100,0

¹¹⁹ 2013 yılında açılan KOBİ'ler baz alınmıştır.

¹²⁰ Sadece küçük ve orta ölçekli işletmeler baz alınmıştır.

4.5. İstatistiksel Yöntem ve Hipotezler

Araştırmada elde edilen veriler objektif bir şekilde toplanmış olup, Microsoft Excel ve SPSS 16.0 bilgisayar yazılımları yardımı ile analiz edilmiştir. Analizlerde frekans ve yüzde dağılımı ve ki-kare homojenlik testi uygulanıp, verilen grafiklerde “pasta” ve “sütun” grafik türleri kullanılmıştır.

Sıfır hipotezi (Null Hypothesis) (H_0), ortalamalar ve dağılımlar arasında bir farkın ilişkinin olmadığını savunur. Araştırmanın amacı doğrultusunda test edilecek hipotezler ise şu şekilde belirlenmiştir: Araştırma hipotezi, bizim evrendeki ortalamalarda ve dağılımda bir fark (ilişki) olduğu şüphe ve gözlemimize dayanır.¹²¹

Ayrıca: Bir hipotez testinde; $z_h < z_\alpha$ ise; H_0 kabul edilir.¹²²

Araştırma kapsamında ele alınan işletmelerde;

(1) H_0 : Ülkedeki ekonomik ortamın iş kurmaya teşviki ile kapasite kullanım oranı arasındaki ilişkinin anlamlı bir farkı yoktur.

H_1 : Ülkedeki ekonomik ortamın iş kurmaya teşviki ile kapasite kullanım oranı arasındaki ilişkinin anlamlı bir farkı vardır.

(2) H_0 : Girişimcilik teşvikleri-desteklerinin, Kosova işletmelerce yeterince bilinen konulardan biri olup olmadığı konusunda işletmeye ilişkin özellikler açısından fark yoktur.

H_1 : Girişimcilik teşvikleri-desteklerinin, Kosova işletmelerce yeterince bilinen konulardan biri olup olmadığı konusunda işletmeye ilişkin özellikler açısından fark vardır.

---

¹²¹ Prof. Dr. Mustafa Ergün. Bilimsel Arastırma Yontemleri. Hipotez Testleri. AKÜ - Eğitim Fakültesi www.egitim.aku.edu.tr/HipotezTesti.ppt (erisim tarihi: 24.01.2013)

¹²² Wikipedia: http://tr.wikipedia.org/wiki/Hipotez_testi (erisim tarihi: 24.01.2013)

(3) H_0 : Kosova KOBİ'lerinin Yabancı KOBİ'lerle rekabet edebilirliğinde devlet desteklerinin arasındaki ilişkinin anlamlı bir fark yoktur.

H_1 : Kosova KOBİ'lerinin Yabancı KOBİ'lerle rekabet edebilirliğinde devlet desteklerinin arasındaki ilişkinin anlamlı bir fark vardır.

(4) H_0 : Kredi temin güçlükleri ile KOBİ'lerin ihracat yapmama nedeni arasındaki ilişkinin anlamlı bir fark yoktur.

H_1 : Kredi temini güçlükleri ile KOBİ'lerin ihracat yapmama nedeni arasındaki ilişkinin anlamlı bir fark vardır.

(5) H_0 : KOBİ'lerin finansman sorunları ile sektörde yaşanan istikrarsızlıklar arasındaki ilişkinin anlamlı bir farkı yoktur.

H_1 : KOBİ'lerin finansman sorunları ile sektörde yaşanan istikrarsızlıklar arasındaki ilişkinin anlamlı bir farkı vardır.

(6) H_0 : Kosova'daki ekonomik ortam ile iş kurmada arasındaki ilişkinin anlamlı bir farkı yoktur.

H_1 : Kosova'daki ekonomik ortam ile iş kurmada arasındaki ilişkinin anlamlı bir farkı vardır.

(7) H_0 : Kredi temininde karşılaşılan problemler ile KOBİ'lerin Kosova'daki yatırım ortamı arasındaki ilişkinin anlamlı bir farkı yoktur.

H_1 : Kredi temininde karşılaşılan problemler ile KOBİ'lerin Kosova'daki yatırım ortamı arasındaki ilişkinin anlamlı bir farkı vardır.

(8) H_0 : Maliyetlerin yüksekliği-belirsizliği ile Kosova'daki KOBİ üretim düzeyi arasındaki ilişkinin anlamlı bir farkı yoktur.

H_1 : Maliyetlerin yüksekliği-belirsizliği ile Kosova'daki KOBİ üretim düzeyi arasındaki ilişkinin anlamlı bir farkı vardır.

(9) H_0 : KOBİ'lerin büyümesi ve gelişiminde karşılaşılan güçlükler ile KOBİ'lerin ihracat yapmama nedenleri arasındaki ilişkinin anlamlı bir farkı yoktur.

H_1 : KOBİ'lerin büyümesi ve gelişiminde karşılaşılan güçlükler ile KOBİ'lerin ihracat yapmama nedenleri arasındaki ilişkinin anlamlı bir farkı vardır.

(10) H_0 : İşyeri kurma sermayesinin kaynakları ile finansman sorunlarının kaynakları arasındaki ilişkinin anlamlı bir farkı yoktur.

H_1 : İşyeri kurma sermayesinin kaynakları ile finansman sorunlarının kaynakları arasındaki ilişkinin anlamlı bir farkı vardır.

4.6. Araştırmada Elde Edilen Bulgular Ve Analizler

Bu kısımda araştırma sonucunda elde edilen bulgular, analizler ve araştırmaya katılan işletmelerin özelliklerine ilişkin frekans dağılımları incelenmiştir.

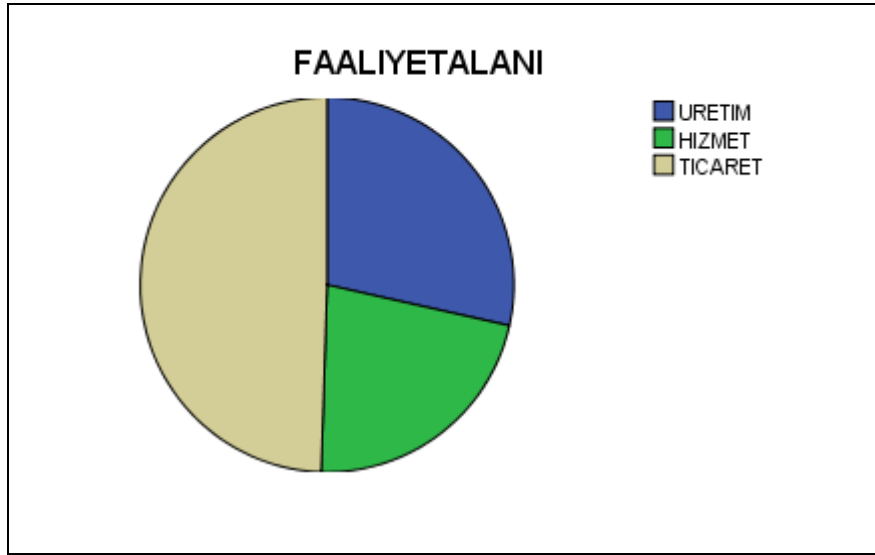
4.6.1. İşletmeye İlişkin Özellikler

İşletmeyle ilgili özelliklere ilişkin frekans dağılımları aşağıda sunulmuştur.

Tablo 10. İşletmenizin temel faaliyet alanı belirtiniz.

	İŞLETME SAYISI	YÜZDE	BİRİKİMLİ YÜZDE
ÜRETİM	57	28,5	28,5
HİZMET	44	22,0	50,5
TİCARET	99	49,5	100,0
TOPLAM	200	100,0	

Şekil 3. İşletmenizin temel faaliyet alanı belirtiniz.

Araştırmaya katılan işletmelerin yüzde 28,5'inin temel faaliyet alanı üretim, yüzde 22'sinin hizmet, yüzde 49,5'inin ise ticarettir. Anketin önceden belirlenmiş işletmelere uygulanmadığını göz önünde bulundurursak ve rasgele seçilmiş işletmeler oldukları varsayılırsa, anket değerlerinden yola çıkarak Kosova'daki işletmelerin çoğu ticaretle uğraşmaktadır diyebiliriz.

Tablo 11. İşletmenizin faaliyette bulunduğu sektörü belirtiniz.

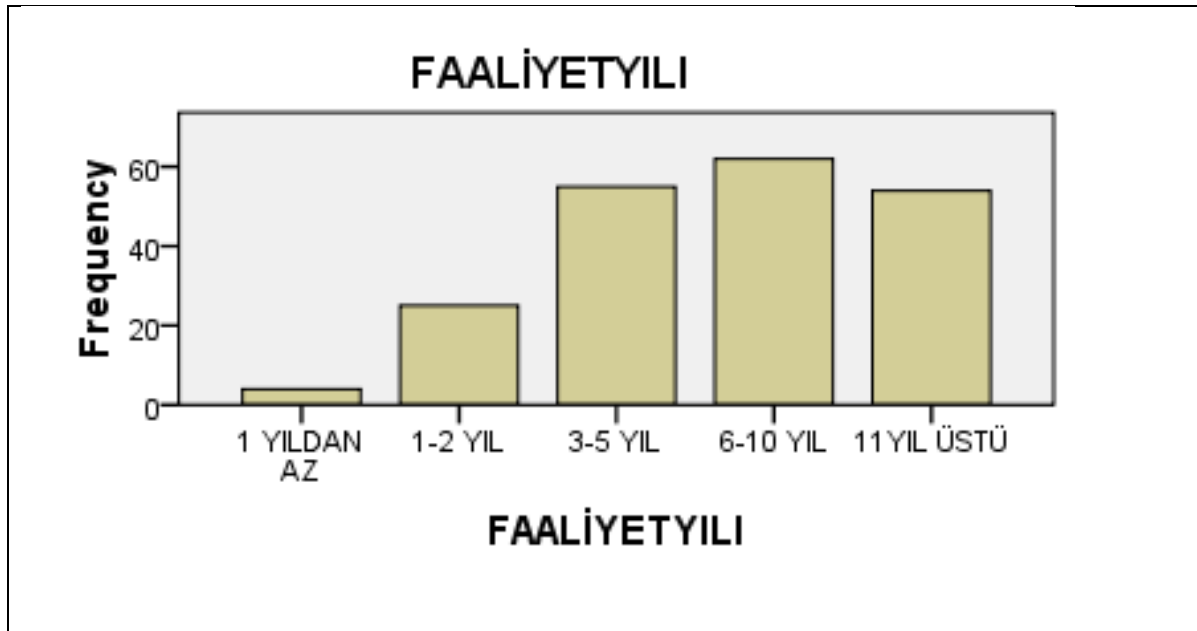
SEKTÖR	İŞLETME SAYISI	YÜZDE	BİRİKİMLİ YÜZDE
Gıda	13	6,5	6,5
Tekstil	16	8,0	14,5
Kuyumculuk	10	5,0	19,5
Züccaciye	8	4,0	23,5
Orman ve Mobilyacılık	19	9,5	33,0
Basım	10	5,0	38,0
Maden	4	2,0	43,0
Makine	6	3,0	43,0
Elektrik	7	3,5	46,5
İnşaat	14	7,0	53,5
Kozmetik	10	5,0	58,5
Otomotiv	10	5,0	63,5
Sağlık	11	5,5	69,0
Eğitim	12	6,0	75,0
Turizm ve Hotelcilik	15	7,5	82,5
Taştoprak	4	2,0	84,5
Ticaret	1	0,5	85,0
Ambalaj	4	2,0	87,0
Bilgisayar	8	4,0	91,0
Büro Malzemeleri	6	3,0	94,0
Ev Eşyaları	9	4,5	98,5
Hizmet	2	1,0	99,5
Nakliye	1	0,5	100,0
Diğer	0	0	100,0
TOPLAM	200	100,0	

Araştırmaya katılan işletmelerin yüzde 9,5'i Orman ve Mobilyacılık sektöründe, yüzde 8,0'i Tekstil sektöründe, yüzde 7,5'i Turizm ve Hotelcilik sektöründe, yüzde 7,0'si İnşaat sektöründe ve yüzde 6,5'i Gıda sektöründe faaliyet göstermektedirler.

Tablo 12. İşletmeniz kaç yıldır faaliyet göstermektedir?

FAALİYET YILI	İŞLETME SAYISI	YÜZDE	BİRİKİMLİ YÜZDE
1 Yıdan Az	4	2,0	2
1-2 Yıl	25	12,5	14,5
3-5 Yıl	55	27,5	42,0
6-10 Yıl	62	31,0	73,0
11 Yıl Üstü	54	27,0	100,0
TOPLAM	200	100,0	

Şekil 4. İşletmeniz kaç yıldır faaliyet göstermektedir?

Araştırmaya katılan işletmelerin yüzde (31,0'i) 6 ile 10 yıl arası faaliyet göstermektedir, yüzde (27,5'i) 3 ile 5 yıl arası, yüzde (27,0'si) 11 yıl ve üstü yılları arası faaliyet göstermektedir. Bu da Kosova'daki KOBİ'lerin genelde 1999 savaşı sonrası açıldığını ve yeni KOBİ'ler olduğunu göstermektedir.

Yugoslavya Sosyalist Devleti'nde KOBİ sayıları çok daha düşük olmakla birlikte Kosova'nın ayrılmasından sonra KOBİ artışı olmuştur. Bu da Kosova'nın sosyalist devletten kapitalist devlete transit geçiş sürecini göstermektedir.

Tablo 13. İşletmenin hukuki şekli nedir?

HUKUKİ ŞEKİL	İŞLETME SAYISI	YÜZDE	BİRİKİMLİ YÜZDE
ÖZEL ŞAHİS ŞİRKETİ	77	38,5	38,5
LİMİTED ŞİRKETİ	109	54,5	93,0
ANONİM ŞİRKETİ	13	6,5	99,5
DİĞER	1	0,5	100,0
TOPLAM	200	100,0	

Araştırmaya katılan işletmelerin yüzde 54,5'i Limited Şirket, yüzde 38,5'i Özel Şahıs Şirketi, yüzde 6,5'i Anonim Şirketi'dir. Bu dağılım Kosova'daki KOBİ'lerin genelde ortaklık sistemi ile kurulduğunu göstermektedir. Anonim şirketlerin az sayıda bulunması da kurumsal işletmeciliğin daha temelinin oluşmadığını göstermektedir.

Tablo 14. İşinizi kurarken gerekli sermayenin en büyük bölümünü hangi kaynaktan karşıladınız?

SERMAYE	İŞLETME SAYISI	YÜZDE	BİRİKİMLİ YÜZDE
ŞAHSİ BİRİKİM	57	28,5	28,5
ÇEVRE, ARKADAŞLARIM	32	16,0	44,5
AİLE, AKRABAM	20	10,0	54,5
KREDİ ALDIM	91	45,5	100,0
TOPLAM	200	100,0	

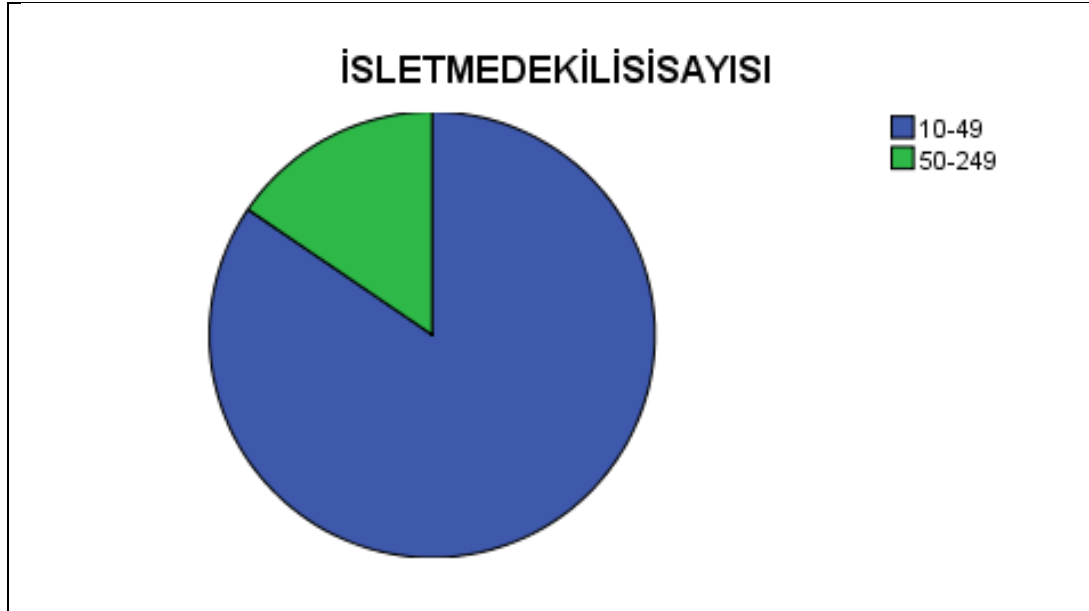

Katılımcı işletmelerin yüzde 45,5'i Kredi Alarak, yüzde 28,5'i Şahsi Birikimlerini kullanarak, yüzde 16,0'sı çevresinden ve arkadaşlarından yardım alarak, yüzde 10,0'u ise aile ve akrabalarından yardım alarak sermayelerini kurmuşlardır.

Tablo 16. İşletmenizde kaç kişi çalışıyor?

KİŞİ SAYISI	İŞLETME SAYISI	YÜZDE	BİRİKİMLİ YÜZDE
10 – 49	169	84,5	84,5
50 – 249	31	15,5	100,0
TOPLAM	200	100,0	

Şekil 5. İşletmenizde kaç kişi çalışıyor?

Araştırmaya katılan işletmelerin yüzde (84,5'inde) 10-49 kişi, yüzde (15,5'inde) 50-249 kişi çalışmaktadır.

Araştırmamıza 1-9 kişi çalışanı olan işletmeler alınmamıştır çünkü araştırmada önceden de belirtildiği gibi KOBİ tanımına göre 1-9 çalışanı olan işletmeler mikro işletme olarak ele alınmakta ve kabul görmemektedirler.

4.7. Analizler Ve Bulgular

Seçilmiş frekans ve yüzde dağılımları aşağıda sunulmuştur:

Tablo 16. Sizce ülkemizde girişimciliğin önündeki en büyük 3 engel aşağıdakilerde hangisidir? (Lütfen, size göre önem sıralaması yaparak, en önemliye 1, ikinci önemliye 2 ve üçüncü önemliye 3 numara veriniz).

GİRİŞİMCİLİĞİN ENGELLERİ	1. ÖNEMLİ		2. ÖNEMLİ		3. ÖNEMLİ	
	İşletme Sayısı	Yüzde	İşletme Sayısı	Yüzde	İşletme Sayısı	Yüzde
Bilgi yetersizliği	20	10,0	4	2,0	7	3,5
Girişimcilik teşvik yetersizliği	27	13,5	7	3,5	9	4,5
Toplumun Girişimcilere bakış açısı	5	2,5	2	1,0	12	6,0
Sermaye yetersizliği	36	18,0	24	12	7	3,5
Hammadde sorunları	9	4,5	19	9,5	8	4
Kredi faizleri yüksekliği	46	23,0	34	17	23	11,5
Girdi maliyetlerinin yüksekliği	6	3,0	14	7	8	4
Evrensel bir piyasa ahlakının yokluğu	5	2,5	7	3,5	9	4,5
Ekonomik krizler	28	14,0	46	23	30	15
Kişisel yetersizlikler	1	0,5	2	1	2	1
Vergiler	11	5,5	24	12	35	17,5
Eğitim sistemi	0	0,0	5	2,5	7	3,5
Talep yetersizliği	2	1,0	7	3,5	23	11,5
Bürokratik engeller	4	2,0	4	2	13	6,5
Rekabet yoğunluğu	0	0,0	1	0,5	7	3,5
TOPLAM	200	100,0	200	100,0	200	100,0

Katılımcıların 1. en önemli engelin, yüzde 23 ile kredi faizlerinin yüksekliği ve belirsizliği, 2. en önemli engelin, yüzde 23'e Ekonomik krizler ve 3. en önemli, yüzde 17,5 ile Vergiler ülkemizdeki girişimciliğin önündeki en büyük üç engel olarak değerlendirmektedirler. Kosova devleti bu sonuçları göz önünde bulundurursa girişimciliğin önündeki bu engelleri kaldırmak için stratejiler uygulamalıdır.

Kosova Merkez Bankası banka kredi faizlerini düşürerek girişimciliğe canlılık sağlamalı ve vergileri düşürerek KOBİ piyasasına kolaylık sağlamalıdır. KOBİ'lerin gelişmesiyle ekonomik krizlerin sancılarında bu sayede düşürülmüş olacaktır.

Tablo 17. Yeterli sermayeye sahip olmayan bir kişinin ülkemizde iş kurabilmesini mümkün görüyor musunuz?

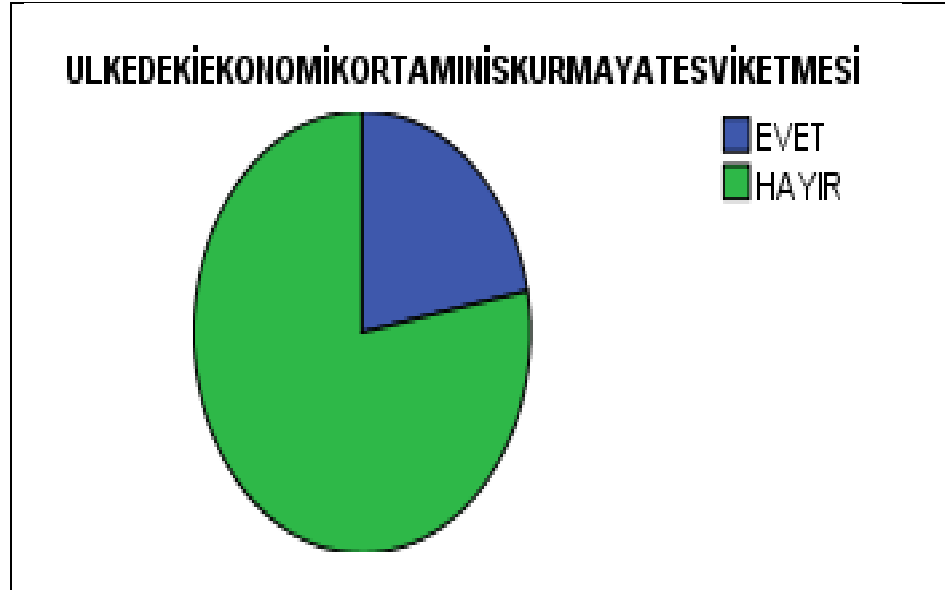
YETERLİ SERMAYE	İŞLETME SAYISI	YÜZDE	BİRİKİMLİ YÜZDE
EVET	130	65,00	65,00
HAYIR	70	35,00	100,00
TOPLAM	200	100,00	

Katılımcıların yüzde 65'i yeterli sermayeye sahip olmayan bir kişinin ülkemizde iş kurabilmesinin mümkün olduğunu düşünmektedir. Bu durum Kosova'da düşük sermaye ile iş kurma kolaylığını göstermektedir. Ayrıca Kosova'daki KOBİ kurma koşullarının iyi olduğunu göstermektedir.

Tablo 18. Ülkemizde ekonomik ortamın sizi kendi işinizi kurmaya/geliştirmeye teşvik ettiğini düşünüyor musunuz?

EKONOMİK ORTAM	İŞLETME SAYISI	YÜZDE	BİRİKİMLİ YÜZDE
EVET	44	22,00	22,00
HAYIR	156	78,00	100,00
TOPLAM	200	100,00	

Şekil 6. Ülkemizde ekonomik ortamın sizi kendi işinizi kurmaya/geliştirmeye teşvik ettiğini düşünüyor musunuz?

Katılımcıların yüzde 78'i Kosova'daki ekonomik ortamın kendi işini kurmaya/geliştirmeye teşvik etmediğini düşünmektedir. Yüzde 22'si ise teşvik ettiğini düşünmektedir. Bu sonuçlar Kosova'daki KOBİ'lere yönelik teşviklerin yetersiz olduğunu göstermektedir.

Tablo 19. 2013 yılında işletmenizde 2012 yılına göre yaşanan değişimler neler olmuştur? 2014 yılı için söz konusu değişimler hakkında beklentiniz nelerdir?

DEĞİŞMELER	YATIRIMLAR				ÜRETİM DÜZEYİ				İSTİHDAM DÜZEYİ			
	2013		2014		2013		2014		2013		2014	
YILLAR	N	YÜZDE	N	YÜZDE	N	YÜZDE	N	YÜZDE	N	YÜZ	N	YÜZ
ARTTI	126	63,00	95	47,50	99	49,50	95	47,50	49	24	82	41
DEĞİŞMEDİ	56	28,00	88	44,00	88	44,00	85	42,50	101	50	90	45
AZALDI	18	9,00	17	8,50	13	6,50	20	10,00	50	25	28	14
TOPLAM	200	100,0	200	100,0	200	100,0	200	100,0	200	100	200	100

DEĞİŞMELER	MALİYETLER				İHRACAT				İTHALAT			
	2013		2014		2013		2014		2013		2014	
YILLAR	N	YÜZDE	N	YÜZDE	N	YÜZDE	N	YÜZDE	N	YÜZ	N	YÜZ
ARTTI	132	66,00	94	47,00	24	12,00	66	33,00	61	30	67	33
DEĞİŞMEDİ	53	26,50	86	43,00	126	63,00	101	50,50	96	48	94	47
AZALDI	15	7,50	20	10,00	50	25,00	33	16,50	43	21	39	19
TOPLAM	200	100,0	200	100,0	200	100,0	200	100,0	200	100	200	100

Yatırımlara ilişkin olarak araştırmaya katılanların yüzde 63'ü 2012 yılına göre 2013 yılında yatırımların arttığını, yüzde 28'i ise değişmediğini ifade etmişlerdir. Yatırımların azaldığını söyleyenlerin oranı ise yüzde 9'dur.

Katılımcıların yüzde 47,5'i 2014 yılında yatırımların artacağını, yüzde 44'ü ise değişmeyeceğini düşünmektedir. Yatırımların azalacağını düşünenlerin oranı ise yüzde 8,5'tir.

Üretim düzeyi göz önüne alındığında araştırmaya katılanların yüzde 49,5'i 2012 yılına göre 2013 yılında üretim düzeyinin arttığını, yüzde 44'ü ise değişmediğini ifade etmişlerdir. Üretim düzeyinin azaldığını söyleyenlerin oranı ise yüzde 6,5'tir.

Katılımcıların yüzde 47,5'i 2014 yılında üretim düzeyinin artacağını, yüzde 42,5'i ise değişmeyeceğini düşünmektedir. Üretim düzeyinin azalacağını düşünenlerin oranı ise yüzde 10'dur.

İstihdam düzeyi göz önüne alındığında araştırmaya katılanların yüzde 24,5'i 2012 yılına göre 2013 yılında istihdam düzeyinin arttığını, yüzde 50,5'i ise değişmediğini ifade etmişlerdir. İstihdam düzeyinin azaldığını söyleyenlerin oranı ise yüzde 25'tir.

Katılımcıların yüzde 41'i 2014 yılında istihdam düzeyinin artacağını, yüzde 45'i ise değişmeyeceğini düşünmektedir. İstihdam düzeyinin azalacağını düşünenlerin oranı ise yüzde 14'tür.

Maliyetler ilişkin olarak araştırmaya katılanların yüzde 66'sı 2012 yılına göre 2013 yılında maliyetlerin arttığını, yüzde 26,5'i ise değişmediğini ifade etmişlerdir. Maliyetlerin azaldığını söyleyenlerin oranı ise yüzde 7,5'tir.

Katılımcıların yüzde 47'si 2014 yılında maliyetlerin artacağını, yüzde 43'ü ise değişmeyeceğini düşünmektedir. Maliyetlerin azalacağını düşünenlerin oranı ise yüzde 10'dur.

İhracata ilişkin olarak araştırmaya katılanların yüzde 12'si 2012 yılına göre 2013 yılında ihracatın arttığını, yüzde 63'ü ise değişmediğini ifade etmişlerdir. İhracatın azaldığını söyleyenlerin oranı ise yüzde 25'tir.

Katılımcıların yüzde 33'ü 2014 yılında ihracatın artacağını, yüzde 50,5'i ise değişmeyeceğini düşünmektedir. İhracatın azalacağını düşünenlerin oranı ise yüzde 16,5'tir.

İthalatı göz önünde bulundurarak araştırmaya katılanların yüzde 30,5'i 2012 yılına göre 2013 yılında ithalatın arttığını, yüzde 48,5'i ise değişmediğini ifade etmişlerdir. İthalatın azaldığını söyleyenlerin oranı ise yüzde 21,5'tir. Katılımcıların yüzde 33,5'i 2014 yılında ithalatın artacağını, yüzde 47'si ise değişmeyeceğini düşünmektedir. İthalatın azalacağını düşünenlerin oranı ise yüzde 19,5'tir.

Tablo 20. İşletmenizin kapasite kullanım oranı aşağıdakilerden hangisidir?

KAPASİTE	İŞLETME SAYISI	YÜZDE	BİRİKİMLİ YÜZDE
%30'DAN AZ	6	3,00	3,00
%30-50 ARASI	36	18,00	21,00
%51-70 ARASI	89	44,50	65,50
%70'TEN FAZLA	69	34,50	100,00
TOPLAM	200	100,00	

Şekil 7. İşletmenizin kapasite kullanım oranı aşağıdakilerden hangisidir?

Araştırmaya katılanların yüzde 3'ü (%30'dan az) çok düşük kapasite kullanım oranına sahiptir, yüzde 18'i (%30-50 arası) düşük kapasite oranına, yüzde 44,5'i (%51-70 arası) normal kapasite kullanım oranına ve 34,5'i (%70'ten fazla) ise yüksek kapasite kullanım oranına sahiptir.

Bu sonuçlar Kosova'daki KOBİ'lerin kapasitesinin kullanım oranı genel olarak yüksek olduğunu göstermektedir.

Tablo 21. Karınızı çoğunlukla nasıl değerlendiriyorsunuz?

KAR	İŞLETME SAYISI	YÜZDE	BİRİKİMLİ YÜZDE
YENİ YATIRIMLAR	44	22,00	22,00
YENİLEME YATIRIMI YAPMA	54	27,00	49,00
SERMAYE İLAVE ETME	74	37,00	86,00
GAYRİ MENKULE YATIRIM YAPMA	28	14,00	100,00
TOPLAM	200	100,00	

Araştırmamıza katılanların yüzde 74'dü karını sermayeye ilave ederek değerlendiriyor, yüzde 54'ü yenileme yatırımı yaparak değerlendiriyor, yüzde 44'ü ise yeni yatırımlar yaparak değerlendiriyor.

Bu sonuçlar KOBİ'lerin genel olarak sermayelerine ilave ederek işlerini büyütme stratejisini kullandıklarını göstermektedir.

Tablo 22. a) İhracat yapıyor musunuz ya da hiç yaptınız mı? (Hangi ülke/ülkelere)?

İHRACAT	İŞLETME SAYISI	YÜZDE	BİRİKİMLİ YÜZDE
EVET	61	30,5	30,5
HAYIR	139	69,5	100,00
TOPLAM	200	100,00	

Araştırmamıza katılanların yüzde 30,5'i ihracat yapmaktadır. Yüzde 69,5'i ise değişik nedenlerden dolayı ihracat yapmamaktadır, ilerdeki sorularda ihracat yapmama nedenleri ve engelleri katılımcı işletmelere sorulmuştur.

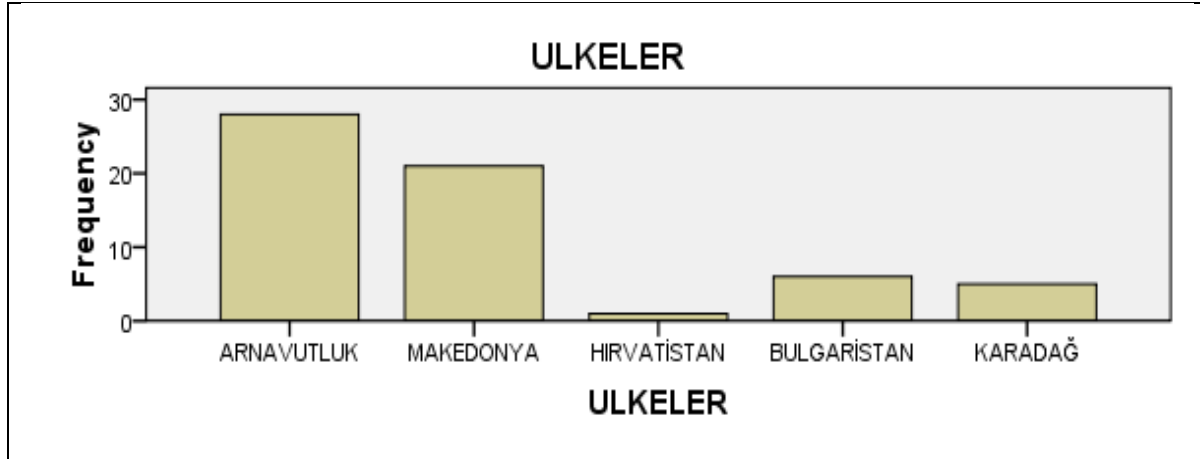

Yüzde 30,5'lik ihracat oranı KOBİ'ler açısından düşük bir orandır. Bu sonuç devletin ihracat konusunda zayıf yönünü ortaya çıkarmaktadır. Kosova'nın ekonomik gelişimi açısından ihracat yönünde devletin teşvik edici stratejiler kullanması gerekmektedir.

Tablo 23. İhracat yapılan ülkeler.

ÜLKELER	İŞLETME SAYISI	YÜZDE	BİRİKİMLİ YÜZDE
ARNAVUTLUK	28	14,00	45,90
MAKEDONYA	21	10,50	80,30
HIRVATİSTAN	1	0,50	82,00
BULGARİSTAN	6	3,00	91,80
KARADAĞ	5	2,50	100,00
TOPLAM	60	30,00	

Şekil 8. İhracat yapılan ülkeler.

Araştırmamıza katılan işletmelerin içinde ihracat yapan yüzde 30'unun en fazla bu ülkelere ihracat yaptığı sonucu çıkmıştır: Kosova'dan en fazla ihracat yapılan ülke yüzde 28 ile Arnavutluk bulunmakta, ikinci olarak yüzde 21 ile komşu ülke Makedonya, sırasıyla yüzde 6 ile Bulgaristan ve yüzde 5 ile Karadağ bulunmaktadır.

Bu sonuçlardan Kosova'nın komşu ülkeleriyle en fazla ticaret yaptığı ve ticaret ilişkisinin komşu ülkeleriyle güzel olduğu gözlemlenmektedir.

Daha önceki tablonun 23. Sonucuna göre araştırmamıza katılan işletmelerin yüzde 69,5'i ihracat yapmamaktadır. İhracat bir ülke ekonomisi için büyük önem taşıdığından dolayı, işletmelere ihracat yapmama nedenleri sorulmuştur. Çıkan sonuçlar aşağıda gösterilmektedir.

Tablo 24. (Hayır ise) İşletmeniz ihracat yapmıyorsa en önemli nedeni ne olabilir?

EN ÖNEMLİ NEDENLER	İŞLETME SAYISI	YÜZDE	BİRİKİMLİ YÜZDE
1. Hammadde maliyetlerinin yüksekliği	1	0,50	0,70
2. Bilgisizlik	24	12,00	18,00
3. Nakliye sorunları	27	13,50	37,40
4. Vergi oranlarının yüksekliği	21	10,50	52,50
5. Devlet teşviklerinin yetersizliği	32	16,00	75,50
6. İşçilik maliyetlerinin yüksekliği	2	1,00	77,00
7. Küçük olmanın zorlukları	17	8,50	89,20
8. Rekabet edememe	4	2,00	92,10
9. Finansal yetersizlik	11	5,50	100,00
TOPLAM	140	70,00	

İhracat yapmayan işletmelerin yüzde 16'sı devlet teşviklerinin yetersizliğinden dolayı, yüzde 13,5'i nakliye sorunlarından dolayı, yüzde 12'si bilgisizlik ve yüzde 10,5'i vergi oranlarının yüksekliğinin sorunları nedeniyle ihracat yapmadıklarını ifade etmişlerdir.

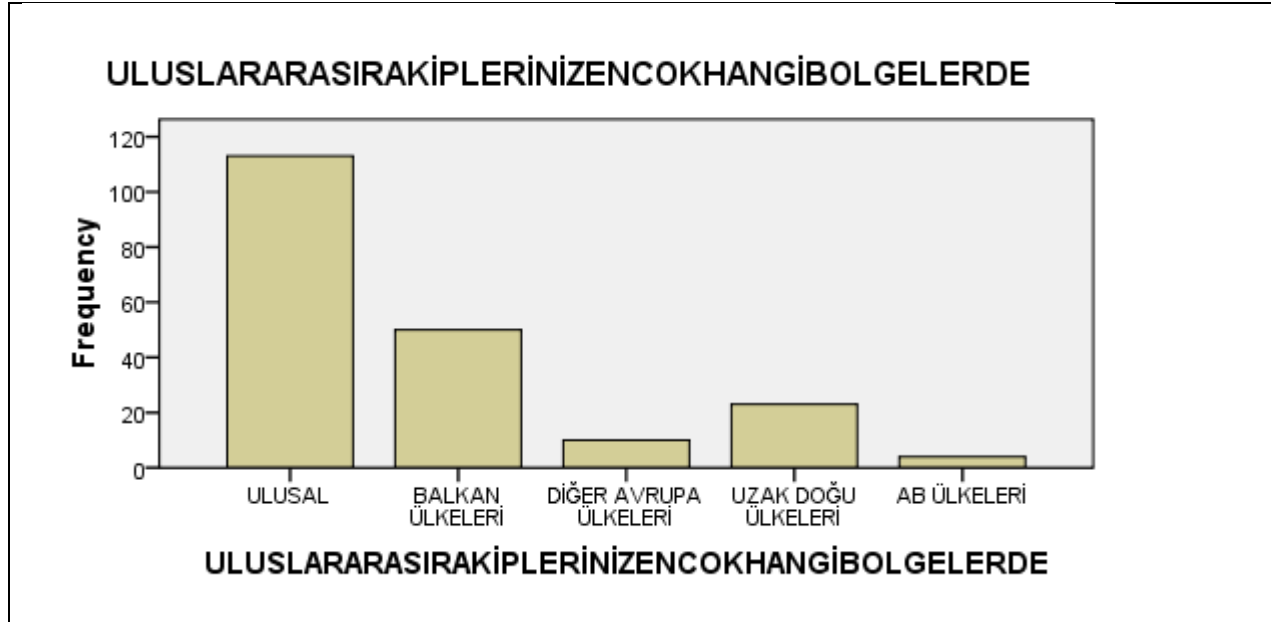
Bu sonuçlardan anlaşılmaktadır ki Kosova hükümeti KOBİ'lerin ihracatını yükseltmek amacıyla yeni stratejiler ve teşvikler uygulamalıdır.

Tablo 25. Uluslararası pazarlarda rakipleriniz en çok hangi bölgedendir?

RAKIPLER HANGİ BOLGEDEN	İŞLETME SAYISI	YÜZDE	BİRİKİMLİ YÜZDE
Ulusal	113	56,5	56,5
Balkan Ülkeleri	50	25,0	81,5
Diğer Avrupa Ülkeleri	10	5,0	86,5
Uzakdoğu Ülkeleri	23	11,5	98,0
AB Ülkeleri	4	2,0	100,0
TOPLAM	200	100,0	

Katılımcı işletmelerin yüzde 56,5'i uluslararası pazardaki rakiplerinin ulusal bölgeden olduğunu, yüzde 25,0'i Balkan Ülkeleri, yüzde 11,5'i ise Uzakdoğu Ülkeleri olduğunu ifade etmişlerdir. Bu sonuçlar Kosova'daki KOBİ'lerin genel olarak ulusal KOBİ'lerle rekabette olduğunu ve yabancı firmaların rekabeti etkileyecek kadar etkisi olmadığını göstermektedir.

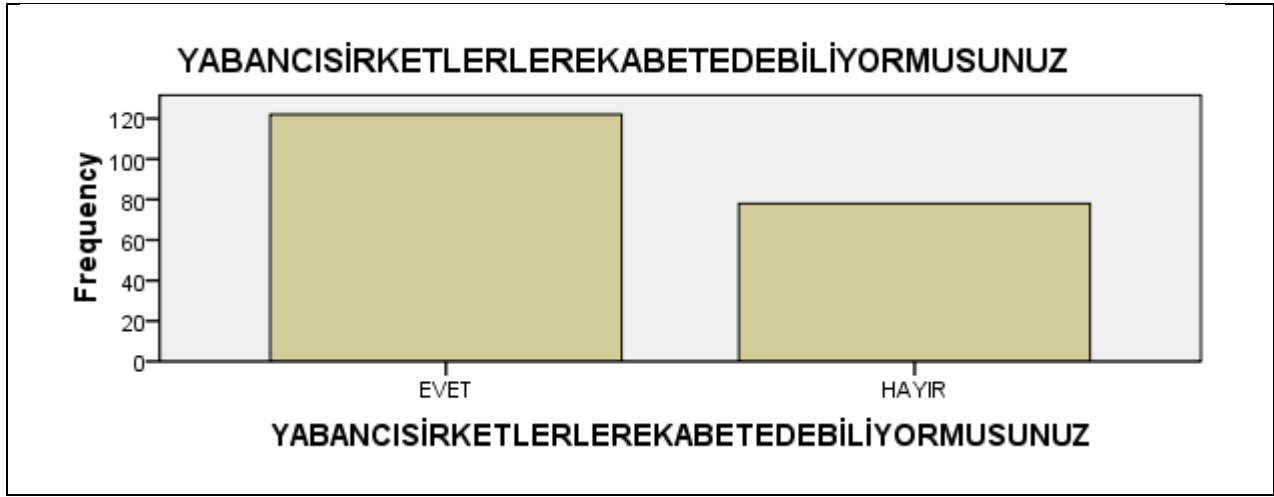
Şekil 9. Uluslararası pazarlarda rakipleriniz en çok hangi bölgedendir?

Tablo 26. Yabancı şirketlerle rekabet edebiliyor musunuz?

YABANCI SİRKETLER REKABETİ	İŞLETME SAYISI	YÜZDE	BİRİKİMLİ YÜZDE
Evet	122	61,0	61,0
Hayır	78	39,0	100,0
TOPLAM	200	100,0	

Şekil 10. Yabancı şirketlerle rekabet edebiliyor musunuz?

Katılımcı işletmelerin yüzde 61'i yabancı şirketlerle rekabet edebilmekte, diğer yüzde 39'u ise rekabet edememektedir.

Tablo 27. Sektörde yaşanan istikrarsızlıklar sizi ne yönde etkiliyor? (En önemli 3 tanesini işaretleyiniz)

İSTIKRARSIZLIKLARIN ETKİSİ	1. ÖNEMLİ		2. ÖNEMLİ		3. ÖNEMLİ	
	İşletme Sayısı	Yüzde	İşletme Sayısı	Yüzde	İşletme Sayısı	Yüzde
Personel çıkarımı	108	54,0	0	0	1	0,5
Ücretleri düşürme, ücretsiz izin, esnek çalışmaya geçiş	43	21,5	52	26,0	0	0
Yeni yatırımların yapılmaması	41	20,5	60	30,0	30	15,0
Tedarikte güçlükler	8	4,0	51	25,5	28	14,0
Geleceğe dönük planlamanın yapılamaması	0	0	37	18,5	65	32,5
Beklentilerin kötüleşmesi	0	0	0	0	76	38,0
TOPLAM	200	100,0	200	100,0	200	100,0

Sektörde yaşanan istikrarsızlıklar katılımcı işletmelerin yüzde 54,0'ünün personel çıkarımı yapmasına, yüzde 38,0'inin beklentilerinin kötüleşmesine, yüzde 32,5'inin geleceğe dönük planlama yapmamasına ve yüzde 30,0'unun yeni yatırımlar yapmamasına neden olmuştur.

Tablo 28. İşletmenizin büyümesi ve gelişiminde karşılaşılan güçlüklerden en önemli 3 tanesini işaretleyiniz? (Lütfen, önem sıralaması yaparak, en önemliye 1, ikinci önemliye 2 ve üçüncü önemliye 3 numara veriniz).

GELİŞMEDE KARSILASILAN ENGELLER	1. ÖNEMLİ		2. ÖNEMLİ		3. ÖNEMLİ	
	İŞLETME SAYISI	YÜZDE	İŞLETME SAYISI	YÜZDE	İŞLETME SAYISI	YÜZDE
Nitelikli eleman eksikliği	60	30,0	7	3,5	18	9,0
Finansman güclüğü ve maliyeti	31	15,5	16	8,0	8	4,0
Döviz kurları	7	3,5	6	3,0	5	2,5
Teknolojide dışa bağımlılık ve maliyeti	30	15,0	26	13,0	10	5,0
Faiz oranları	35	17,5	39	19,5	18	9,0
Ar-Ge maliyeti	1	0,5	3	1,5	6	3,0
Yurtiçi fiyatlar	3	1,5	12	6,0	4	2,0
Sınırlı kapasiteler	6	3,0	26	13,0	17	8,5
Teşvik ve desteklerin yetersizliği	7	3,5	37	18,5	27	13,5
Vergi ve benzeri yükler	17	8,5	22	11,0	50	25,0
AB mevzuatı	1	0,5	1	0,5	9	4,5
Girdi maliyetleri	2	1,0	1	0,5	16	8,0
Siyasi istikrarsızlıklar	0	0	3	1,5	10	5,0
İşletme sermayesinin yetersizliği	0	0	1	0,5	2	1,0
TOPLAM	200	100,0	200	100,0	200	100,0

Katılımcı KOBİ'lerin büyümesi ve gelişmesinde karşılaşılan güçlüklerden birinci en önemli engel yüzde 30,0 ile nitelikli eleman eksikliği, ikinci en önemli engel yüzde 19,5 ile Faiz oranları, ve üçüncü en önemli engel yüzde 25,0 ile vergi ve benzer yükler.

Elde edilen bu sonuçlardan Kosova hükümetinin KOBİ'lerin büyümesine ve gelişmesine katkıda bulunması için nitelikli eleman yetiştirme stratejileri uygulaması gerektiğini göstermektedir.

Ayrıca Kosova Merkez Bankasının faiz oranlarını daha etkili bir şekilde kontrol etmesi gerekmektedir. Vergi ve benzeri yüklerin KOBİ'leri teşvik etmesi bakımından daha cazip hale getirilmesi gerekmektedir.

Tablo 29. Eğer finansman sorunuz varsa, bunun kaynaklarından en önemli 3 tanesini işaretleyiniz? (Lütfen, önem sıralaması yaparak, en önemliye 1, ikinci önemliye 2 ve üçüncü önemliye 3 numara veriniz).

FINANSMAN SORUNLARI	1. ÖNEMLİ		2. ÖNEMLİ		3. ÖNEMLİ	
	İŞLETME SAYISI	YÜZDE	İŞLETME SAYISI	YÜZDE	İŞLETME SAYISI	YÜZDE
Devletin teşvik politikası	78	39,0	16	8,0	22	11,0
Öz sermaye yetersizliği	13	6,5	25	12,5	9	4,5
İşletme sermayesi yetersizliği	26	13,0	31	15,5	16	8,0
Kredi teminindeki güçlükler	46	23,0	66	33,0	38	19,0
Finansal yönetimde yetersizlik	11	5,5	24	12,0	22	11,0
Sermaye piyasasından fon sağlamada güçlükler	24	12,0	2	1,0	3	1,5
Ekonomik istikrarsızlıklar	2	1,0	27	13,5	68	34,0
Siyasi istikrarsızlıklar	0	0	9	4,5	22	11,0
TOPLAM	200	100,0	200	100,0	200	100,0

Finansman sorunu yaşayan katılımcı KOBİ'lerin yüzde 39,0'u devlet teşvik politikalarından, yüzde 33,0'ü kredi teminindeki güçlüklerden, yüzde 34,0'ü ise ekonomik istikrarsızlıklardan kaynaklandığını vurgulamaktadır. Bu sonuçlar Kosova hükümetinin KOBİ teşvik stratejilerini çok etkili bir şekilde kullanamadığını göstermektedir.

Tablo 30. Finansman problemlerinizi çoğunlukla nasıl çözüyorsunuz? (En önemli 3 tanesini belirtiniz)

FINANSMAN SORUNLARI	1. ÖNEMLİ		2. ÖNEMLİ		3. ÖNEMLİ	
	İŞLETME SAYISI	YÜZDE	İŞLETME SAYISI	YÜZDE	İŞLETME SAYISI	YÜZDE
1. Kendi imkânlarımla	194	97,0	2	1,0	2	1,0
2. Yakınlarımdan/yakın çevremden borç alarak	3	1,5	169	84,5	9	4,5
3. Banka kredilerinden yararlanarak	3	1,5	24	12,0	150	75,0
4. KOBİ teşviklerinden-desteklerinden yararlanarak	0	0	4	2,0	36	18,0
5. Dış Kaynaklı Proje Destekleri (AB destekleri)	0	0	1	0,5	2	1,0
6. Diğer	0	0	0	0	1	0,5
TOPLAM	200	100,0	200	100,0	200	100,0

Ankete katılan işletmelerin yüzde 97,0'si finansman problemlerini kendi imkanlarıyla çözmektedir, ikinci en önemli olarak yüzde 84,5'i yakınlarından veya yakın çevresinden borç alarak çözmekte, üçüncü en önemli olarak ise yüzde 75,0'i banka kredilerine başvurarak çözmektedir.

Ulaşılan sonuçlara göre Kosova'daki KOBİ'ler genel olarak finansman problemlerinin çözümü için bankalara çok güvenmediklerini göstermektedir.

Tablo 31. Hangi modern finansman teknikleri hakkında yeterli bilgiye sahipsiniz?

FINANSMAN TEKNİKLERİ	İŞLETME SAYISI	YÜZDE
Factoring	27	13,5
Forfaiting	8	4,0
Leasing	36	18,0
Banka Kredileri	196	98,0
Barter	16	8,0
Kredi Garanti Fonu	45	22,5
Risk Sermayesi	8	4,0
Devlet Yatırımları	104	52,0
Dış Kaynaklı Proje Destekleri	49	24,5
SORULAN KIŞI SAYISI	200	100,0

Araştırmaya katılanların yüzde 13,5'i factoring hakkında yeterli bilgiye sahip olduklarını belirtmişlerdir. Yüzde 4,0'ü forfaiting hakkında yeterli bilgiye sahip olduklarını belirtmektedir ki bu sonuç KOBİ'lerin genel olarak forfaiting hakkında düşük düzeyde bilgiye sahip olduklarını göstermektedir. Yüzde 18,0'i leasing hakkında yeterli bilgileri vardır. Yüzde 98,0'i banka kredileri hakkında yeterli bilgiye sahip olduklarını belirtmektedir. Bu sonuç KOBİ'lerin genel olarak finansman tekniği olarak banka kredilerine en sık başvurduklarını göstermektedir. Yüzde 8,0'i barter hakkında yeterli bilgiye sahiptirler. Yüzde 22,5 kredi garanti fonu hakkında yeterli bilgiye sahiptirler. Araştırmaya katılanların yüzde 4,0'ü risk sermayesi hakkında yeterli bilgiye sahip olduklarını belirtmektedirler. Risk sermayesi hakkında düşük düzeyde bilgiye sahip olan KOBİ'ler Kosova'daki sermaye piyasasının çok geride olduğunu göstermektedir. Yüzde 52,0'si devlet yardımları hakkında yeterli bilgiye sahip olduklarını belirtmektedir. Devlet yardımlarının KOBİ'ler için çok büyük önem taşımasından dolayı yüzde 52,0'lik bir sonuç önem derecesi bakımından düşük bir sonuç olmaktadır ve bu da devlet yönetiminin yardımları hakkında KOBİ'lerin yeterince bilgilendirme yapmamasından dolayı kaynaklandığını göstermektedir. Yüzde 24,5'i dış kaynaklı proje destekleri hakkında yeterince bilgiye sahip olduklarını belirtmektedir.

Tablo 32. Kredi temininde karşılaştığınız en önemli problem aşağıdakilerden hangisidir?

KREDİ TEMİN PROBLEMLERİ	İŞLETME SAYISI	YÜZDE	BİRİKİMLİ YÜZDE
1.Yüksek faiz oranları	102	51,0	51,0
2.Bilgi eksikliği	17	8,5	59,5
3.Teminat yetersizliği	26	13,0	72,5
4. Risk sermayesi fonlarının yetersizliği	1	0,5	73,0
5. Aşırı bürokrasi	27	13,5	86,5
6. Kredibilitenin düşüklüğü	27	13,5	100,0
TOPLAM	100	100,0	

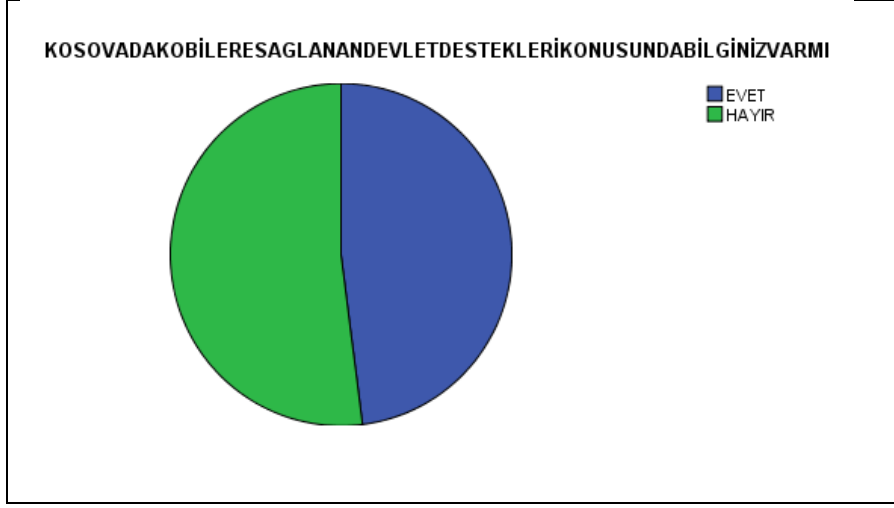
Araştırmaya katılan KOBİ'lerin yüzde 51,0'i kredi temininde karşılaştıkları en önemli problemin yüksek faiz oranları olduğunu belirtmektedir. Bu da Kosova'daki bankaların ticari kredileri KOBİ'lere yüksek faiz uyguladıklarını göstermektedir.

Yüksek faizler bir ülkenin az gelişmiş olduğunun göstergesidir, bu da Kosova Cumhuriyetinin ticaret yapmak açısından kredi finansmanı temininde geri kaldığını göstermektedir. Katılımcıların yüzde 13,5'i ikinci en önemli problem olarak aşırı bürokrasi olduğunu belirtmektedir. Yani kredi temin etmek için KOBİ'ler aşırı bürokrasi ile karşı karşıya kalmaktadırlar.

Tablo 33. Kosova'da KOBİ'lere sağlanan devlet destekleri konusunda yeterli bilginiz var mı?

DEVLET DESTEKLERİ	İŞLETME SAYISI	YÜZDE	BİRİKİMLİ YÜZDE
Evet	96	48,0	48,0
Hayır	104	52,0	100,0
TOPLAM	200	100,0	

Şekil 11. Kosova’da KOBİ’lere sağlanan devlet destekleri konusunda yeterli bilginiz var mı?

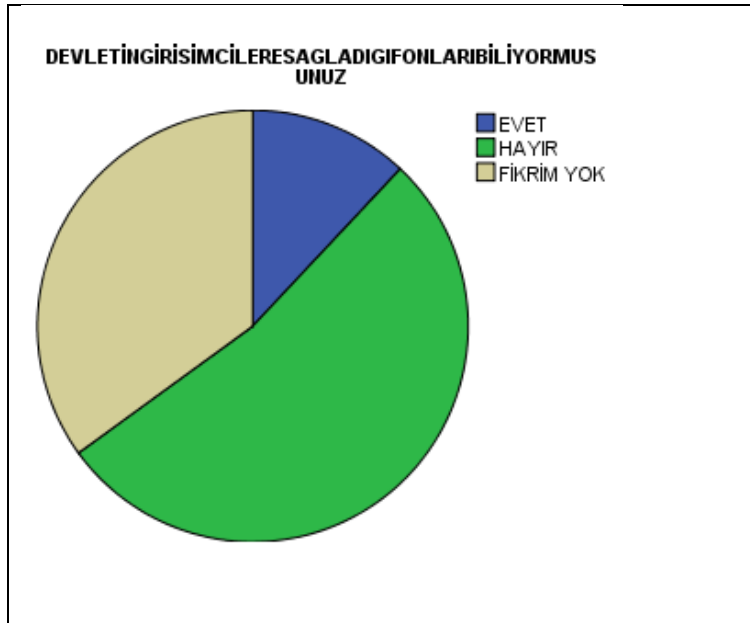
Katılımcıların yüzde 48,0’i Kosova’da KOBİ’lere sağlanan devlet destekleri konusunda yeterli bilgisinin olduğunu belirtmektedir. Bu sonuç katılımcıların yarısından azının bilgi sahibi olduğunu göstermektedir.

Daha önceden de belirtildiği üzere KOBİ’lerin gelişimi için KOBİ’lere sağlanan destekler çok önemli rol oynamaktadır. Bu durum göz önünde bulundurulursa yüzde 48,0’lik bir sonuç düşük bir bilgilendirme olduğunu göstermektedir.

Tablo 34. Ülkemizde devletin girişimcilere sağladığı destekler hakkında yeterli bilgilendirme yapıldığını düşünüyor musunuz?

DEVLET FONLARI	İŞLETME SAYISI	YÜZDE	BİRİKİMLİ YÜZDE
Evet	24	12,0	12,0
Hayır	106	53,0	65,0
Fikrim Yok	70	35,0	100,0
TOPLAM	200	100,0	

Şekil 12. Ülkemizde devletin girişimcilere sağladığı destekler hakkında yeterli bilgilendirme yapıldığını düşünüyor musunuz?

Katılımcıların yüzde 53,0'ü devletin girişimcilere sağladığı destekler hakkında yeterli bilgilendirme yapılmadığını düşünmektedir. Yeterli bilgilendirmenin yapıldığını düşünenlerin oranı ise yüzde 12,0'dir.

Bu konuda bir fikri olmayanların oranı ise yüzde 35,0'tir. Bu sonuç Kosova'daki KOBİ'ler için çok önemli olan devlet desteklerinin düzenli bir şekilde yapılmamaktadır.

Tablo 35. KOBİ'lere yönelik devlet yardımlarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

DEVLET YARDIMLARI	İŞLETME SAYISI	YÜZDE	BİRİKİMLİ YÜZDE
Yetersiz	103	51,5	51,5
Yeterli	18	9,0	60,5
İyi Bir Düzeyde	6	3,0	63,5
Yararlanılması Çok Güç	41	20,5	84,0
Dağıtımı Kontrolsüz	32	16,0	100,0
TOPLAM	200	100,0	

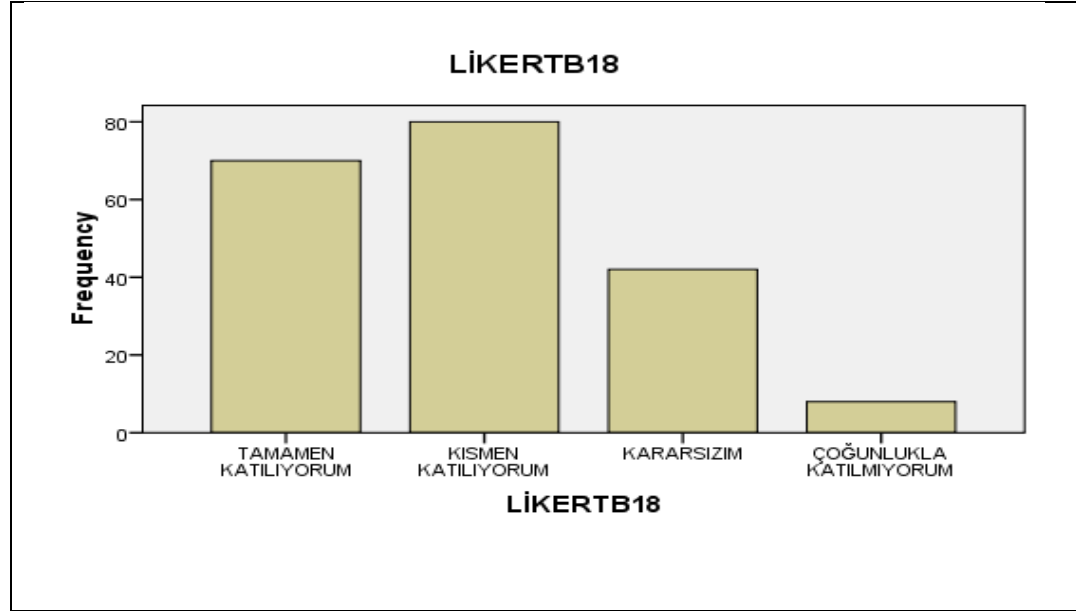
Katılımcıların KOBİ'lere yönelik devlet yardımlarının yetersiz olduğunu düşünenlerin oranı %51,5, yeterli olduğunu düşünenlerin oranı ise yüzde 9,0'dur. İyi bir düzeyde olduğunu düşünenlerin oranı yüzde 3,0'tür ki bu sonuç çok düşük bir oran olmaktadır. Yararlanılması çok güç olduğunu söyleyenlerin oranı yüzde 20,5'tir. Dağıtımının kontrolsüz olduğunu düşünenlerin oranı ise yüzde 16,0'dır.

Bu sonuçlar KOBİ'lere yönelik devlet yardımlarının sistematik bir şekilde yapılmadığını göstermektedir. Buna sebep olan değişik faktörler etkisini göstermektedir. Bu faktörler; yolsuzluk, az gelişmişlik, yönetim yetersizliği, finansman yetersizliği, devlet adaletine güvenmeme olarak gösterilebilir ki, bu faktörler Kosova piyasasını olumsuz yönde etkilemektedir ve KOBİ'ler için kötü yatırım koşulları oluşturmaktadır.

Tablo 36. İşletmelerin ticari bir ürün elde edebilmeleri amacıyla yeni fikir, buluş ve teknolojik yenilikleri finansal açılarından destekleyen özel şirketlere ihtiyaç vardır.

ÖZEL ŞİRKET DESTEKLERİ	İŞLETME SAYISI	YÜZDE	BİRİKİMLİ YÜZDE
Tamamen Katılıyorum	70	35,0	35,0
Kısmen Katılıyorum	80	40,0	75,0
Kararsızım	42	21,0	96,0
Çoğunlukla Katılmıyorum	8	4,0	100,0
TOPLAM	200	100,0	

Şekil 13. İşletmelerin ticari bir ürün elde edebilmeleri amacıyla yeni fikir, buluş ve teknolojik yenilikleri finansal açılarından destekleyen özel şirketlere ihtiyaç vardır.

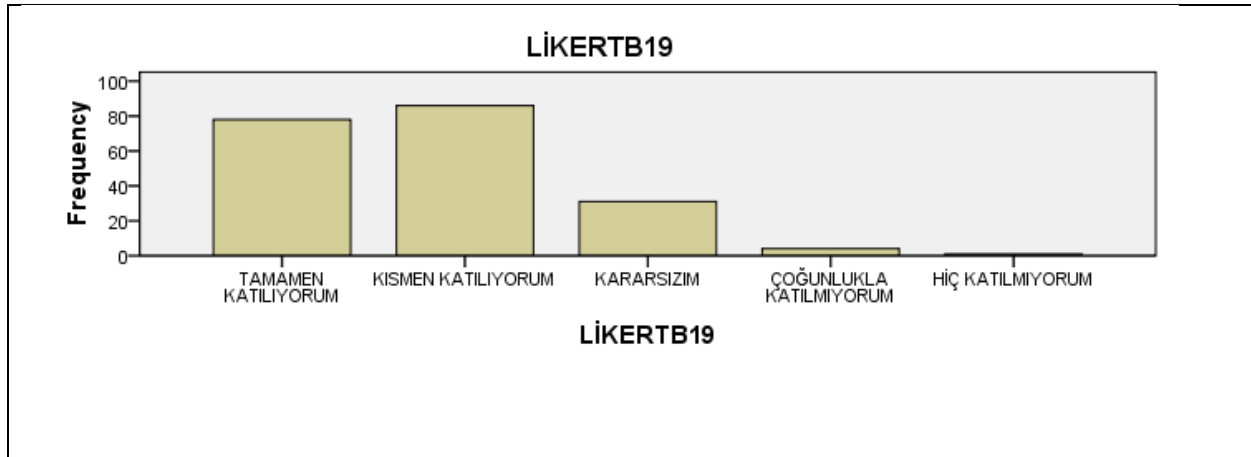

Katılımcılar işletmelerin ticari bir ürün elde edebilmeleri amacıyla yeni fikir, buluş ve teknolojik yenilikleri finansal açılarından destekleyen özel şirketlere ihtiyaç vardır düşüncesine yüzde 40,0 oran ile kısmen katılmaktadırlar. Yüzde 35,0 ile tamamen katılmaktadırlar. Bu sonuç KOBİ'lerin devletin dışında yardım sağlayan özel kurumlarda ihtiyaç duyduklarını göstermektedir.

Tablo 37. Yeni buluş ve icatlar hiçbir teminat istenilmeden finansal ve yönetim açısından desteklenmelidir.

YENİ BULUŞ DESTEKLERİ	İŞLETME SAYISI	YÜZDE	BİRİKİMLİ YÜZDE
Tamamen Katılıyorum	78	39,0	39,0
Kısmen Katılıyorum	86	43,0	82,0
Kararsızım	31	15,5	97,5
Çoğunlukla Katılmıyorum	4	2,0	99,5
Hiç Katılmıyorum	1	0,5	100,0
TOPLAM	200	100,0	

Şekil 14. Yeni buluş ve icatlar hiçbir teminat istenilmeden finansal ve yönetim açısından desteklenmelidir.

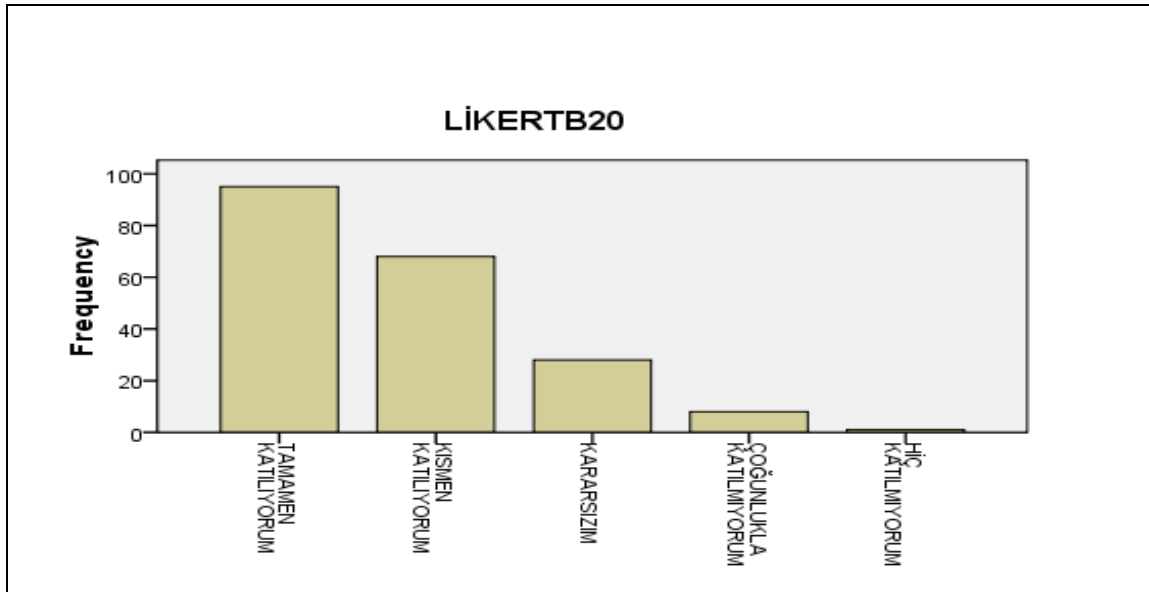

Katılımcılar yeni buluş ve icatlar hiçbir teminat istenilmeden finansal ve yönetim açısından desteklenmelidir düşüncesine yüzde 43,0 oran ile kısmen katılmaktadırlar. Yüzde 39,0'luk oran ile tamamen katılmaktadırlar. Bu oranların sonucu yeterince yüksektir. Kosova'daki KOBİ'lerin inovasyon çalışmaları için çok az harcama yaptıklarını göz önünde bulundurursak, bu konular hakkında desteğe ihtiyaç duyduklarını ve devletin bu konuda çok yardım yapmadığını göstermektedir.

Tablo 38. Kosova’da araştırma geliştirme çalışmalarını finansal açıdan destekleyecek finansal kurumların kurulması yararlı olacaktır.

AR-GE DESTEK KURUMLARI	İŞLETME SAYISI	YÜZDE	BİRİKİMLİ YÜZDE
Tamamen Katılıyorum	95	47,5	47,5
Kısmen Katılıyorum	68	34,0	81,5
Kararsızım	28	14,0	95,5
Çoğunlukla Katılmıyorum	8	4,0	99,5
Hiç Katılmıyorum	1	0,5	100,0
TOPLAM	200	100,0	

Şekil 15. Kosova’da araştırma geliştirme çalışmalarını finansal açıdan destekleyecek finansal kurumların kurulması yararlı olacaktır.

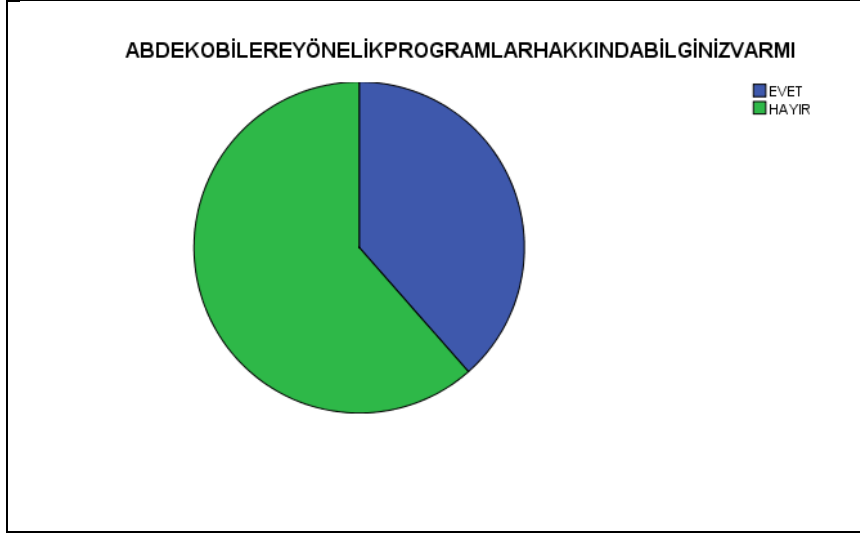
Katılımcılar Kosova’da araştırma geliştirme çalışmalarını finansal açıdan destekleyecek finansal kurumların kurulması yararlı olacaktır düşüncesine yüzde 47,5 oran ile tamamen katılmaktadır. Yüzde 34,0 oran ile bu düşünceye katılımcılar kısmen katılmaktadır. Kosova’nın Ar-Ge çalışmalarına çok düşük bir bütçe ayırmaktadır. KOBİ’lerin genel olarak Ar-Ge çalışmaları için finansal açıdan finansal kurumlar tarafından destek istemeleri Kosova’da Ar-Ge çalışmaları için düşük bütçe harcandığını göstermektedir.

Tablo 39. a) AB'nin KOBİ'lere yönelik teşvik-destek programları hakkında yeterli bilginiz var mı?

AB TEŞVİKLERİ	İŞLETME SAYISI	YÜZDE	BİRİKİMLİ YÜZDE
Evet	77	38,5	38,5
Hayır	123	61,5	100,0
TOPLAM	200	100,0	

Şekil 16. AB'nin KOBİ'lere yönelik teşvik-destek programları hakkında yeterli bilginiz var mı?

Araştırmaya katılan KOBİ'lerin yüzde 61,5'i AB'nin KOBİ'lere yönelik teşvik-destek programları hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarını belirtmektedirler. Yüzde 38,5'i ise yeterli bilgiye sahip olduklarını belirtmektedir. Kosova'nın AB'ne entegre olma açısından önemli olan bu sonuç KOBİ'lerin AB destekleri hakkında daha fazla bilgilendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Tablo 40. AB ile uyum sürecinde KOBİ'lerin rekabet gücünün artmasında devletten beklediğiniz destekler en çok hangi konudadır?

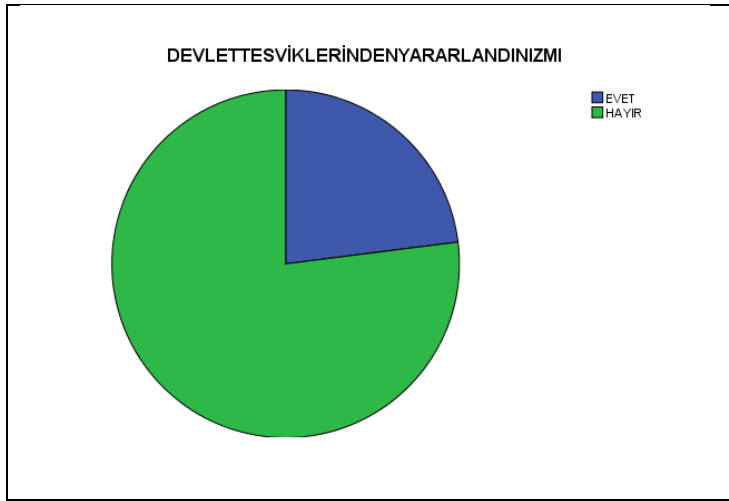
DEVLETTEN BEKLENTİLER	İŞLETME SAYISI	YÜZDE	BİRİKİMLİ YÜZDE
Finansal yönden	48	24,0	24,0
Girişimcilik teşvikleri yönünden	45	22,5	46,5
Vergi ve benzeri yükler yönünden	36	18,0	64,5
Yeni teknolojilerin transferi yönünden	17	8,5	73,0
AB standartlarına uyum yönünden	9	4,5	77,5
Girdi maliyetleri yönünden	18	9,0	86,5
Yeni yatırımlar yönünden	27	13,5	100,0
TOPLAM	200	100,0	

Araştırmaya katılanların yüzde 24,0'ü AB ile uyum sürecinde KOBİ'lerin rekabet gücünün artması açısından devletten beklediği destekler en çok finansal yöndendir. Yüzde 22,5'i girişimcilik teşvikleri yönünden destek beklediklerini belirtmektedirler. Yüzde 18,0'i vergi ve benzeri yükler yönündendir.

Tablo 41. Devletin teşviklerinden-desteklerinden bugüne kadar hiç yararlandınız mı?

DEVLET YARDIMI	İŞLETME SAYISI	YÜZDE	BİRİKİMLİ YÜZDE
Evet	46	23,0	23,0
Hayır	154	77,0	100,0
TOPLAM	200	100,0	

Şekil 17. Devletin teşviklerinden-desteklerinden bugüne kadar hiç yararlandınız mı?

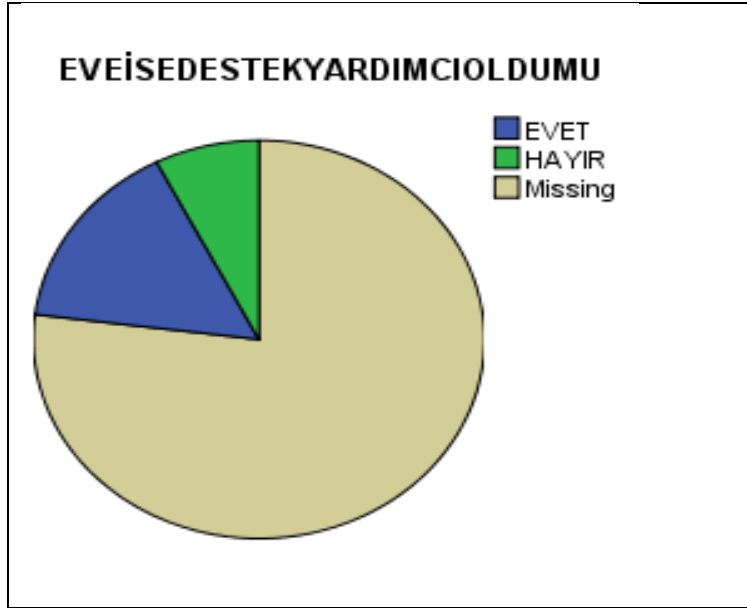

Katılımcıların yüzde 77,0'si devlet teşviklerinden-desteklerinden bugüne kadar hiç yararlanmadıklarını belirtmektedirler. Yüzde 23,0'ü ise devlet desteklerinden yararlandıklarını belirtmektedirler. Bu sonuçlar devletin çok sayıda destek yapmadığını göstermektedir. Devletin daha fazla teşvik-destek sağlama konusunda stratejiler uygulaması gerektiği görülmektedir.

Tablo 42. (Evet ise) Yararlandığınız teşvikler-destekler işletmenizin karşı karşıya kaldığı sorunların giderilmesinde yardımcı oldu mu?

DEVLET YARDIMI	İŞLETME SAYISI	YÜZDE	BİRİKİMLİ YÜZDE
Evet	31	15,5	67,4
Hayır	15	7,5	100,0
Toplam	46	23,0	
Yararlanamayan İşletmeler	154	77,0	
TOPLAM	200	100,0	

Şekil 18. b) (Evet ise) Yararlandığınız teşvikler-destekler işletmenizin karşı karşıya kaldığı sorunların giderilmesinde yardımcı oldu mu?

Önceki sorudan devlet teşvikleri-desteklerinden yararlanan katılımcı KOBİ'ler yüzde 23,0'tü. Bu KOBİ'lerin yararlandığı teşvikler-destekler işletmelerinin karşı karşıya kaldığı sorunların giderilmesinde yüzde 15,5'ine yardımcı olduğunu göstermektedir. Yüzde 7,5'ine ise yardımcı olmadığını belirtmektedirler.

4.8. Uygun Analiz Türünün Belirlenmesi

Uygun analiz türünün belirlenmesinde ilk kriter verilerin türüdür. Analiz yöntemleri verilerin özelliklerine göre iki temel gruba ayrılır. Bu gruplarda yer alan temel analiz yöntemleri aşağıdaki gibidir.

- (1) Parametrik veriler için kullanılan analiz yöntemleri; Varyans Analizi, T-Testi, Pearson Korelasyonu.
- (2) Parametrik olmayan veriler için kullanılan analiz yöntemleri; Ki-Kare Testleri, Spearman Korelasyonu.

Dolayısıyla uygun analiz türünü seçebilmek için öncelikle verilerin özelliklerinin belirlenmesi gerekecektir.¹²³

Araştırmanın veri seti 30'dan büyük olduğu için her bir faktörün normal dağılıma sahip olup olmadığını ve verilerin homojen dağılıp dağılmadığını incelemeliyiz. Bu durumda eğer bütün veriler homojen ve normal dağılıma sahip ise o zaman araştırmada parametrik testler uygulanmalıdır. Eğer bu olanakların hiç biri yerine getirilmiyorsa o zaman araştırmada parametrik olmayan testler uygulanmalıdır.

Araştırmada parametrik test mi, parametrik olmayan test mi? Kullanılacak; One-Sample Kolmogorov-Smirnov Testi ile ortaya konulmuştur.

---

¹²³ EYMEN, U. Erman. (2007). **SPSS 15.0 Veri Analiz Yöntemleri**. SPSS Kullanma Kılavuzu. İstatistik Merkezi Yayın NO:1. S. 87-88

Tablo 43. One-Sample Kolmogorov-Smirnov Testi

One-Sample Kolmogorov-Smirnov Test

	LİKERTB18	LİKERTB19	LİKERTB20	
N	200	200	200	
Normal Parametreler ^a	Ortalama	1,9400	1,8200	1,7600
	Std. Deviation	,84853	,80050	,87535
Most Extreme Differences	Absolute	,222	,237	,282
	Positive	,222	,237	,282
	Negative	-,178	-,199	-,193
Kolmogorov-Smirnov Z	3,137	3,354	3,993	
Asymp. Sig. (2-Kuyruklu)	,000	,000	,000	

a. Bu Test Dağılımı Normaldir.

Tablonun Assymp.Sig. (Anlamlılık) satırındaki değerlerin istatistiksel anlamlılık hesaplamalarında sınır değeri kabul edilen 0,05'den büyük olması incelenen faktörlerin dağılımlarının normal olduğunu göstermektedir.

Tablo 43'teki Assymp Sig değeri 0,000 olduğu için incelenen faktörlerin dağılımlarının normal olmadığını göstermektedir. Yani araştırmamızın hipotezlerini incelememizde **parametrik olmayan** testler kullanmamız uygun olacaktır.

4.9. Değişkenler Arası İlişkilerin Analizi

Bu bölümde değişkenler arasındaki bağlantıları görmek için çeşitli hipotezler kurulmuş ve bu hipotez verilerinin ilişki analizlerinin yapılması daha uygun olduğu için (parametrik olmayan test) Ki-Kare bağımsızlık testi ile analiz edilmiştir.

4.9.1. Ki-Kare Bağımsızlık Testi

Ki – Kare Bağımsızlık Testi iki değişken arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını belirlemek amacıyla kullanılır. Bu testte diğer ilişki analizlerinden farklı olarak ilişki kurulan değişkenlerin her ikisi de Nominal (Sınıflama) ya da Ordinal (Sıralama) ölçeklidir. Daha açık bir ifade “gelir düzeyi ile siyasi parti seçimi”, “eğitim düzeyi ile okunan gazete”, “iş tatmini düzeyi (evet, kısmen, hayır) ile ücret” değişkenleri arasındaki ilişkiler Ki – Kare Bağımsızlık Testi ile incelenebilir. Şimdi Ki – Kare Bağımsızlık Testi ve SPSS uygulamasını örnek yardımıyla inceleyelim.¹²⁴

İlk Ki-Kare analizinde, ülkedeki ekonomik ortamın iş kurmaya teşviki ile KOBİ’lerin kapasite kullanım oranı değişkenleri arasında Hipotez 1 kurulmuş ve aralarındaki bağlantı incelenmeye çalışılmıştır.

Hipotez 1:

H₀: Ülkedeki ekonomik ortamın iş kurmaya teşviki ile KOBİ’lerin kapasite kullanım oranı arasında ilişki yoktur.

---

¹²⁴ EYMEN, U. Erman. (2007). **SPSS 15.0 Veri Analiz Yöntemleri**. SPSS Kullanma Kılavuzu. İstatistik Merkezi Yayın NO:1. S. 148

Tablo 44. Ülkedeki Ekonomik Ortamın İş Kurmaya Teşviki İle KOBİ'lerin Kapasite Kullanım Oranı Arasında İlişkiyi Gösteren Ki-Kare Tablosu

			Kapasite Kullanım Oranı				Total	Ki-Kare Pearson
			% 30'dan az	%30-%50	%51- %70	%71'den fazla		
Ülkedeki Ekonomik Ortam	Evet	sayı	0	5	18	21	44	0,107
		yüzde	%0,00	%13,90	%20,20	%30,40	%22,00	
	Hayır	sayı	6	31	71	48	156	
		yüzde	%3,80	%86,10	%79,80	%69,60	%78,00	
Total	sayı	6	36	89	69	200		
	yüzde	%3,00	%18,00	%44,50	%34,50	%100,00		

Tablonun Assymp.Sig. sütunun anlamlılık değerinin $p = 0,107$ olduğu görülmektedir. Bu değer $p < 0,05$ şartını karşılamadığından ülkedeki ekonomik ortamın iş kurmaya teşviki ile KOBİ'lerin kapasite kullanım oranı arasında ilişki anlamsız olduğu söylenebilir.

Bu bulgulardan hareketle 1. H_0 hipotezi KABUL edilmektedir, H_1 hipotezi REDdedilmektedir yani ülkedeki ekonomik ortamın iş kurmaya teşviki KOBİ'lerin kapasite kullanım oranı arasında ilişki yoktur.

Yani Kosova'daki KOBİ'lerin kapasite kullanım oranı, ülkedeki ekonomik ortamın iş kurmaya teşviki gibi dış faktörlerden çok, iç faktörlerden kaynaklandığını söyleyebiliriz. İç faktör olarak teknolojide dışa bağımlılık, nitelikli eleman eksikliği, Ar-Ge çalışmalarının yetersizliği vb gibi faktörler sayılabilir.

Hipotez 2:

H₀: Girişimcilik teşvikleri-desteklerinin Kosova'daki işletmelerce yeterince bilinen konulardan biri olup olmadığı arasındaki ilişkinin anlamı vardır.

İkinci Ki-Kare analizinde, Girişimcilik teşvikleri-desteklerinin, Kosova işletmelerce yeterince bilinen konulardan biri olup olmadığı değişkenleri arasında Hipotez 2 kurulmuş ve aralarındaki bağlantı incelenmeye çalışılmıştır.

Tablo 45. Girişimcilik teşvikleri-desteklerinin ile Kosova'daki işletmelerce yeterince bilinen konulardan biri olup olmadığı arasındaki ilişkiyi gösteren Ki-Kare Tablosu

			Devletin Girişimcilere Sağladığı Fonlar			Total	Ki-Kare (Pearson)
			Evet	Hayır	Fikrim Yok		
KOBİ'lere Sağlanan Destek Bilgisi	Evet	Sayı	22	40	34	96	0,000
		yüzde	%91,70	%38,10	%35,40	%48,00	
KOBİ'lere Sağlanan Destek Bilgisi	Hayır	Sayı	2	65	37	104	
		yüzde	%8,30	%61,90	%51,40	%52,00	
Total		Sayı	24	105	71	200	
		yüzde	%12,00	%52,50	%35,50	%100,00	

Tablonun Assymp.Sig. sütunun anlamlılık değerinin $p = 0,000$ olduğu görülmektedir. Bu değer $p < 0,05$ şartını karşıladığından, Girişimcilik teşvikleri-desteklerinin Kosova'daki işletmelerce yeterince bilinen konulardan biri olup olmadığı arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu söylenebilir.

Bu bulgulardan hareketle 2. H_0 hipotezi RET edilmektedir, H_1 hipotezi KABUL edilmektedir yani girişimcilik teşvikleri - destekleri Kosova'daki işletmelerce yeterince bilinen konulardan biri olduğu sonucuna varılmıştır.

Kosova'daki KOBİ'lerin girişimcilik teşvikleri – destekleri hakkında yeterince bilgi sahibi olması KOBİ'lerin kendilerini değişik teşviklerle ve desteklerle geliştirme isteğini göstermektedir. Ayrıca Ar-Ge'ye ve inovasyona açık oldukları da ortaya koymaktadır. Açık görüşlü KOBİ'ler her zaman yenilikçi vizyona sahip ve kendini devamlı geliştirmeyi amaçlayan KOBİ'lerdir.

Kosova ekonomisinin temel olarak bu KOBİ'lerden oluşması iktisadi gelişme açısından büyük avantaj sağlar ve KOBİ'lerin ekonomi piyasasında aktif rol oynadıklarını gösterir.

Hipotez 3:

H_0 : Kosova KOBİ'lerinin Yabancı KOBİ'lerle rekabet edebilirliğinde devlet desteklerinin arasındaki ilişkinin anlamlı bir fark yoktur.

Üçüncü Ki-Kare analizinde, Kosova KOBİ'lerinin yabancı KOBİ'lerle rekabet edebilirliği ile devlet destekleri değişkenleri arasında Hipotez 3 kurulmuş ve aralarındaki bağlantı incelenmeye çalışılmıştır.

Tablo 46. Kosova KOBİ'lerinin Yabancı KOBİ'lerle Rekabet Edebilirliği İle Devlet Destekleri Arasındaki İlişkiyi Gösteren Ki-Kare Tablosu

			Devlet Teşviklerinden Yararlanma		Total	Ki-Kare (Pearson)
			Evet	Hayır		
Yabancı Şirketlerle Rekabet	Evet	sayı	23	99	122	0,081
		yüzde	%50,00	%64,30	%61,00	
	Hayır	sayı	23	55	78	
		yüzde	%50,00	%35,70	%39,00	
Total		sayı	46	154	200	
		yüzde	%23,00	%77,00	%100,00	

Tablonun Assymp.Sig. sütunun anlamlılık değerinin $p = 0,081$ olduğu görülmektedir. Bu değer $p < 0,05$ şartını karşılamadığından Kosova KOBİ'lerinin Yabancı KOBİ'lerle rekabet edebilirliğinde devlet desteklerinin arasındaki ilişkinin anlamsız olduğu söylenebilir.

Bu bulgulardan hareketle 3. H_0 hipotezi KABUL edilmektedir, H_1 hipotezi REDdedilmektedir yani Kosova KOBİ'lerinin Yabancı KOBİ'lerle rekabet edebilirliğinde devlet desteklerinin bir etkisi olmadığı sonucuna varılmıştır.

Bulunan sonuca göre göstermektedir ki Kosova KOBİ'lerinin yabancı KOBİ'lerle rekabet açısından devlet destekleri önemli bir rol oynamamaktadır.

Bunun sebebi Kosova'da bulunan yabancı KOBİ'lerin, yerli KOBİ'lerle aynı haklara sahip olmaları veya Kosova'daki yabancı yatırımları teşvik amaçlı, yabancı KOBİ'lere yerli KOBİ'lere kıyasla fazladan haklar tanınması olabilmektedir.

Bu durum ulusal KOBİ'ler açısından bir sorun ortaya koymaktadır. Devlet bu konuda ulusal KOBİ'lere özel yeni stratejiler tasarlayıp uygulamaya gitmelidir. Ulusal KOBİ'ler devlet istikrari açısından daha fazla önem taşıdıkları için yabancı KOBİ'lere kıyasla daha fazla veya daha özel haklara sahip olmalıdırlar.

Hipotez 4:

H₀: Kredi temin güçlükleri ile KOBİ'lerin ihracat yapmama nedeni arasındaki ilişkinin anlamlı bir farkı vardır.

Dördüncü Ki-Kare analizinde, KOBİ'lerinin Kredi temin güçlükleri ile ihracat yapmama değişkenleri arasında Hipotez 4 kurulmuş ve aralarındaki bağlantı incelenmeye çalışılmıştır.

Tablo 47. Kredi Temin güçlükleri İle KOBİ'lerin İhracat Yapmama Nedeni Arasındaki İlişiyi Gösteren Ki-Kare Tablosu

		İhracat Yapmama Nedenleri										Total	Ki-Kare (Pears.)
		Ham. M. Y.	Bilgisizlik	Nak. Sor.	Ve. Or. Yü.	De. Te. Ye.	İş. Ma. Yü.	Kü. Ol. Zo.	Rek. Ede.	Fin. Yet.			
Kredi Teminindeki Güçlükler	Yük. Faiz Or.	sayı	0	12	14	18	15	1	11	2	6	79	0,014
		yüzde	0	50	51.9	85.7	46.9	50	64.7	50	54.6	56.8	
	Bilgi Eksikliği	sayı	0	2	3	0	3	0	0	2	3	13	
		yüzde	0	8.3	11.1	0	9.4	0	0	50	27.3	9.4	
	Tem. Yeter.	sayı	1	0	4	1	3	0	4	0	0	13	
		yüzde	4.8	0	14.8	4.8	9.4	0	25.5	0	0	9.4	
	Risk Ser. Fon Yeter.	sayı	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	
		yüzde	0	0	0	0	0	0	5.9	0	0	0.7	
	Aşırı Bür.	sayı	0	3	3	0	5	1	0	0	2	14	
		yüzde	0	12.5	11.1	0	15.6	50	0	0	18.2	10.1	
Kredi Düş.	sayı	0	7	3	2	6	0	1	0	0	19		
	yüzde	0	29.2	11.1	9.5	18.8	0	5.9	0	0	13.7		
TOTAL		sayı	1	24	27	21	32	2	17	4	11	139	
		yüzde	0.7	17.3	19.4	15.1	23	1.4	12.2	2.9	7.9	100	

Tablonun Assymp.Sig. sütunun anlamlılık değerinin $p = 0,014$ olduğu görülmektedir. Bu değer $p < 0,05$ şartını karşıladığından Kredi temin güçlükleri ile KOBİ'lerin ihracat yapmama nedeni arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu söylenebilir.

Bu bulgulardan hareketle 4. H_0 hipotezi RED-dedilmektedir, H_1 hipotezi KABUL edilmektedir yani Kredi teminindeki güçlükler KOBİ'lerin ihracat yapmama nedenlerinden biri olduğu sonucuna varılmıştır.

Ekonomik büyüme ile ihracat arasındaki ilişki birçok araştırmada ele alınmıştır. İhracat ülke ekonomisinin gelişmesi ve büyümesi açısından çok önemli bir rol oynamaktadır. Kosova'ya para girişleri 3 önemli yoldan sağlanmaktadır.

Kosova'ya para girişleri bu yollardan olmaktadır:

1. Diasporadan gelen Kosova vatandaşlarının yaptığı yatırımlar veya turizm.
2. Uluslararası fonlardan Kosova'ya sağlanan para girişleri örneğin IMF, AB, DB vb.
3. İhracat yoluyla ülkeye para girişleri.

Yani sonuç olarak ihracat Kosova'ya para girişi sağlayan en önemli unsurunu oluşturmaktadır.

Kosova'daki KOBİ'lerin kredi alma olumsuzlukları ihracatı olumsuz yönde etkilemektedir. Krediler KOBİ'lerin ihracat konusunda kendilerini geliştirmeleri ve yatırım yapmaları konusunda yardım etmektedir. Bu yüzden Kosova Merkez Bankası ihracat yapan KOBİ'leri özel bir şekilde kredi yoluya desteklemelidir ki hem Ülkedeki KOBİ gelişimi sağlansın hem de ülkenin ekonomik büyümesi sağlansın. Sonuç olarak, bu çalışmaya göre kredi kaynaklı ihracat hipotezi Kosova örneğinde desteklenmekte, fakat doğrudan kredi yatırımlarının ihracat yapma nedenleri üzerindeki anlamlı bir etkiye yol açması için konu ile ilgili iktisat politikalarının geliştirilmesi gerekmektedir.

Hipotez 5:

H₀: KOBİ'lerin finansman sorunları ile sektörde yaşanan istikrarsızlıklar arasındaki ilişkinin anlamlı bir fark vardır.

Besinci Ki-Kare analizinde, KOBİ'lerin finansman sorunları ile sektörde yaşanan istikrarsızlıklar değişkenleri arasında Hipotez 5 kurulmuş ve aralarındaki bağlantı incelenmeye çalışılmıştır.

Tablo 48. KOBİ'lerin finansman sorunları ile sektörde yaşanan istikrarsızlıklar arasındaki ilişkiyi Gösteren Ki-Kare Tablosu

		Sektörde Yaşanan İstikrarsızlıklar								Total	Ki-Kare (Pearson)
		De. Te. Po.	Öz Ser. Yet.	İşl. Ser. Ye.	Kre. Te. Gü.	Fin. Yö. Yet.	Eko. İst.	Siy. İst.			
Kredi Teminindeki Güçlükler	Personel	sayı	0	12	14	18	15	1	11	79	0,014
	Çıkarımı	yüzde	0	50	51.9	85.7	46.9	50	64.7	56.8	
	Ücretleri	sayı	0	2	3	0	3	0	0	13	
	Düşürme	yüzde	0	8.3	11.1	0	9.4	0	0	9.4	
	Yeni	sayı	1	0	4	1	3	0	4	13.	
	yatırımların yapılmaması	yüzde	4.8	0	14.8	4.8	9.4	0	25.5	9.4	
	Tedarikte	sayı	0	0	0	0	0	0	1	1	
	güçlükler	yüzde	0	0	0	0	0	0	5.9	0.7	
TOTAL		sayı	1	24	27	21	32	2	17	139	
		yüzde	0.7	17.3	19.4	15.1	23	1.4	12.2	100	

Tablonun Assymp.Sig. sütunun anlamlılık değerinin $p = 0,014$ olduğu görülmektedir. Bu değer $p < 0,05$ şartını karşıladığından KOBİ'lerin finansman sorunları ile sektörde yaşanan istikrarsızlıklar arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu söylenebilir.

Bu bulgulardan hareketle 5. H_0 hipotezi RET edilmektedir, H_1 hipotezi KABUL edilmektedir yani KOBİ'lerin finansman sorunları piyasa sektöründe yaşanan istikrarsızlıklara sebep olan kaynaklardan biri olduğu sonucuna varılmıştır.

Kosova'nın içinde bulunduğu yüksek faiz oranları, giderek büyüyen finansman açıkları, azalan üretim ve yatırım gibi makro ekonomik dengesizlikler KOBİ'leri olumsuz yönde etkilemektedir bu durum bankalara kredi iadesini zorlaştırmaktadır ve sonuç olarak kredi finansman araçlarını kısıtlamaktadır. Kosova piyasasındaki bu olayların oluşması genel finansman sorunları yaşatmaktadır.

Mevcut piyasa şartlarında beklenilmeyen kredi faiz oranlarının artması, personel giderlerindeki artışlar, katma değer vergisindeki artışlar, peşin verginin alınması, KOBİ'lerin gelir ve gider dengelerini bozmakta, büyüüp gelişme şanslarını azaltmaktadır. Bu gibi problemler, gelişimi engellemekte ve ülke ekonomisindeki işçi çalıştırma kapasitesine etkisini göz önünde bulundurursak, işletmelerin istenilen istikrara ulaşma açısından ne kadar önemli rol oynadıklarını görebilmekteyiz. Sonuç olarak araştırma göstermektedir ki, KOBİ'lerin yaşadığı her finansman sorun sektörü geniş açıdan istikrarsızlıklara yol açmaktadır.

Bu sorunlar giderilmediği takdirde, KOBİ'ler tarafından yapılan yatırım, üretim, yeni teknolojilerin kullanılması, ihracat gibi konularda ulusal ve uluslararası pazarda rekabet edilebilir duruma gelmeleri beklenemez ve bu durumda da istikrarın sağlanması mümkün olmaz.

Araştırmaya katılan işletmelerin verdiği cevaplar sonucunda Tablo 48'den görüldüğü üzere, finansal sorunlar yaşayan işletmelerin yüzde 56,80'ni personel çıkarımı yoluna gitmektedir. Personel çıkarımı işçilerin işsiz kalma durumunu ortaya koymaktadır. İşsizlik ülke istikrarını etkileyen en önemli unsurdur. Sonuç olarak yüzde 56,80 ülke ekonomisinin istikrarını etkileme açısından yüksek bir yüzdelik oluşturmaktadır.

Hipotez 6:

H₀: Kosova'daki ekonomik ortam ile iş kurma arasında anlamlı bir fark vardır.

Altıncı Ki-Kare analizinde, Kosova'daki ekonomik ortam ile iş kurma değişkenleri arasında Hipotez 6 kurulmuş ve aralarındaki bağlantı incelenmeye çalışılmıştır.

Tablo 49. Kosova'daki Ekonomik Ortam İle İş Kurma Arasındaki İlişkiyi Gösteren Ki-Kare Tablosu

			İş Kurma Kolaylığı		Total	Ki-Kare (Pearson)
			Evet	Hayır		
Ülkedeki Ekonomik Ortamın Teşviki	Evet	sayı	43	1	44	0
		yüzde	%33.1	%1.4	%22	
	Hayır	sayı	87	69	156	
		yüzde	%66.9	%98.6	%78	
Total		sayı	130	70	200	
		yüzde	%65	%35	%100	

Tablonun Assymp.Sig. sütunun anlamlılık değerinin $p = 0,000$ olduğu görülmektedir. Bu değer $p < 0,05$ şartını karşıladığından Kosova'daki ekonomik ortam ile iş kurma arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu söylenebilir.

Bu bulgulardan hareketle 6. H₀ hipotezi REDdedilmektedir, H₁ hipotezi KABUL edilmektedir yani Kosova'daki ekonomik ortam ile iş kurma arasındaki ilişkinin anlamlı olması ekonomik ortamın iş kurmada etkili rol oynadığı sonucunu göstermektedir.

Kosova'nın izlediği politikalar ve genel ekonomik ortam, ekonomide ulusal tercihleri şekillendirmektedir. KOBİ'ler genel olarak yatırım yapacakları ortamı birçok ekonomik faktör açısından değerlendirirken, ayrıca siyasi unsurları da dikkate almaktadırlar.

Ekonomik serbestliğin varlığı veya yokluğu bir iktisadi sistemin temel karakteri ve ekonominin yapısı hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bir toplumdaki ekonomik özgürlük düzeyi, bir ekonomideki kurumsal, örgütsel ve bireysel unsurların akışkanlık düzeyini de gösterecektir. Ekonomik özgürlük söz konusu olduğunda, bireylerin istedikleri şekilde çalışma, üretme tüketme ve yatırım yapmakta serbest oldukları kastedilir.

Bu özgürlüğün devlet tarafından korunması gerektiği gibi, devlet tarafından kısıtlanmaması da gerekir. Devletlerin, vatandaşların temel savunma, sivil toplumu geliştirme ve emekleriyle elde ettiklerini kullanabilmeleri noktasında zora başvurmaları mümkün olabilmektedir.

Ekonomik ortamın iş kurma açısından önemli unsurları:¹²⁵

1. İş Yapma Özgürlüğü: Bir işletmeyi hızlı ve kolay şekilde kurma, işletme ve kapatma imkânını ifade eder.
2. Ticaret Özgürlüğü: Mal ve hizmetlerin ithalat ve ihracatını etkileyen gümrük tarifeleri ve tarife dışı engellerin miktarı.
3. Mali Özgürlük: Gelirler yönünden devletin ağırlığı. Birey ve şirketlerin ödediği vergiler ve toplam vergilerin GSMH içindeki payı.
4. Devletin Büyüklüğü: Transfer ve tüketim dahil devletin yaptığı tüm harcamalar. İdeal olarak devletin sadece gerçek kamu mallarını minimum giderle üretmesi beklenir.

---

¹²⁵ AKIN H. Bahadır. (2010). Türkiye'de İş Yapma Ortamının Girişimcilik ve Ekonomik Özgürlükler Açısından Değerlendirilmesi. *bilig dergisi* Sayı 55: 21- 49. Ahmet Yesevi Üniversitesi Mtevelli Heyet Başkanlığı S. 26

5. Parasal Özgürlük: Fiyat istikrarı ve fiyat kontrolleriyle ilgilidir. Enflasyon ve fiyat kontrolleri piyasa faaliyetlerini olumsuz etkiler.

6. Yatırım Özgürlüğü: Özellikle dış yatırım olmak üzere serbest sermaye akışı.

7. Finansal Özgürlük: Bankacılık faaliyetlerinin hükümet kontrolünden bağımsızlığı ve güvenliği anlamındadır. Banka ve diğer finansal kurumların devlet elinde olması, serbest piyasayla uyum olmayan siyasi kayırmacılığa yol açar.

8. Mülkiyet Hakları: Bireylerin devletçe uygulanan açık yasalarla koruma altında mülk edinme hakları.

9. Yolsuzluk: İş dünyasının yolsuzluk olarak algıladığı hükümet, yargı ve bürokratik eylemlerin düzeyi.

10. Emek Özgürlüğü: Devletin kısıtlaması olmaksızın işveren ve çalışanların karşılıklı olarak anlaşabilme özgürlüğü.

Bu noktada önem kazanan bir konu, Kosova'daki sektörlere girişle ilgili yasal düzenlemelerin önemidir.

Kosova hükümeti iş kurma açısından ekonomik ortamı destekleyen stratejiler geliştirip uygulaması gerekmektedir.

Hipotez 7:

H₀: Kredi temininde karşılaşılan problemler ile KOBİ'lerin Kosova'daki yatırım ortamı arasındaki ilişkinin anlamlı bir fark vardır.

Yedinci Ki-Kare analizinde, Kredi temininde karşılaşılan problemler ile KOBİ'lerin Kosova'daki yatırım ortamı değişkenleri arasında Hipotez 7 kurulmuş ve aralarındaki bağlantı incelenmeye çalışılmıştır.

Tablo 50. Kredi Temininde Karşılansan Problemler İle KOBİ'lerin Kosova'daki Yatırım Ortamı Arasındaki İlişkiyi Gösteren Ki-Kare Tablosu

			Yatırımlar			Total	Ki-Kare (Pearson)
			Arttı	Değişmedi	Azaldı		
Kredi Temininde Karşılansan Problemler	Yüksek Faiz Oranları	sayı	60	31	11	102	0.005
		yüzde	%47.6	%55.4	%61.1	%51	
	Bilgi Eksikliği	sayı	6	9	2	17	
		yüzde	%4.8	%16.1	%11.1	%8.5	
	Teminat Yetersizliği	sayı	13	8	5	26	
		yüzde	%10.3	%14.3	%27.8	%13	
	Risk Sermayesi Fon Yetersizliği	sayı	1	0	0	1	
		yüzde	%0.8	%0	%0	%0.5	
	Aşırı Bürokrasi	sayı	25	2	0	27	
		yüzde	%19.8	%3.6	%0	%13	
	Kredibilitenin Düşüklüğü	sayı	21	6	0	27	
		yüzde	%16.7	%10.7	%0	%13.5	
Total	sayı	126	56	18	200		
	Yüzde	%63	%28	%9	%100		

Tablonun Assymp.Sig. sütunun anlamlılık değerinin $p = 0,005$ olduğu görülmektedir. Bu değer $p < 0,05$ şartını karşıladığından Kredi temininde karşılaşılan problemler ile KOBİ'lerin Kosova'daki yatırım ortamı arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu söylenebilir.

Bu bulgulardan hareketle 7. H_0 hipotezi REDdedilmektedir, H_1 hipotezi KABUL edilmektedir yani Kredi temininde karşılaşılan problemler KOBİ'lerin yatırım ortamını etkilediği sonucuna varılmıştır.

Kredi temininde karşılaşılan problemler açısından Kosova İşletmelerin uygun koşullarla finansman kaynaklarına erişimi kolaylaştırılacak ve bu kaynaklarda çeşitlilik sağlanacaktır. Başta KOBİ'ler olmak üzere girişim sermayesi, başlangıç sermayesi ve kredi garanti sistemi geliştirilerek işletmelerin kredi temini kolaylaştırılacaktır.¹²⁶ İstihdam yaratan yatırımların girdi maliyetleri azaltılmalı, yeni yatırımlarda kadın ve genç emek istihdamı teşvik edilmeli, görece az gelişmiş bölgelerde farklı asgari ücret uygulamasına gidilmeli hatta mümkünse vergi dışı kalmalı.

Kosova'nın diğer önemli bir sorunu yatırım yetersizliğidir. Bu sorun büyüme, işsizlik gibi birçok sorunu da etkilemektedir. Yatırım ortamının iyileştirilmesi ve gerekli şartların sağlanması yatırımları arttırırken, birçok makro ekonomik değişkeni de olumlu yönde etkiler. Yeni hükümetin yatırımları arttırmak için gerekli önlemleri alması gereklidir.

Yatırımları arttırmak amacıyla; yatırımcılara gerekli finansal destek gerekse de prosedürle ilgili kolaylıklar sağlanmalı ve uygun bir yatırım ortamı oluşturulması son derece önem arz eder.

Bunun yanında yatırım ortamının rekabet gücünü arttıracak gerekli düzenlemeleri tespit edilerek politika önerileri geliştirilmelidir.¹²⁷

---

¹²⁶ Türkiye'nin IX. Kalkınma Planı

Hipotez 8:

H₀: Maliyetlerin yüksekliği-belirsizliği ile Kosova'daki KOBİ üretim düzeyi arasında anlamlı bir farkı yoktur.

Sekizinci Ki-Kare analizinde, Maliyetlerin yüksekliği-belirsizliği ile Kosova'daki KOBİ üretim düzeyi değişkenleri arasında Hipotez 8 kurulmuş ve aralarındaki bağlantı incelenmeye çalışılmıştır.

Tablo 51. Maliyetlerin yüksekliği-belirsizliği ile Kosova'daki KOBİ üretim düzeyi Arasındaki İlişkiyi Gösteren Ki-Kare Tablosu

			Maliyetler			Total	Ki-Kare (Pearson)
			Arttı	Değişmedi	Azaldı		
Üretim Düzeyi	Arttı	sayı	68	24	7	99	0.738
		yüzde	%51,50	%45,30	%46,70	%49,50	
	Değişmedi	sayı	55	25	8	88	
		yüzde	%41.70	%47.20	%53.30	%44.00	
	Azaldı	sayı	9	4	0	13	
		yüzde	%6,80	%7,50	%0.00	%6.50	
Total		sayı	132	53	15	200	
		yüzde	%66.00	%26.50	%7.50	%100.00	

Tablonun Assymp.Sig. sütunun anlamlılık değerinin $p = 0,738$ olduğu görülmektedir. Bu değer $p < 0,05$ şartını karşılamadığından Maliyetlerin yüksekliği-belirsizliği ile KOBİ üretim düzeyi arasındaki ilişkinin anlamsız olduğu söylenebilir.

Bu bulgulardan hareketle 8. H_0 hipotezi KABUL edilmektedir, H_1 hipotezi REDdedilmektedir yani Maliyetlerin yüksekliği-belirsizliği KOBİ üretim düzeyini etkilemediği sonucuna varılmıştır.

Araştırmamıza katılan KOBİ'lerin verdiği cevaplar doğrultusunda Tablo 50'den de görüldüğü üzere maliyetlerin ve üretim düzeyinin arttığını söyleyen KOBİ'ler yüde 51,50 dir. Bu oran yeterince yüksektir. Yani göstermektedir ki Kosova'daki KOBİ'ler için (normal koşullarda maliyetlerin yükselmesi, üretim düzeyinin düşmesine neden olmaktadır) maliyetler yükselirken aynı zamanda üretim düzeyi de yükselmektedir.

Bu bir olağanüstü durum olmaktadır. Ve bunu sebebi de 2013 yılında Kosova'nın üretime ihtiyaç duyması anlamına gelmektedir. Üretime ihtiyaç duymak ülkenin gelişim gösterdiğinin anlamına gelmektedir. Gelişen ülke daha çok harcama yapmakta ve talep yüksekliği oluşturmaktadır. Üretim düzeyinin yükselmeside oluşan talebin arzını oluşturmaktadır.

Tablo 50'nin bir diğer yüksek oranı ise yüzde 53,30'dur. Bu sonuç maliyetlerin azaldığını ama üretim düzeyinin buna rağmen değişmediğini göstermektedir. Bu da maliyetlerin üretim düzeyine etki etmediği sonucunu göstermektedir.

Tablo 52. KOBİ'lerin Büyümesi Ve Gelişiminde Karşılaşılan Güçlükler İle KOBİ'lerin İhracat Yapmama Nedenleri Arasındaki İlişkiyi Gösteren Ki-Kare Tablosu

			İhracat Yapmama Nedenleri									Total	Ki-Kare (Pears.)
			Ham. Mal. Yü.	Bilgisizlik	Nak. Sor.	Ver. Or. Yük.	De. Teş. Ye.	İş. Mal. Yük.	Kü. Ol. Zor.	Rek. Ede.	Fin. Yet.		
KOBİ'lerin Gelişiminde Karşılaşılan Güçlükler	Nitelikli Eleman Eksikliği	sayı	0	8	11	5	13	1	2	1	5	46	0,174
		yüzde	0	33.3	40.7	23.8	40.6	50	11.8	25	45.5	33.1	
	Finansman Maliyeti	sayı	1	5	2	2	3	1	4	1	1	20	
		yüzde	100	20.8	7.4	9.50	9.40	50.0	23.5	25	9.10	14.4	
	Döviz Kurları	sayı	0	0	0	1	0	0	3	2	0	6	
		yüzde	0	0	0	4.8	0	0	17.6	50	0	4.3	
	Teknolojide Dışa bağ.	sayı	0	4	5	1	5	0	3	0	0	18	
		yüzde	0	16.7	18.5	4.8	15.6	0	17.6	0	0	12.9	
	Faiz Oranları	sayı	0	1	5	6	5	0	3	0	2	22	
		yüzde	0	4.2	18.5	28.6	15.6	0	17.6	0	18.2	15.8	
	Ar-Ge Maliyeti	sayı	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	
		yüzde	0	4.2	0	0	0	0	0	0	0	0.7	
	Yurtiçi Fiyatlar	sayı	0	0	0	1	0	0	1	0	0	2	
		yüzde	0	0	0	4.8	0	0	5.9	0	0	1.4	
	Sınırlı Kapasiteler	sayı	0	3	0	2	0	0	0	0	0	5	
		yüzde	0	12.5	0	9.5	0	0	0	0	0	3.6	
	Teşvik Yetersizliği	sayı	0	1	1	1	2	0	0	0	2	7	
		yüzde	0	4.2	3.7	4.8	6.2	0	0	0	18.2	5	
	Vergi ve Yükler	sayı	0	0	3	2	4	0	0	0	1	10	
		yüzde	0	0	11.1	9.5	12.5	0	0	0	9.1	7.2	
	AB Mevzuatı	sayı	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	
		yüzde	0	0	0	0	0	0	5.9	0	0	0.7	
	Girdi Maliyetleri	sayı	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	
		yüzde	0	4.2	0	0	0	0	0	0	0	0.7	
	TOTAL	sayı	1	24	27	21	32	2	17	4	11	139	
		yüzde	0.7	17.3	19.4	15.1	23	1.4	12.2	2.9	7.9	100	

Hipotez 9:

H₀: KOBİ'lerin büyümesi ve gelişiminde karşılaşılan güçlükler ile KOBİ'lerin ihracat yapmama nedenleri arasındaki ilişkinin anlamlı bir fark yoktur.

Dokuzuncu Ki-Kare analizinde, KOBİ'lerin büyümesi ve gelişiminde karşılaşılan güçlükler ile KOBİ'lerin ihracat yapmama değişkenleri arasında Hipotez 9 kurulmuş ve aralarındaki bağlantı incelenmeye çalışılmıştır.

Tablonun Assymp.Sig. sütunun anlamlılık değerinin $p = 0,174$ olduğu görülmektedir. Bu değer $p < 0,05$ şartını karşılamadığından KOBİ'lerin büyümesi ve gelişiminde karşılaşılan güçlükler ile KOBİ'lerin ihracat yapmama nedenleri arasındaki ilişkinin anlamsız olduğu söylenebilir.

Bu bulgulardan hareketle 9. H₀ hipotezi KABUL edilmektedir, H₁ hipotezi REDdedilmektedir yani KOBİ'lerin büyümesi ve gelişiminde karşılaşılan güçlükler KOBİ'lerin ihracat yapmama nedenlerinden biri olmadığı sonucuna varılmıştır.

Araştırmaya katılan KOBİ'lerin ihracat yapma açısından büyümesi ve gelişiminde karşılaşılan güçlüklerin sırasıyla en önemlileri şunlardır (Tablo 51'den yararlanılarak):

1. Nitelikli eleman eksikliği.
2. Faiz oranlarının yüksekliği.
3. Finansman maliyetlerinin yüksekliği.
4. Teknolojide dışa bağımlılık.

Kosova hükümeti KOBİ'lerin büyümesi açısından ihracat konusunda stratejik destekleme uygulaması gerektiği alanlar yukarıdaki sayılan unsurlar oluşturmaktadır.

Hipotez 10:

H₀: İşyeri kurma sermayesinin kaynakları ile finansman sorunlarının kaynakları arasındaki ilişkinin anlamlı bir farkı yoktur.

Sonucu Ki-Kare analizinde, İşyeri kurma sermayesinin kaynakları ile finansman sorunlarının kaynak değişkenleri arasında Hipotez 10 kurulmuş ve aralarındaki bağlantı incelenmeye çalışılmıştır.

Tablo 53. İşyeri Kurma Sermayesinin Kaynakları İle Finansman Sorunlarının Kaynakları Arasındaki İlişkiyi Gösteren Ki-Kare Tablosu

			Sermaye Kaynakları				Total	Ki-Kare
			Şahsi Birikim	Çevrem Ark.	Aile Akraba	Kredi Aldım		(Pearson)
Finansman Sorunlarının Kaynakları	Devletin teşvik politikası	sayı	16	16	11	35	78	0,438
		yüzde	%28.1	%50	%55	%38.5	%39	
	Öz sermaye yetersizliği	sayı	4	0	0	9	13	
		yüzde	%7	%0	%0	%9.9	%6.5	
	İşletme sermayesi yetersizliği	sayı	8	4	2	12	26	
		yüzde	%14	%12.5	%10	%13.2	%13	
	Kredi teminindeki güçlükler	sayı	13	8	3	22	46	
		yüzde	%22.8	%25	%15	%24.2	%23	
	Finansal yönetimde yetersizlik	sayı	5	1	2	3	11	
		yüzde	%8.8	%3.1	%10	%3.3	%5.5	
	Ekonomik istikrarsızlıklar	sayı	10	2	2	10	24	
		yüzde	%17.5	%6.2	%10	%11	%12	
	Siyasi istikrarsızlıklar	sayı	1	1	0	0	2	
		yüzde	%1.8	%3.1	%0	%0	%1	
TOTAL		sayı	57	32	20	91	200	
		yüzde	%28.5	%16	%10	%45.5	%100	

Tablonun Assymp.Sig. sütunun anlamlılık değerinin $p = 0,438$ olduğu görülmektedir. Bu değer $p < 0,05$ şartını karşılamadığından işyeri kurma sermayesinin kaynakları ile finansman sorunlarının kaynakları arasındaki ilişkinin anlamsız olduğu söylenebilir.

Bu bulgulardan hareketle 10. H_0 hipotezi KABUL edilmektedir, H_1 hipotezi RET edilmektedir yani işyeri kurma sermayesinin kaynakları ile finansman sorunlarının kaynakları aynı olmadığı ve birbirlerini etkilemediği sonucuna varılmıştır.

İş yeri kurma kaynakları ve finansman sorunlarının kaynakları aynı olmadığı göz önünde bulundurulursa aralarında bir etkileşim olmama durumu mantıklı olmaktadır. Her nedense iş kurma kaynağı sermayedir. Aynı zamanda finansman da bir sermaye faktörüdür. Bu iki değişken arasında ortak bir ilişki vardır ama araştırmamızın sonucu bu ilişkinin doğrudan değil; dolaylı bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Finansman sorunlarının kaynakları genellikle devletin teşvik politikasının yetersizliği, kredi teminindeki yetersizlikler, ekonomik istikrarsızlık veya siyasi istikrarsızlık olarak sayılabilir. Bu değişkenler dış faktördür ve KOBİ'lerin elinde olmadan oluşan koşullardır ve bu değişkenlere doğrudan bir etkisi yoktur.

Sermaye elde etme kaynakları ise şu şeklide sayılabilir: Şahsi birikim, çevre veya arkadaşların finansman yardımı, aile veya akraba finansman yardımı veya bankadan kredi alama gibi. Bu durumda KOBİ'ler bu değişkenlere etkileri direkt olmaktadır ve bu durumda nasıl bir sermaye kaynağı kullanacakları kendileri belirlemektedir. Bir işletme sahibi sermaye bulmak için arkadaşlarından borç isteyebilir veya akrabalarından yardım isteyebilir. Şahsi olarak tasarruflarında kullanabilir. Bu durumda sermaye kaynağını kendi etkileyebilmektedir.

Sonuç olarak işyeri kurma sermayesinin kaynakları ile finansman sorunlarının kaynakları arasında dolaysız (anlamsız) bir ilişki bulunmaktadır.

ÖNERİLER

Endüstri ve Ticaret Bakanlığı, KOBİ'lere Destek Ajansı (APNVM), ve Kosova Hükümeti ekonomik büyüme için ve daha fazla işyerlerinin açılması için ticari yatırımlara engel olacak bütün engellerin kaldırılması gerektiğini vurgulamaktadır, bu engellerin kaldırılması için hükümetin bütün düzeylerinde gelişme sağlanmalı ve daha fazla efor harcanmalıdır.

Hukuk üstünlüğünü güçlendirmek için çabaların sürdürülmesi ve özellikle yolsuzluk ve suçla mücadele edilmesi gerekmektedir.

Bir işletmenin açılmasında (özellikle belediye düzeyinde) maliyet ve süresini kısaltma amaçlı önlemler uygulanmalıdır.

Ticaret yapma düzenlemelerle ilgili ana hat usul ve idari kapasitenin güçlendirilmesi, özellikle iş lisans ve inşaat ruhsatları ile ilgili olanlar.

Sözleşmelerin uygulanmasını iyileştirmek için yargı sisteminin güçlendirilmelidir.

Enerji stratejisini oluşturan kilit sütunların uygulanmalıdır.

Kosova piyasasında acilen daha rekabetçi işletmelerin kurulması ve geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durum hayati önem taşımaktadır çünkü Kosova piyasasının ithal edilen mallarla ve uluslararası piyasada rekabet edebilen ve üretim yapan işletmelere ihtiyacı vardır.

Kayıtlı sektöre girmeleri için daha fazla teşvik edilmeleri, ayrıca çok sayıda KOBİ kayıtlı ekonomiye girmek için teşvik edilmelidir. Bu durum kredi ve finans kaynaklarına erişme ve ticari uyumsuzlukların çözümünde daha iyi koşullar sağlamalıdır diğer bir yandan ise sektörde kalıcı iş yerlerinin kurulmasında ve piyasa ekonomisinin genel kalkınmasına katkıda bulunmalıdır.

İşletmelerin açılması ve kapatılmasının kolaylaştırılması, bir işletmenin piyasaya giriş - çıkışlarının kolaylaştırılması özel sektörün genel canlılığına ve piyasa ticaretinin büyümesine etki eder. Eğer piyasaya girişler yüksek düzeyde engelleniyorsa o zaman girişimcilerin piyasaya girmesinde caydırıcı bir etki yaratacaktır. Genel olarak piyasaya girme kolaylığının önemi göz ardı edilmektedir ki bu durum hayati önem taşımaktadır. Güvenilir işletmecilerin iflas ettikten sonra yeniden bir yatırım yapmaları açısından bu alana dair faaliyetler yürütülmelidir.

Finans sektörüne erişiminin güçlendirilmesi Küçük İşletmeler Yasasının 4. ilkesiyle ilgilidir (Ligji për Biznese të Vogla – LBV): Finansmana erişiminin kolaylaştırılması, ticari işlem ödemelerinin zamanında bitirilmesi için yasal ve ticari bir çevrenin oluşturulması gerekmektedir.

Finans araçlarının kalkınma, genişleme ve desteklemesinin yaygınlaşması, KOBİ sektörünün kazanç sağlaması için ve ekonomik açıdan ileriye taşıma teşvikine sahip olan diğer ek finans araçları da mevcut olmalıdır.

Kosova'ya şu öneriler verilebilir: Girişimciliğinin nitelik planını oluşturmalı, KOBİ'lerde stajyer olarak çalışan öğrencilerin sayısını yükseltmek, üniversiteler bünyesinde ticaret geliştiricilerin (inkübatörlerin) kurulmasını teşvik etmek, yeni iş eğitimi için rehberlik programlarının genişletilmesi ve öğretmen, öğretim görevlisi, profesör ve akademisyenler arasında girişimciliğin anlamı tanıtılmalı.

Yaratıcılığın ve yenilikçiliğin (inovasyonun) teşvik edilmesi işletmelerin rekabetçi önceliklerini elde tutmaları açısından gereklidir. Kosova piyasasında bir işletme açmak için yeni fikirlerin eksiklikleri görülmektedir. İşletmelerin çoğu “ben de yapacağım” zihniyetiyle bir işletme açmakta çünkü yeni fikir, inovasyon ve yaratıcılık eksiklikleri vardır.

Sıradan bir süpermarkette gıda ürünlerinin çoğu ithaldir, ve bu ürünler tüketilmektedir. Kosova bölge ve global ekonominin rekabetçi piyasasında yer aldığından dolayı, yabancı üreticilerin ürünler ile aynı performans ve kalitede ürünler üretmesi gerekir.

Günümüzde uluslararası düzeyde rekabet edebilen ürünler tüketicilerin taleplerini fiyat açısından karşılayamamaktadır; çünkü fiyatları tüketicilerinin standartlarına göre çok yüksektir. Teknik, yenilikçi ve idari becerileri kazanma; uluslararası standartların getirilmesi; ithalatın yerine geçebilecek yeni bir planın geliştirilmesi; işletmeler için bir İnovasyon Merkezi oluşturulması; ve KOBİ'lerin bölgesel ve diğer dış pazarlara erişiminin kolaylaştırılması gerekmektedir.

Bölge piyasasına ve diğer dış piyasalara girmesinin kolaylaştırılması, bölgesel kalkınma kümeleri aracılığı ile bölge ve sınır ötesi KOBİ ortaklıklarının işbirliğinin artması ticari engelleri ortadan kaldırmakta ve rekabetçiliği yükseltmeye katkı sağlamalıdır.

Özel sektör, kamu sektörü ve sivil toplum arasındaki diyalogun geliştirilmesi, kamu idareleri KOBİ ihtiyaçlarına duyarlı olmalıdır. Kosova'nın kamu sektörünü ihtiyaçlarına duyarlı olması için bu iki sektör arasında sağlıklı ve verimli bir diyalog oluşturulması gerekir. Bu diyalogun başlatılması genelde sivil toplumlar tarafından yapılmaktadır. Toplumdaki hakim düşünce, Kosova'nın ekonomik kalkınması hepimizin işidir olmalıdır. Ama ne yazık ki Kosova hakkındaki değerlendirme raporları iletişim kopukluğunu ve ortaklar (hissedarlar) arasındaki koordinasyon ve işbirliği eksikliğini vurgulamaktadır.

İşletmelere hizmet sağlayıcıların pazardaki gelişmeleri ve ticaret topluluğunun nitelikli hizmetlere ihtiyacı göz önünde bulundurulursa Kosova'daki işletmelere hizmetler veren uzmanlar hakkında danışmanlık yapacak ve bilgi verecek bir danışmanlık derneği kurulması gerekmektedir. Bu, Kosova İşletmeleri'nin Danışma Derneği olarak isimlendirilebilir. (Shoqata e Konsulentëve për Biznes në Kosovë - ShKBK).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ülke ekonomisinin ve sosyal yapısının temelini oluşturan küçük ve orta ölçekli işletmeler; içinde bulunduğumuz dönemde bir yandan üreterek ayakta kalabilme mücadelesi verirken, diğer yandan da sınırların kalktığı ve bilgi teknolojilerinin mesafeleri yok ettiği çetin rekabet ortamında dünyanın öbür ucundaki bilmediği rakiplerle rekabet edebilmek için güç kazanmak zorundadır.

Kosova Hükümeti, KOBİ'leri desteklemeye yönelik temel kriterleri içeren kriterleri ve AB KOBİ sözleşmesini kabul ederek gelişmekte olan ülkelerle aynı politika ve prensipleri benimsediğini vurgulamıştır.

Girişimci ekonomiler büyük oranda KOBİ'ler vasıtasıyla sağlanmakta ve bu durum, ekonomik kalkınmanın da temelini oluşturmaktadır. Özellikle piyasa ekonomisine kolay uyum sağlamaları, ferdi tasarrufları teşvik etmeleri, yenilikleri teşvik etmeleri, kalkınmanın tüm bölgelere dengeli yayılmasında rol oynamaları, ucuz üretim yapmaları, gelir bölüşümünü çarpıklığını azaltmaları, endüstriyel esneklik sağlamaları, rekabeti teşvik etmeleri, üretimi ve sanayileşmeyi yaygınlaştırmaları, istihdam yaratmaları ve işsizliği önlemeleri, büyük sanayi işletmelerini destekleyici ve tamamlayıcı niteliğe sahip olmaları vb. yönleriyle sanayileşmede ve ekonomik kalkınmada etkin ve etkili rol oynamaları dolayısıyla, girişimcilik teşvik ve destekleri çok önemli kılmaktadır.

KOBİ'lerin ekonomideki önemli yerini göz önünde bulundurarak bu sektörünün sorunları ve özellikle de finansal sorunları, finansman teminleri, girişimcilik teşviklerinin yararlanma durumları üretim düzeyleri, ihracat sorunları ve devletten beklentileri ortaya çıkaracak şekilde anket soruları hazırlanmıştır ve bu çalışma ortaya konulmuştur.

Araştırmanın kapsamını, Kosova'nın ticaret bakımından en büyük üç şehri olan: Priştine, Prizren ve Ferizay Organize Sanayi Bölgesi ve şehir merkezi bünyesinde yer alan KOBİ'ler oluşturmuştur. Bu sektörde faaliyet gösteren 10-249 arasında çalışana sahip olan işletmeler ele alınmıştır.

Bu üç büyük şehirde yoğunluk taşıyan sektörler: gıda, tekstil, kuyumculuk, orman, basın, inşaat, kozmetik, otomotiv, sağlık, eğitim, turizm yan sanayi dallarıdır. Altyapısı tamamlanan bu şehirlerde yaklaşık 15.840 kişiye istihdam sağlanırken, faaliyet gösteren işletmelerin yaklaşık yüzde 30,5'i ihracat yapmaktadır.

Elde edilen sonuçlar Kosova'nın gelişmekte olan bir ülke olduğunu ve bu yolda ilerlemeye devam ettiğini göstermektedir. Devletin gelişmesi açısından KOBİ önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle hükümet KOBİ'leri destekleme yönünde yeni stratejiler tasarlayıp uygulamaya koyması gerekmektedir. Bu stratejik uygulamaların kontrol altında tutulup, sık sık güncellenmeleri gerekmektedir. Ayrıca araştırmamızdan çıkan sonuca göre Kosova'nın ihracat açığı olduğu gözükmektedir. Devletin en çok bu konuda stratejiler uygulayıp destekler sağması gerekmektedir. Buna değişik vergi ve benzeri yüklerin muafiyeti de eklenebilir.

Kosova'nın yeni bir devlet olması nedeniyle ve bağımsızlığını ilan etmesinden sonra yeni hükümet kurulmakta ve bürokratik engeller oluşmaktadır. Hükümetin, ülkenin iktisadi kalkınmasını sağlaması için bürokratik engeller açısından daha toleranslı olması ve bu konularda daha çok tecrübeli profesyoneller kullanması gerekmektedir. Yeni bir devlet olması göz önünde bulundurulursa yasal çerçevenin düzenlenmesi ve kanunların daha güçlü bir şekilde çalışması için çaba harcaması gerekir. Bağımsızlığını ilan etmesine rağmen Kosova AB'nin gözetimi altında olup, AB'nin iktisadi stratejilerini uygulayarak ilerde Avrupa'nın gelişmiş ülkeleri arasında yerini alma yolunda ilerlemektedir.

EK: Uygulanan Anket Soruları

Ekte araştırmanın uygulamalı olarak analizi yapılmasında yararlanılan anket soruları bulunmaktadır.

A. Yöneticilerin kişisel özelliklerini ve İşletme özelliklerini belirlemek için düzenlenmiş sorular:

A1. İşletmenizin temel faaliyet alanını belirtiniz.

1. Üretim
2. Hizmet
3. Ticaret

A2. İşletmenizin faaliyette bulunduğu sektörü belirtiniz.

1. Gıda, İçki, Tarım
2. Tekstil-Giyim-Deri Ürünleri ve Ayakkabı
3. Kuyumculuk ve Saat
4. Züccaciye, Seramik, Hediye, Oyuncak, Oyun
5. Orman-Kâğıt-Mobilya
6. Basın-Yayın-Matbaacılık
7. Maden ve Metal Ürünleri
8. Makine
9. Elektrik – Elektronik
10. İnşaat, Yapı Malzemeleri ve Emlak
11. Kimya-Kozmetik-Plastik
12. Otomotiv, Oto Yan Sanayi
13. Sağlık Ürünleri, Hastane
14. Eğitim-Danışmanlık
15. Turizm-Otel
16. Taş-Toprak ve Cam Ürünleri
17. Ticaret (İç ve Dış)
18. Ambalaj
19. Bilgisayar ve Telekomünikasyon

20. Büro Malzemeleri
21. Dayanıklı Tüketim (Ev) Eşyaları
22. Hizmet Sektörü
23. Taşımacılık, Nakliye
24. Diğer Sektörler (BELİRTİNİZ).....

A3. İşletmeniz kaç yıldır faaliyet göstermektedir?

1. 1 yıldan az
2. 1-2 yıl
3. 3-5 yıl
4. 6-10 yıl
5. 11 yıl ve yukarısı

A4. İşletmenin hukuki şekli nedir?

1. Özel Şahıs Şirketi
2. Limited Şirket
3. Anonim Şirket
4. Diğer.....

A5. İşinizi kurarken gerekli sermayenin en büyük bölümünü hangi kaynaktan karşıladınız?

1. Şahsi birikimlerimden
2. Çevremden/Arkadaşlarımdan
3. Ailemden/Akrabalararımdan
4. Kredi aldım (Banka, vb.)
5. Diğer (BELİRTİNİZ).....

A6. İşletmenizde kaç kişi çalışıyor?

1. 1-9
2. 10-49
3. 50-249
4. 250 ve üstü

B. KOBİ'lerin sorunlarını, özellikle de finansal sorunlarını ve devletten beklentilerini belirlemek için düzenlenmiş sorular:

B1. Sizce ülkemizde girişimciliğin önündeki en büyük 3 engel aşağıdakilerde hangisidir? (Lütfen, size göre önem sıralaması yaparak, en önemliye 1, ikinci önemliye 2 ve üçüncü önemliye 3 numara veriniz).

- 1 ( ) Bilgi (know-how) yetersizliği
- 2 ( ) Girişimcilik teşvik ve desteklerinin yetersizliği
- 3 ( ) Toplumun girişimcilere bakış açısı
- 4 ( ) Sermaye yetersizliği
- 5 ( ) Hammadde sorunları
- 6 ( ) Kredi faizleri yüksekliği-belirsizliği
- 7 ( ) Girdi maliyetlerinin yüksekliği-belirsizliği
- 8 ( ) Evrensel bir piyasa ahlakının yokluğu
- 9 ( ) Ekonomik krizler
- 10 ( ) Kişisel yetersizlikler
- 11 ( ) Vergiler
- 12 ( ) Eğitim sistemi
- 13 ( ) Talep yetersizliği
- 14 ( ) Bürokratik engeller
- 15 ( ) Rekabet yoğunluğu
- 16 ( ) Diğer (BELİRTİNİZ).....

B2. Yeterli sermayeye sahip olmayan bir kişinin ülkemizde iş kurabilmesini mümkün görüyor musunuz?

1. Evet
2. Hayır

B3. Ülkemizde ekonomik ortamın sizi kendi işinizi kurmaya/geliştirmeye teşvik ettiğini düşünüyor musunuz?

1.Evet

2. Hayır

B4. 2013 yılında işletmenizde 2012 yılına göre yaşanan değişimler neler olmuştur? 2014 yılı için söz konusu değişimler hakkında beklentiniz nelerdir?

	2013			2014		
	Arttı	Değişmedi	Azaldı	Artacak	Değişmez	Azalacak
Yatırımlar	1	2	3	1	2	3
Üretim düzeyi	1	2	3	1	2	3
İstihdam düzeyi	1	2	3	1	2	3
Maliyetler	1	2	3	1	2	3
İhracat	1	2	3	1	2	3
İthalat	1	2	3	1	2	3

B5. İşletmenizin kapasite kullanım oranı aşağıdakilerden hangisidir?

1. %30'dan az

3. %51 -70 arası

2. %30-50 arası

4. %70'ten fazla

B6. Karınızı çoğunlukla nasıl değerlendiriyorsunuz?

1. Yeni yatırımlar yapma
2. Yenileme yatırımı yapma
3. Sermayeye ilave etme
4. Gayrimenkule yatırma
5. Diğer (BELİRTİNİZ).....

B7. a) İhracat yapıyor musunuz ya da hiç yaptınız mı? (Hangi ülke/ülkelere)?

1. Evet – Ülke/Ülkeler, Diğer.....

1. Arnavutluk 2.Makedonya 3.Hırvatistan 4.Bulgaristan 5.Karadağ 6.Avrupa Ülkeleri

2. Hayır (Sorunun b. şikkına geçiniz)

b.) (Hayır ise) İşletmeniz ihracat yapmıyorsa en önemli nedeni ne olabilir?

1. Hammadde maliyetlerinin yüksekliği
2. Bilgisizlik
3. Nakliye sorunları
4. Vergi oranlarının yüksekliği
5. Devlet teşviklerinin yetersizliği
6. İşçilik maliyetlerinin yüksekliği
7. Küçük olmanın zorlukları
8. Rekabet edememe
9. Finansal yetersizlik

B8. a) Uluslararası pazarlarda rakipleriniz en çok hangi bölgedendir?

1. Ulusal
2. Balkan Ülkeleri
3. Diğer Avrupa Ülkeleri
4. Uzakdoğu ülkeleri
5. AB ülkeleri
6. Diğer.....

b) Yabancı şirketlerle rekabet edebiliyor musunuz?

1. Evet

2. Hayır

B9. Sektörde yaşanan istikrarsızlıklar sizi ne yönde etkiliyor? (En önemli 3 tanesini işaretleyiniz)

1. Personel çıkarımı

2. Ücretleri düşürme, ücretsiz izin, esnek çalışmaya geçiş vb. önlemlerin alınması

3. Yeni yatırımların yapılmaması

4. Tedarikte güçlükler

5. Geleceğe dönük planlamanın yapılamaması

6. Beklentilerin kötüleşmesi

7. Diğer (BELİRTİNİZ).....

B10. İşletmenizin büyümesi ve gelişiminde karşılaşılan güçlüklerden en önemli 3 tanesini işaretleyiniz? (Lütfen, önem sıralaması yaparak, en önemliye 1, ikinci önemliye 2 ve üçüncü önemliye 3 numara veriniz).

1. ( ) Nitelikli eleman eksikliği

8. ( ) Sınırlı kapasiteler

2. ( ) Finansman güçlüğü ve maliyeti

9. ( ) Teşvik ve desteklerin yetersizliği

3. ( ) Döviz kurları

10. ( ) Vergi ve benzeri yükler

4. ( ) Teknolojide dışa bağımlılık ve maliyeti

11. ( ) AB mevzuatı

5. ( ) Faiz oranları

12. ( ) Girdi maliyetleri

6. ( ) Ar-Ge maliyeti

13. ( ) Siyasi istikrarsızlıklar

7. ( ) Yurtiçi fiyatlar

14. ( ) İşletme sermayesinin yetersizliği

15. ( ) Diğer.....

B11. Eğer finansman sorununuz varsa, bunun kaynaklarından en önemli 3 tanesini işaretleiniz? (Lütfen, önem sıralaması yaparak, en önemliye 1, ikinci önemliye 2 ve üçüncü önemliye 3 numara veriniz).

1. ( ) Devletin teşvik politikası
2. ( ) Öz sermaye yetersizliği
3. ( ) İşletme sermayesi yetersizliği
4. ( ) Kredi teminindeki güçlükler
5. ( ) Finansal yönetimde yetersizlik
6. ( ) Sermaye piyasasından fon sağlamada güçlükler
7. ( ) Ekonomik istikrarsızlıklar
8. ( ) Siyasi istikrarsızlıklar
9. ( ) Diğer.....

B12. Finansman problemlerinizi çoğunlukla nasıl çözüyorsunuz? (En önemli 3 tanesini belirtiniz)

1. ( ) Kendi imkânlarımla
2. ( ) Yakınlarımdan/yakın çevremden borç alarak
3. ( ) Banka kredilerinden yararlanarak
4. ( ) KOBİ teşviklerinden-desteklerinden yararlanarak
5. ( ) Dış Kaynaklı Proje Destekleri (AB destekleri)
6. ( ) Diğer (BELİRTİNİZ).....

B13. Hangi modern finansman teknikleri hakkında yeterli bilgiye sahipsiniz?

	Evet	Hayır
1. Factoring		
2. Forfaiting		
3. Leasing		
4. Banka kredileri		
5. Barter		
6. Kredi Garanti Fonu		
7. Risk sermayesi		
8. Devlet yardımları		
9. Dış kaynaklı proje destekleri (AB destekleri)		
10. Diğer.....		

B14. Kredi temininde karşılaştığınız en önemli problem aşağıdakilerden hangisidir?

1. Yüksek faiz oranları
2. Bilgi eksikliği
3. Teminat yetersizliği
4. Risk sermayesi fonlarının yetersizliği
5. Aşırı bürokrasi
6. Kredibilitenin düşüklüğü
7. Diğer(BELİRTİNİZ).....

B15. Kosova'da KOBİ'lere sağlanan devlet destekleri konusunda yeterli bilginiz var mı?

1. Evet
2. Hayır

B16. Ülkemizde devletin girişimcilere sağladığı destekler hakkında yeterli bilgilendirme yapıldığını düşünüyor musunuz?

1. Evet
2. Hayır
3. Fikrim yok

B17. KOBİ'lere yönelik devlet yardımlarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

1. ( ) Yetersiz
2. ( ) Yeterli
3. ( ) İyi bir düzeyde
4. ( ) Yararlanması çok güç (bürokrasi açısından)
5. ( ) Dağıtımını kontrolsüz
6. ( ) Diğer (BELİRTİNİZ).....

- Aşağıdaki sorulara katıldığınız ölçüde (X) koyarak cevap verin.

		Tamamen Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Kararsızım	Çoğunlukla Katılmıyorum	Hiç Katılmıyorum
B18.	İşletmelerin ticari bir ürün elde edebilmeleri amacıyla yeni fikir, buluş ve teknolojik yenilikleri finansal açılarından destekleyen özel şirketlere ihtiyaç vardır.	1	2	3	4	5
B19.	Yeni buluş ve icatlar hiçbir teminat istenilmeden finansal ve yönetim açısından desteklenmelidir.	1	2	3	4	5
B20.	Kosova'da araştırma geliştirme çalışmalarını finansal açıdan destekleyecek finansal kurumların kurulması yararlı olacaktır.	1	2	3	4	5

B21. a) AB’de KOBİ’lere yönelik teşvik-destek programları hakkında yeterli bilginiz var mı?

1. Evet   2. Hayır

b) AB’nin Kosova’ya yönelik teşvik ve destek programlarından bugüne kadar hiç yararlandınız mı?

1. Evet   2. Hayır

c) (Evet ise) Hangisi? (BELİRTİNİZ).....

B22. AB ile uyum sürecinde KOBİ’lerin rekabet gücünün artmasında devletten beklediğiniz destekler en çok hangi konudadır?

1. Finansal yönden	5. AB standartlarına uyum yönünden
2. Girişimcilik teşvikleri yönünden	6. Girdi maliyetleri yönünden
3. Vergi ve benzeri yükler yönünden	7. Yeni yatırımlar yönünden
4. Yeni teknolojilerin transferi yönünden	8. Diğer (BELİRTİNİZ).....

B23. a) Devletin teşviklerinden-desteklerinden bugüne kadar hiç yararlandınız mı?

1. Evet   2. Hayır

b) (Evet ise) Yararlandığınız teşvikler-destekler işletmenizin karşı karşıya kaldığı sorunların giderilmesinde yardımcı oldu mu?

1. Evet   2. Hayır

KAYNAKÇA

A

ACAR, Yalçın. (2002). **İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri**. (4. Baskı) Bursa. Vipaş A.Ş. Yayını s. 49

AKDENİZ M. Billur. (2005). **KOBİ'lerin Ekonomik ve Sosyal Yapı İçindeki Yerleri, Destekleyici Kurumsal Çevreleri ve Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Yeniden Yapılandırılmaları**. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi sayı: 13 Aralık. Arş. Grv., Boğaziçi Üniversitesi S. 10

AKIN H. Bahadır. (2010). Türkiye'de İş Yapma Ortamının Girişimcilik ve Ekonomik Özgürlükler Açısından Değerlendirilmesi. **bilig dergisi** Sayı 55: 21- 49. Ahmet Yesevi Üniversitesi Mutevelli Heyet Başkanlığı S. 26

AKIN, Eyup. (2004). **KOBİ'lerin Pazarlama Sorunlarına Yönelik Olarak İnternet Aracılığıyla İhracat Açılımı ve Sivas İlinde Bir Uygulama**. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, s. 60

AKYÜZ, Gökhan. (2001). **İmalat Sanayinde KOBİ'lerin Yeri ve Bölgesel Bir Değerlendirme**. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, s. 29

ARAS Güler, MÜSLÜMOV Alövsat. (2008). **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisinde Kobi'lerin Yeri: Finansman, Ekonomik Sorunları Ve Çözüm Önerileri**. Eastern Mediterriane University, SME Conference Publication, KOBİ Konferansı Yayını. http://www.emu.edu.tr/smeconf/turkcepdf/Bildiri_33.PDF S. 10

ASAL, Ömer. (2001). **Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde (KOBİ) Üretim Stratejilerini Etkileyen Etkenler ve KOBİ'lerin Sorunları: Bir Alan Araştırması.** Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Ankara, S. 65-67

AYDEMİR, Ali R. (2000). **Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Taşımacılığın Tedarik Zinciri Yönetimindeki Rolü ve Gebze ve Civarında Bir Uygulama.** Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Gebze İleri teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze, s.15

AYDIN, Nurhan. (1997). Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Ortak Girişimler (Joint Ventures). Eskişehir, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1002, S. 35

AYKAC Mustafa, PARLAK Zeki, OZDEMİR Suleyman. (2009). **Küreselleşme Sürecinde Rekabet Gücünün Arttırılması Ve Türkiye'de Kobi'ler.** Istanbul Ticaret Odasi Yayinlari, yayın no: 2008-24. İNKILAP KİTABEVİ YAYIN SAN. VE TİC A.Ş. Baskisi Istanbul. S. 85

AYTAÇ Ömer. (2006). **Girisimcilik: Sosyo-Kültürel Bir Perspektif.** Dumlupinar Universitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yayini sayi: 15. Agustos. S. 158

B

BAŞ, Numan. (2009). **Kosova Sorununun Ortaya Çıkışı ve Balkanlar Üzerine Etkileri.** Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, s. 50-52

BOZKURT Ridvan, SONMEZ Gulnur. (2004). **KOBİ'LERİN VERİMLİLİK SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ.** III. ENDÜSTRİ MÜHENDİSLİĞİ BAHAR KONFERANSLARI Yayini S. 8

BOZKURT Ridvan, SONMEZ Gulnur. **KOBİ'LERİN VERİMLİLİK SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ.** Makine Muhendiler Odasi Makalesi
www.mmo.org.tr/resimler/dosya_ekler/12caa42776b0cc6_ek.pdf S. 4

C

CANSIZ Mehmet. (2008). **Türkiye’de KOBİ’ler ve KOSGEB.** T.C. Basbakanlik Devlet Planlama Teskilati Yayin no: DPT: 2782. S. 1

COŞKUN Aykan. (2008). **Leasing’in Kobi'lere Getirdiği Kolayliklar Ve Sincan-Etimesgut yeni kent Sanayici Ve İşadamlari Derneği'ne (Sisiad) Üye Kobi'lerin İncelenmesi.** Yayimlanmamis Yuksek Lisans Tezi. T.C. Atilim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Finans Ana Bilim Dali. S. 67

COŞKUN, Kutlu T. (2004). **Ekonomik Krizler.** Ankara, Vergi Denetmenleri Eğitim Yayınları Serisi No:11, S. 13-15

Ç

ÇAK, Murat. Çak, Demet. (2003). Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Ekonomik Entegrasyon Sürecinde KOBİ'lerin Uyum Olanakları. İ.Ü. İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkzi Konferansları, 43.-44. Seri, S. 115

ÇATAL, A. Faruk. (2009). **Bölgesel Kalkınmada Küçük ve Orta Boy İşletmelerin (KOBİ) Rolü.** Okt.Dr., Atatürk Üniversitesi, Erzurum MYO., İktisadi ve İdari Programlar ABD. S. 335

ÇOLAKOĞLU, Mustafa H. (2002). **KOBİ Rehberi.** TOBB Genel Yayını, No: 359 – PM: 2 , Yorum Matbaacılık, s. 54

D

DENİZ, Akif M. (2001). **Türkiye’de KOBİ’lerin Avrupa Topluluğuna Uyumlaştırılması Aşamasında Finansman Sorunları ve Çözüm Önerileri**. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, s. 9

DOĞAN, Seyhun (2010). **Ab’nin Girişimcilik Politikası – Kobi Yaklaşımı Ve Türkiye**. İstanbul Ticaret Odası yayınları. Yayın no. 2010 – 80.

DOĞAN, Süleyman. (2010). **Avrupa Birliği’nin Girişimcilik Politikası - KOBİ Yaklaşımı ve Türkiye -**. İstanbul, Altınoluk Yayını, Yayın No: 2010-80 S. 91

DÜLGEROĞLU, Ercan. (2000). Kalkınma Ekonomisi. (5. Basım) Bursa. Uludağ Üniversitesini Güçlendirme vakfı Yayını No:148 ,s. 122

DÖM, Serpil. (2008). (2. Baskı). Ankara, Detay Yayıncılık, S. 1-2

Dialogu Publik-Privat (DFID, BB, KFN, OBZHE,) www.publicprivatedialogue.org

E

ERDOĞAN, Zafer B. (2009). **Girişimcilik ve KOBİ’ler: Teori ve Uygulama**. (2. Baskı) Bursa, Ekin Basım Yayını, S. 151

EKER Serhan. (2011). **Kobi’lerde Teknolojik Ar-Ge Çalışmalarinin İstihdam Üzerine Etkileri: Tekmer’lerde Bir Uygulama**. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Çalışma Ekonomisi Ve Endüstriyel İlişkiler Anabilim Dalı, Isparta S. 21

EKŞİ, H. İbrahim. (2007). **Finansal Krizlerin KOBİ-ler üzerindeki etkileri başarılı-başarısız KOBİ-lerin Kriz Dönemi Stratejileri**.Yayımlanmış Doktora Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı. Isparta S. 37

ERDEM, A. Hükümran. (1998) **Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Tedarik v Üretim Sorunları ve Gebze Civarındaki Otomotiv Yan Sanayiinde Bir Uygulama**. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Gebze İleri teknoloji Enstitüsü Muhendislik Ve Fen Bilimleri Enstitüsü, Gebze, s. 40,

ERGÜN Mustafa. **Bilimsel Arastırma Yontemleri. Hipotez Testleri**. AKÜ - Eğitim Fakültesi www.egitim.aku.edu.tr/HipotezTesti.ppt (erisim tarihi: 24.01.2013)

ERKONUK, CEMAL. (2010). **Tarihi Gelişim Sürecinde Avrupa Birliği – Kosova İlişkileri ve Nihai Statü**. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, s. 4

EROĞLU, Elif. (2003). **Elektronik Ticaret ve Eskişehir’de Metal Eşya, Makine Teçhizat ve Elektrikli Aletler Sektöründeki Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelere Yönelik Bir Araştırma**. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir. S. 70

EYMEN, U. Erman. (2007). **SPSS 15.0 Veri Analiz Yöntemleri**. SPSS Kullanma Kılavuzu. İstatistik Merkezi Yayın NO:1. S. 74-75

G

GJEJLANI, Erleta. (2007). **Değişen Uluslararası Güvenlik Sistemi Bağlamında Yugoslavya’nın Dağılması ve Kosova’nın Nihai Statü Sorunu**. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, s. 41-42

GÖZBAŞI, Onur. (2003). **KOBİ'lerin Finansman Sorunlarının Çözümüne Yönelik Finansal Destekler ve Finansman Teknikleri ile İlgili Bir Araştırma**. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, s.6

GÜMÜŞ, Türker. (2000). **KOBİ'lerde Yatırım Kararlarının Yeri, Önemi ve Bir Fizibilite Etüdü Çalışması**. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, s.23

GÜNDÜZ A.Yılmaz, KAYA Mehmet. (2009). **Sanayileşmede Beşeri Sermayenin Önemi : Örnek Gap Bölgesi**. T.C. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Düsbed) Issn : 1308-6219, Cilt-1 S.2 S. 57

GÜNEY, Ayhan. (1999). **Venture Capital Financing Model and Turkish Application (Tercüme)**. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s.8

GÜRLER, GÖKHAN. (2001). **KOBİ'lerde İnsan Kaynakları Seçim Süreci**. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, s. 5

İ

İBRAHİM Halil Eksi. (2007). **Finansal Krizlerin Kobi'ler Uzerinde Etkileri Ve Basarili-Basarisiz Kobi'lerden Kriz Donemi Stratejileri**. Yayımlanmış Doktora Tezi, Suleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı. Isparta S. 3

K

KADRİAJ, Shqipran. (2008). **Kosova Sorunu**. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 3

KARAKOÇ, Fatma A. (2003). **İmalat Sanayiindeki KOBİ'lerde çalışma İlişkileri ve Sosyal Politika Sorunları**. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 6

KARLUK, Rıdvan S. (1995). **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi-Yapısal Değişim**. (3. Baskı) İstanbul, Beta Yayını, s. 49

KÜÇÜK, Orhan. (2010). **Girişimcilik ve Küçük İşletme Yönetimi**. Ankara, Seçkin Yayın Evi, 4. Baskı, s. 135-136

KESKİN, Gülümser, A. KOŞAN Kadir, AYIK, Y. Ziya. (2009). **Bölgesel Gelişme Aracı Olarak KOBİ'ler ve İhracat Sorunları (Erzurum'da Bir Araştırma)**. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 13 (2) S. 283

KISAKÜREK, Mustafa M. (1998). **Orta ve uzun Finansman Kaynağı Olarak Risk Sermayesi Finansman Yönteminin Türkiye'de Uygulama İmkanları ve Kahramanmaraş İlinde Bir Araştırma**. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, s.14-15

KOÇAK, İsmail. SEY, Yıldız. (2008). **İnşaat sektöründe faaliyet gösteren KOBİ'lerin proje sürecindeki tutum ve davranışları**. İTÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Taksim, İstanbul itüdergisi/a mimarlık, planlama,S. 36

Kosova'nın **2012-2016 KOBİ Kalkınma Stratejisi**. (2011). Avrupa Birliği'nin Ticaret ve Endüstri Bakanlığı Aracılığıyla Yardımı. KOBİ Destek Ajansının Yayımı.

M

MANAV Canan. (2003). **Subat 2001 Krizinin KOBİ'ler Uzerindeki Etkileri: Isparta Ornegi**. Yayımlanmamis Yulsek Lisans Tezi. Suleyman Demirel Universitesi Sosyal Bilimler Enstitusu. Isparta. S.23

MİKAİL, Erol. (2010). **EKONOMİK KRİZ VE KOBİ-LER**. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İİBF, İşletme Bölümü Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi (5:1) 2010 Journal of Entrepreneurship and Development S.171

MÜSLÜMOV, Alövsat. (2002). **21. Yüzyılda Türkiye’de KOBİ’ler Sorunlar, Fırsatlar ve Çözüm Önerileri**. (1. Basım). İstanbul, Literatür Yayınları, S. 28

Ö

ÖNEN, Ahmet Meric. (2006). **Kosova’nın Nihai Statüsü: Tarihi Sürec ve Günümüzdeki Gelişmelerin İncelenmesi**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. T.C. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı. Ankara S. 6

ÖRÜCÜ Edip, KILIÇ Recep, SAVAŞ Abdullah.(2011). **KOBİ’LERDE İNOVASYON STRATEJİLERİ VE İNOVASYON YAPMAYI ETKİLEYEN FAKTÖRLER: BİR UYGULAMA**. Balıkesir Üniversitesi, Bandırma İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü. Doğu Üniversitesi Dergisi, 12 (1) 2011, 58-73 S.64

ÖZDEMİR Süleyman, Halis Yunus ERSÖZ Halil, İbrahim SARIOĞLU. (2005). **KÜÇÜK GİRİŞİMCİLERİN ARTAN ÖNERİ ve KOBİ’LERİN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ**. İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü. S.227

ÖZDEMİR, S. ERSÖZ, Y.H.,SARIOĞLU, İ. (2006) **İşsizlik Sorununun Çözümünde KOBİ’lerin Desteklenmesi**. İstanbul Ticaret Odası, İstanbul Yayın No: 2006-45 s. 159

ÖZTÜRK Özkan. (2007). **İstihdam Konusunda Kobi’lerin Önemi Ve Kobi Alanında Eğitim İstihdam İlişkisi Açısından Kamu İstihdam Kurumunun Rolü**. Uzmanlık Tezi. T.C. Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü. Ankara, S.17

ÖZTÜRK, Yusuf K. (1998). **Türk İhracat Sektöründe KOBİ'lerin Finansman Sorunları ve Çözüm Önerileri.** Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, s. 48

ÖZTÜRK, Zeynep. (2002). Gümrük **Birliği'nin Türkiye'deki Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Üzerine Etkileri.** Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, s. 34-35

R

Republika e Kosoves vleresim I menaxhimit te Financave - Shpenzimet Publike dhe Llogaridhënia Financiare (PEFA) (2009).

S

SUMAN, Fuzuli. (1998). **Deri Sanayiideki İşletmelerin Verimliliğinin Arttırılması Reorganizasyonu.** Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, s. 26-27

Ş

ŞALVARCI, Nesrin. (1997). **KOBİ'leri Yeniden Yapılandırma Stratejileri.** Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, s.15

ŞENEL, Said A. (1997). **Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Kullanabilecekleri Sermaye Piyasası araçları ve Modern Finansman Yöntemleri.** Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, s. 6

ŞENGEZER, ŞEN. (2004). **Türkiye'de Ekonomik Gelişmede Öncelikli Sektörler.** İstanbul, İ.T.O. Yayın No: 2004-70, s. 172

ŞENSES, Fikret. (2003). **Kalkınma İktisadı Yükselişi ve Gerilemesi.** (3. Baskı) İstanbul, İletişim Yayını, s. 37

T

TAŞ, H. Yunus. (2010). **Avrupa Birliği ve Türkiye’de KOBİ’lerin İstihdam Artırıcı Etkileri.** İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 2010-39, s. 52

TÜRKOĞLU, Musa. (2003). **Küçük Ve Orta Ölçekli İşletmelerin (Kobi’lerin) Büyük İşletmelerle Rekabetinde Stratejik İşbirlikleri Yaklaşımı: Göller Bölgesi Uygulaması.** Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt: 13, Sayı: 1, 273-290, Elazığ S. 279

TÜRKÖZ Perihan. (2008). **Kobi’lerin Finansman Sorunları Ve Bankaların Kobi’lere Yaklaşımı: Isparta Alan Arastırması.** Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Türkiye Cumhuriyeti Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı. Isparta. S. 18

TÜYSÜZOĞLU, Göktürk. (2008). **Kosova’nın Bağımsızlığı ve Dünya Politikasına Etkileri.** T.C. Kadir Has Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme Anabilim Dalı, İstanbul S. 2

Ü

ÜLKER Feridun. (2006). **Avrupa Birliği’nde Ve Türkiye’de Küçük Ve Orta Boy İşletmeler.** Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı S. 5

ÜNLÜ, Mucize. (2002). **Kosova Vilayeti’nin İdari ve Sosyal Yapısı.** Yayınlanmış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, s. 65

V

Vlerësimi i Menaxhimit të Financave Publike – Shpenzimet Publike dhe Llogaridhënia Financiare (PEFA) - Kosova Cumhuriyeti, Endustri ve Ticaret Bakanligi yayını, mayıs 2009, s. 5-6

Y

YILMAZ, Beytullah. (2002). **Avrupa Birliği sürecinde Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Ekonomideki Yeri İle Finansman Sorunları ve Denizli Örneği.** Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, s. 155-156

YÖRÜK NEVİN. (2001). **Son Ekonomik Krizin KOBİ'ler Üzerinde Ekisi ve Tokat İli Örneği.** Gaziosmanpasa Üniversitesi I. I. B. F. Dergisi, 2/2001, 103-122 S. 121

YÜKSEL, Ayçan. (2011). Türkiye'de KOBİ'lerin Banka Kredilerine Erişimi. Uzmanlık Tezi, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yayın NO: 2825, s.6

İNTERNETTEN YARARLANILAN KAYNAKÇA

<http://www.vahdet.info.tr/isdunya/dosya3/0877.html> (erişim tarihi 06.05.2012)

<http://www.vahdet.info.tr/isdunya/dosya3/0877.html> (erişim tarihi 06.05.2012)

<http://www.vahdet.info.tr/isdunya/dosya3/0877.html> (erişim tarihi 06.05.2012)

<http://www.vahdet.info.tr/isdunya/dosya3/0877.html> (erişim tarihi 06.05.2012)

<http://www.vahdet.info.tr/isdunya/dosya3/0877.html> (erişim tarihi 06.05.2012)

http://www.ekodialog.com/makaleler/kuresellesme_paradoks_2.html (erişim tarihi 02.11.2012)

<http://www.usak.org.tr/myazdir.asp?id=257> (erişim tarihi 31.10.2012)

<http://www.turkmmo.com/ekonomi-iktisat-isletme/37581-kobi-kavrami-ve-kapsami.html>
(erişim tarihi 31.10.2012)

<http://pazarlamadostu.blogspot.com/2007/12/kobilerin-avantajlar-ve-dezavantajlar.html> (erişim tarihi 31.10.2012)

<http://pazarlamadostu.blogspot.com/2007/12/kobilerin-avantajlar-ve-dezavantajlar.html> (erişim tarihi 01.11.2012)

<http://netyazar.net/genel/kobilerin-avantajlari.html> erisim tarihi (erişim tarihi 01.11.2012)

Wikipedia: http://tr.wikipedia.org/wiki/Hipotez_testi (erisim tarihi: 24.01.2013)